

PAŃSTWOWA WYŻSZA SZKOŁA ZAWODOWA
W CHEŁMIE

Piotr Mazur

JAK PISAĆ MONOGRAFIĘ SZKOŁY?

Chełm 2017

Piotr Mazur

JAK PISAĆ MONOGRAFIĘ SZKOŁY?

Chełm 2017

Opiniował do druku:
Prof. nadzw. dr hab. Andrzej Stępnik

Skład:
Piotr Mazur

Projekt okładki:
Mariusz Maciuk

Grafika z okładki:
użytkownik freepik z portalu www.flaticon.com

PAŃSTWOWA WYŻSZA SZKOŁA ZAWODOWA W CHEŁMIE
UL. POCZTOWA 54, 22-100 CHEŁM
WWW.PWSZ.CHELM.PL

ISBN 978-83-946823-3-0

SPIS TREŚCI

WPROWADZENIE	5
ROZDZIAŁ I.....	7
PRZEDMIOT I ZADANIA HISTORII WYCHOWANIA	7
<i>Czym jest historia wychowania?</i>	7
<i>Geneza i rozwój historii wychowania</i>	8
<i>Znaczenie historii wychowania</i>	9
<i>Wybrane materiały źródłowe</i>	11
<i>Wybrane opracowania podręcznikowe</i>	12
<i>Czasopisma historyczno-oświatowe</i>	15
ROZDZIAŁ II	17
METODY W BADANIACH PEDAGOGICZNO-HISTORYCZNYCH.....	17
<i>Metody badawcze</i>	17
<i>Techniki badawcze</i>	23
<i>Narzędzia badawcze</i>	27
ROZDZIAŁ III.....	30
ETAPY PRACY BADAWCZEJ	30
<i>Heurystyka</i>	30
<i>Krytyka</i>	52
<i>Synteza</i>	53
ROZDZIAŁ IV.....	54
WŁASNY WARSZTAT NAUKOWY	54
<i>Zasady pisarstwa naukowego</i>	54
<i>Zasady konstruowania pracy dyplomowej</i>	56
<i>Zasady opracowania tekstu pracy</i>	62
<i>Zastosowanie przypisów i odsyłaczy</i>	65
<i>Struktura bibliografii</i>	71
ROZDZIAŁ V	72
SPOSÓB OPRACOWANIA MONOGRAFII SZKOŁY	72
<i>Jak budować część merytoryczną pracy?</i>	72
<i>Zawartość poszczególnych rozdziałów pracy</i>	76
<i>Schematy monografii szkoły</i>	112
BIBLIOGRAFIA.....	116
ANEKS.....	123
PRZYKŁADY.....	135

WPROWADZENIE

Szkoła należy – tuż po świątyni – do najstarszych instytucji stworzonych przez człowieka i ma swoją bogatą historię¹. Na przestrzeni wieków zmieniała się jej misja, struktura organizacyjna, program nauczania, wymagania wobec uczniów i zatrudnianych nauczycieli. Mimo ostrej krytyki ze strony uczniów i rodziców, a nawet samych nauczycieli, jest ona niezbędna dla każdego obywatela. Przy licznych niedomaganiach szkoły i tak stanowi najlepszą instytucję przygotowującą młodego człowieka do jego przyszłych obowiązków w rodzinie i społeczeństwie.

Współczesna historiografia pedagogiczna żywo interesuje się dziejami polskiego szkolnictwa. Związane jest to m.in. z wpływem przeszłości na wydarzenia teraźniejsze. Według K. Poznańskiego *często są podejmowane badania nad naszą przeszłością oświatową, i nie zawsze z chęci ukazania jedynie najpiękniejszych jej kart – dla budowania i wzbogacenia pomników naszej kultury narodowej, ale także z dążenia do bardziej wnikliwego poznania realiów minionej przeszłości, by na tym tle lepiej widzieć problemy i uwarunkowania naszej obecnej rzeczywistości, na którą przecież mniej lub bardziej widoczne wywiera ona swoisty wpływ*².

Niniejsza praca przeznaczona jest dla studentów przygotowujących prace dyplomowe z zakresu historii edukacji. Zamierzeniem autora było przedstawienie podstawowych informacji ułatwiających pracę nad przygotowaniem monografii szkoły. W kolejnych rozdziałach przedstawiono przedmiot i zadania historii wychowania, metody w badaniach pedagogiczno-historycznych, etapy pracy badawczej, własny warsztat naukowy, oraz praktyczne wskazówki przy opracowywaniu monografii.

Mam nadzieję, że niniejsza publikacja będzie zachętą do podjęcia pracy badawczej nad dziejami polskich szkół, oraz w znacznym stopniu ułatwi pracę studentom w przygotowaniu pracy dyplomowej.

¹ Por. J. Kuźma, *Nauka o szkole. Studium monograficzne. Zarys koncepcji*, Kraków 2008, s. 34.

² K. Poznański, *Przedmowa*, [w:] B. Szyszka, *Szkolnictwo Zamościa w dwudziestoleciu międzywojennym*, Warszawa 1987, s. 7.

ROZDZIAŁ I

PRZEDMIOT I ZADANIA HISTORII WYCHOWANIA

Historia wychowania umożliwia lepsze poznanie i zrozumienie przeszłości. Jednym z jej nurtów jest analiza dziejów instytucji edukacyjnych. Historia wychowania pozwala prześledzić genezę i rozwój różnych instytucji oświatowych, w tym głównie szkoły. W niniejszym rozdziale zostaną wyjaśnione pojęcie, powstanie i rozwój historii wychowania; znaczenie tej subdyscypliny pedagogicznej w kształceniu przyszłych pedagogów; oraz podstawowe materiały źródłowe i opracowania podręcznikowe.

Czym jest historia wychowania?

W literaturze naukowej możemy znaleźć różne próby klasyfikacji nauk pedagogicznych. W najogólniejszym, a przy tym tradycyjnym ujęciu wyróżnia się cztery działy: pedagogikę ogólną, historię wychowania, teorię wychowania i dydaktykę.

Historia wychowania jest to subdyscyplina pedagogiczna zwana również historią wychowania i oświaty, dziejami wychowania i myśli pedagogicznej, czy też historią pedagogiki. Zaliczana jest do nauk humanistycznych i społecznych. Zajmuje się opisem genezy oraz rozwoju teorii i praktyki edukacyjnej na przestrzeni wieków, począwszy od starożytności po czasy współczesne. Umożliwia poznanie przeszłości, lecz również zrozumienie historycznych uwarunkowań współczesnych koncepcji i rozwiązań edukacyjnych³.

Możemy w niej wyodrębnić dwa główne nurty. Pierwszy z nich przedstawia historię rozwoju i przemian szkolnictwa (głównie dzieje placówek oświatowych), a drugi analizuje rozwój poglądów wybitnych pedagogów (myślicieli, jak również działaczy oświatowych).

Historia wychowania za pomocą metod historycznych bada zjawiska wychowania i ich relacje z czasem, miejscem, stosunkami społeczno-ekonomicznymi i kulturą, w których przebiegały. Celem badań jest ustalenie faktów i procesów, przedstawienie „jak było”, ale również wyjaśnienie „dlaczego” tak było i „co z tego wynikło” dla jednostek i grup społecznych⁴.

³ Zob. S. Palka, *Pedagogika teoretycznie i praktycznie zorientowana a badania historii wychowania i myśli pedagogicznej*, [w:] *Konteksty i metody w badaniach historyczno-pedagogicznych*, red. T. Jałmużna, I. Michalska, G. Michalski, Kraków 2004, s. 13-20.

⁴ Por. K. Bartnicka, I. Szybik, *Zarys historii wychowania*, Warszawa 2001, s. 15-16.

Przedmiot historii wychowania

Przedmiotem zainteresowań historii wychowania są dzieje myśli pedagogicznej (dzieje teorii, poglądów na wychowanie, doktryn pedagogicznych), oraz praktyki pedagogicznej (dzieje szkolnictwa, oświaty, instytucji wychowawczo-oświatowych)⁵.

Stanisław Kot, nawiązując do Émila Durkheima, uważał, że historia wychowania powinna badać wszelkie formy oddziaływań wychowawczych w powiązaniu z życiem społecznym. Właściwym polem badawczym są szeroko pojęte dzieje praktyki wychowawczej w jej różnorodnych formach, oraz dzieje teorii (pedagogiki) w kontekście kultury.

Z kolei Bogdan Suchodolski uważał, że nauka ta obejmuje dzieje myśli i praktyki pedagogicznej w kontekście dziejów kultury. Suchodolski do historii wychowania zaliczył cztery subdyscypliny: dzieje myśli pedagogicznej, dzieje praktyki pedagogicznej, historię kultury, oraz dzieje historiografii pedagogicznej⁶.

W związku z aktualnym rozwojem nauk o wychowaniu i rozwoju samej historii wychowania Sławomir Sztobryn proponuje nową nazwę, która wskazywałaby obszary podejmowanych badań dotyczących edukacji. Przedmiotem współczesnej pedagogiki jest edukacja, dlatego też konsekwentnie badania prezentujące jej zmiany powinny mieć adekwatną nazwę – historia edukacji⁷.

Geneza i rozwój historii wychowania

Historia wychowania jest stosunkowo młodą dyscypliną naukową. Dopiero na przełomie XIX i XX w. wiedza o dziejach wychowania przerodziła się w samodzielną subdyscyplinę o określonym polu badawczym, celach badawczych i warsztacie metodologicznym. Subdyscyplina ta stopniowo wyłoniła się z kilku obszarów badawczych - historii kultury, historii filozofii, historii prawa⁸.

Największe znaczenie w rozwoju historii wychowania jako dyscypliny naukowej odegrały Niemcy. Pod koniec XVIII wieku zaczęły powstawać tu katedry pedagogiki, w których prowadzone były wykłady z pedagogiki w ujęciu retrospektywnym. Naukowe fundamenty historii wychowania zostały stworzone na metodach badań historycznych. Przejęte zostały procedury badawcze, które były przydatne badaczom dziejów szkół i wychowania. Z ogromną starannością gromadzono i zabezpieczano materiały źródłowe. Pierwsza wielka publikacja to *Monumenta Germaniae pedagogica* (1884)⁹.

⁵ Por. S. Majewski, *Historia wychowania*, [w:] *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, t. 2, red. T. Pilch, Warszawa 2003, s. 223.

⁶ Por. B. Suchodolski, *Polskie badania nad dziejami myśli pedagogicznej*, „Przegląd Historyczno-Oświatowy” 1962 nr 4, s. 564. Zob. S. Sztobryn, *Historia wychowania*, [w:] *Pedagogika*, t. 1, red. B. Śliwerski, Gdańsk 2006, s. 2.

⁷ Por. S. Sztobryn, *Historiografia edukacyjna i jej metodologia. Wybrane zagadnienia*, [w:] *Podstawy metodologii badań w pedagogice*, red. S. Palka, Gdańsk 2010, s. 296-297. Zob. J. Hellwig, *Dzieje historii wychowanie i jej metodologii w Polsce*, [w:] *Konteksty i metody w badaniach historyczno-pedagogicznych*, red. T. Jałmużna, I. Michalska, G. Michalski, Kraków 2004, s. 80-86.

⁸ Por. K. Bartnicka, I. Szybik, *Zarys historii wychowania*, dz. cyt., s. 17.

⁹ Por. S. Majewski, *Historia wychowania*, dz. cyt., s. 224.

Niemiecka historiografia oświatowa rozwijała się w dwóch kierunkach: tworzenia dzieł monumentalnych i ukazywania rodzimych tradycji edukacyjnych. Punktem wyjścia do badań była potrzeba poznania własnej przeszłości, w czym upatrywano źródło do kształtowania tożsamości narodowej¹⁰.

Za pierwszego historyka wychowania uznaje się Christiana Schwarza (1766-1837), który w pracy *Erziehungslehre* (1802), jeden z rozdziałów poświęcił historii wychowania. Jest również autorem dwutomowego dzieła *Geschichte der Erziehung* (1829), które w całości poświęcone zostało historii wychowania¹¹.

Historycy wychowania już w XIX w. badali dzieje myśli pedagogicznej. Powstały prace biograficzne o wybitnych przedstawicielach minionych czasów m.in. o J. A. Komeńskim, J. Locke'u, H. Pestalozzim, F. Herbarcie. W drugiej połowie XIX w. rozwinęły się badania nad dziejami instytucji oświatowych. W tym czasie powstawały prace poświęcane dziejom uczelni i szkół, uczyonym i nauczycielom, oraz ich prawnym regulacjom¹².

Prowadzona praca badawcza o zjawiskach edukacyjnych w ramach badań historycznych zaczęła być wyodrębniana w osobnych monografiach. Stopniowo wyłoniła się grupa uczonych, dla których problematyka historyczno-oświatowa stała się podstawowym polem badawczym¹³.

W Polsce, podobnie jak i za granicą, początki piśmiennictwa historycznego o wychowaniu i nauczaniu, wiążą się z pracami o wybitnych uczonych i instytucjach edukacyjnych¹⁴.

W polskim środowisku naukowym historia wychowania uzyskała status samodzielnej subdyscypliny naukowej w 1905 r., związane było to z habilitacją Antoniego Karbowiaka, który jako pierwszy specjalizował się w tym w zakresie. Od tego czasu był to systematyczny przedmiot na Uniwersytecie Jagiellońskim¹⁵.

Do klasyków tej subdyscypliny w Polsce można zaliczyć m.in.: Antoniego Karbowiaka, Antoniego Danysza, Stanisława Kota, Stanisława Łempickiego, Ludwika Chmaja, Bogdana Nawroczyńskiego, Zygmunta Kukulskiego, Łukasza Kurdybachę, Henryka Barycza, Bogdana Suchodolskiego i Stefana Wołoszyna.

Znaczenie historii wychowania

Historia wychowania spełnia funkcję ogólnokształcącą, wzbogaca erudycję, oraz pobudza do myślenia. Uświadamia kulturotwórczą rolę tradycji wychowawczej oraz jej obecność w życiu współczesnym. Ułatwia rozumienie i ocenę rzeczywistości edukacyjnej, uczy rozumieć ją w perspektywie historycznej, jak również ukazuje konieczność rozumnego budowania

¹⁰ Por. tamże.

¹¹ Por. J. Hellwig, *Historia wychowania jako dyscyplina naukowa, jej przedmiot i zadania*, [w:] *Historia wychowania*, red. J. Hellwig, Poznań 1994, s. 5.

¹² Por. S. Majewski, *Historia wychowania*, dz. cyt., s. 224.

¹³ Por. K. Bartnicka, I. Szybik, *Zarys historii wychowania*, dz. cyt., s. 18.

¹⁴ Por. tamże, s. 19.

¹⁵ Por. tamże, s. 21.

systemu oświaty i wychowania oraz szerzenia wiedzy pedagogicznej dla wspólnego dobra jednostek i poszczególnych społeczeństw¹⁶.

Dla pedagogów jest bogatym źródłem inspiracji z dorobku myśli teoretycznych i działań praktycznych w przeszłości. Ponadto dla współczesnych nauczycieli jest źródłem wiedzy o dziejach, etosie i godności zawodu nauczycielskiego¹⁷.

Każde zjawisko wychowawcze jest wytworem warunków historycznych. Dlatego też zrozumienie współczesnych zjawisk wymaga poznania form poprzednich. Już Heraklit i Arystoteles zauważyli, że istotę rzeczy może poznać tylko ten, kto zna jej pochodzenie¹⁸.

Ewaryst Estkowski, nauczyciel i działacz oświatowy w Wielkopolsce, już w połowie XIX w. rozumiał wagę zapoznawania nauczycieli z ojczyzmi dziejami wychowania. Konieczność nauczania historii wychowania w seminariach nauczycielskich przekonująco uzasadnił w pracy: *Czy potrzeba uczyć historii pedagogiki po seminariach* (1849). W tej sprawie publikował również na łamach miesięcznika *Szkoła Polska* (1849-1852)¹⁹.

Henryk Barycz zwracał uwagę na to, że historia wychowania oprócz zadań poznawczych spełnia również drugi cel – społeczny, wiążąc nauczycielstwo z najchlubniejszymi tradycjami polskiej szkoły i ukazując wkład pedagogów do postępu narodowego²⁰.

Stanisław Palka wskazuje na wartość historii wychowania w kształceniu przyszłych nauczycieli ze względów poznawczych (naturalną ciekawością jest to, jak było zorganizowane nauczanie w przeszłości w konkretnym środowisku lokalnym) i praktycznych (interesujące jest jak wyglądała codzienna praktyka wychowawcza i dydaktyczna określonego przedmiotu w przeszłości). Wiedza historyczna posiada szczególną moc, gdyż może stanowić cenne źródło inspiracji dla działań innowacyjnych. Może być również inspiracją do refleksji krytycznej, źródłem przestróg pedagogicznych związanych z np. nieudanymi koncepcjami praktyki wychowania i nauczania²¹.

Jan Hellwig uważa, że *historia wychowania ma również wpłynąć na zrozumienie przez nauczycieli związku zjawisk pedagogicznych z podłożem społeczno-kulturowym epoki i kraju, wyrabiać zmysł i perspektywę historyczną, pozwalać na głębszą ocenę, w konfrontacji z przeszłością dążeń pedagogicznych i oświatowych teraźniejszości; umożliwiać lepsze działanie pedagogiczne w teraźniejszości; chronić przed „rewelacjonizmem” i swoistym „nowinkarstwem” pedagogicznym. Znajomość przeszłości oświatowej i pedagogicznej ma lepiej kształtować przyszłość w dziedzinie oświaty i wychowania*²². Z kolei Stefan I. Możdżeń

¹⁶ Por. tamże, s. 16-17.

¹⁷ Por. tamże, s. 17. Zob. *Historia wychowania w kształceniu nauczycieli. Tradycja i współczesność. Teoria i praktyka*, red. T. Gumuła, S. Majewski, Kielce 2005; S. Wołoszyn, *Wstęp – pochwała historii i wykształcenia historycznego*, [w:] *Pedagogika. Podręcznik akademicki*, t. 1, red. Z. Kwieciński, B. Śliwerski, Warszawa 2003, s. 74-76.

¹⁸ Por. S. I. Możdżeń, *Zarys historii wychowania*, Kielce 1999, s. 11.

¹⁹ Por. K. Bartnicka, I. Szybik, *Zarys historii wychowania*, dz. cyt., s. 20.

²⁰ Por. S. I. Możdżeń, *Zarys historii wychowania*, dz. cyt., s. 12.

²¹ Por. S. Palka, *Doświadczenia z pedagogicznych badań historycznych i porównawczych w kształceniu i doskonaleniu zawodowym nauczycieli*, [w:] *Nauczyciel między tradycją a współczesnością. Teoria i praktyka*, red. E. Laska, Rzeszów 2007, s. 25-26.

²² J. Hellwig, *Historia wychowania...*, dz. cyt., s. 6.

uważa, że studiowanie dziejów wychowania chroni nauczyciela przed rutyną i dogmatyzmem pedagogicznym²³.

Według Stanisława Majewskiego: *wiedza z historii wychowania, uświadamiająca przyszłym nauczycielom kulturowe korzenie narodu i wkład Polski w tej dziedzinie do kultury europejskiej, może okazać się niezbędną w integrującej się Europie, a zwłaszcza w koncepcji Europy ojczyzn, w której to znajomość osiągnięć narodowej kultury może stać się podstawową w zachowaniu narodowej tożsamości*²⁴.

Zajęcia z historii wychowania pozwalają kandydatom do zawodu nauczycielskiego poznać historyczny rozwój wychowania oraz myśli pedagogicznej; proces kształtowania się polskiej tożsamości w dziedzinie oświaty, wychowania i doktryn pedagogicznych na tle przemian społecznych; a także kształtują umiejętność dostrzegania związków między teorią i praktyką wychowania a ekonomicznym statusem społeczeństw i jego kulturą oraz powiązania wychowania z rozwojem nauk o wychowaniu, prądami umysłowymi, wierzeniami religijnymi i życiem politycznym danej epoki.

Wybrane materiały źródłowe

1. Dutkova R., *Komisja Edukacji Narodowej. Zarys działalności. Wybór materiałów źródłowych*, Wrocław 1973.
2. *Historia wychowania. Wybór źródeł*, cz. 1-3, wybór i oprac. S. Możdżeń, Kielce 1996-1998.
3. Mokrzecki L., *Źródła do dziejów wychowania muzycznego w szkolnictwie staropolskim na przykładzie Prus Królewskich. Próba charakterystyki*, Gdańsk 1995.
4. *Oświata polska 1944-1956. Wybór źródeł*, cz. 1, *Lata 1944-1948*, oprac. S. Mauersberg, M. Walczak, Warszawa-Radom 1999.
5. *Oświata polska 1944-1956. Wybór źródeł*, cz. 2, *Lata 1949-1956*, oprac. S. Mauersberg, M. Walczak, Warszawa-Radom 2000.
6. *Teksty źródłowe do dziejów wychowania*, cz. 1-8, wybór i oprac. S. Możdżeń, Kielce 1993-1994.
7. *Wybór tekstów źródłowych do historii wychowania*, wybór i oprac. J. Walczyna, S. Wołoszyn, Warszawa 1962.
8. *Źródła do dziejów wychowania i myśli pedagogicznej*, t. 1-3, wybór i oprac. S. Wołoszyn, Warszawa 1965-1966 (wydanie nowe, rozszerzone i zmienione, Wydawnictwo „Strzelec” Kielce 1995-1998).
9. *Źródła do dziejów wychowania i szkolnictwa w Polsce z doby Izby Edukacji Publicznej 1807-1812*, zebrał i wstępem poprzedził Z. Kukulski, Lublin 1931.
10. *Źródła do dziejów wychowania w rodzinie polskiej w XIX i początkach XX wieku*, wybór i oprac. A. Denisiuk, K. Jakubiak, Bydgoszcz 2001.

²³ Por. S. I. Możdżeń, *Praca naukowa historyka oświaty*, Sandomierz 1999, s. 26.

²⁴ S. Majewski, *Znaczenie historii wychowania w pedagogicznym kształceniu nauczycieli*, [w:] *Nabywanie kompetencji nauczycielskich w toku studiów wyższych*, red. T. Gumuła, Kielce 2002, s. 51.

11. *Źródła do historii wychowania*, t. 1-2, wybór i oprac. S. Kot, Kraków 1929 (niektóre z tekstów, z dodaniem nowych w cz. 3, przedrukowano w *Materiałach do ćwiczeń z historii wychowania*, cz. 1-3, Warszawa 1994-1995).
12. *Źródła do pedagogiki opiekuńczej*, t. 1-2, red. I. Lepalczyk, Warszawa 1988.

Wybrane opracowania podręcznikowe²⁵

1. Balcerek M., *Rozwój wychowania i kształcenia dzieci upośledzonych umysłowo. Zarys historyczny*, Warszawa 1981.
2. Bartnicka K., Szybik I., *Zarys historii wychowania*, Warszawa 2001.
3. *Białe plamy w najnowszej historii wychowania*, Warszawa 1993.
4. Bielenin J., *Historia pedagogiki. Wykłady*, Kraków 1917.
5. Bielska M., *Historia pedagogii*, Lwów 1890.
6. Blaike J. S., *Historia wychowania. Repetytorium przedegzaminowe*, Lwów 1925.
7. Błaszczuk I., Ossowska A., Rączewska V., *Historia wychowania rodzinnego i kształcenia w starożytności. Przewodnik bibliograficzny*, Bydgoszcz 1997.
8. Błońska W., *Historia wychowania. Przewodnik dla studentów*, Katowice 1977.
9. Bobrowska-Nowak W., *Historia wychowania przedszkolnego*, Warszawa 1983.
10. Bobrowska-Nowak W., *Zarys dziejów wychowania przedszkolnego*, cz. 1, *Teorie pedagogiczne i rozwój praktyki*, Warszawa 1978.
11. Bobrowska-Nowak W., *Zarys dziejów wychowania przedszkolnego*, cz. 2, *Wybór materiałów źródłowych*, Warszawa 1978.
12. Chmaj L., *Kierunki i prądy pedagogiki współczesnej*, Warszawa 1938.
13. Chmaj L., *Prądy i kierunki w pedagogice XX wieku*, Warszawa 1963.
14. Doliński G., *Jak u nas chowano dzieci? Zarys dziejów pedagogii polskiej*, Warszawa 1899.
15. Draus J., Terlecki R., *Historia wychowania*, t. 2, *Wiek XIX i XX*, Kraków 2005.
16. *Dzieje szkolnictwa i pedagogiki specjalnej*, red. S. Mauersberg, Warszawa 1990.
17. Gadowski W., *Z historii pedagogii. Czasy od początku chrześcijaństwa do końca średniowiecza*, Kraków 1889.
18. Górka B., *Historia wychowania. Zarys podręcznikowy przystosowany do programu naukowego MWRiOP*, Lwów 1930.
19. Guz P., *Zarys historii wychowania*, Opole 1961.
20. Hejnicka-Bezwińska T., *Zarys historii wychowania 1944-1989 (oświata i pedagogika pomiędzy dwoma kryzysami)*, Kielce 1996.
21. Hellwig J., *Dzieje historii wychowania w Polsce i jej twórcy. Próba zarysu historycznego*, Poznań 2001.

²⁵ Zob. W. Szulakiewicz, *Podręczniki historii wychowania jako źródło historyczne „adresowane”*, [w:] *Źródła w badaniach naukowych historii edukacji*, red. W. Szulakiewicz, Toruń 2003, s. 109-126; A. Meissner, *Polskie podręczniki do historii wychowania*, „Rozprawy z Dziejów Oświaty” 1989, t. 32, s. 155-167; tenże, *Polskie podręczniki do historii wychowania po II wojnie światowej*, [w:] *Historia wychowania w kształceniu nauczycieli. Tradycja i współczesność. Teoria i praktyka*, red. T. Gumuła, S. Majewski, Kielce 2005, s. 47-54; tenże, *Podręczniki do historii wychowania*, [w:] *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, t. 4, red. T. Pilch, Warszawa 2005, s. 477-480; A. Wałęga, *Polskie podręczniki i wydawnictwa pomocnicze do historii wychowania okresu zaborów i II Rzeczypospolitej*, Toruń 2011.

22. Hellwig J., *Prolegomena do historii wychowania*, Poznań 1995.
23. *Historia wychowania - wiek XX*, red. J. Miąso, Warszawa 1980.
24. *Historia wychowania w kształceniu nauczycieli. Tradycja i współczesność, teoria i praktyka*, red. T. Gumuła, S. Majewski, Kielce 2005.
25. *Historia wychowania w XX wieku. Dorobek i perspektywy*, red. T. Gumuła, J. Krasuski, S. Majewski, Kielce-Radom 1998.
26. *Historia wychowania ze źródeł czerpana dla użytku seminariów nauczycielskich, nauczycieli i ludzi zajmujących się wychowaniem*, oprac. F. Bizoń, Lwów 1913.
27. *Historia wychowania*, red. D. Drynda, Warszawa 2006.
28. *Historia wychowania*, red. J. Hellwig, Poznań 1994.
29. *Historia wychowania*, t. 1-2, red. Ł. Kurdybacha, Warszawa 1965-1967.
30. *Historia wychowania. Słownik biograficzny*, red. A. Gąsiorowski, Olsztyn 1994.
31. Hückel E., *Rys pedagogiki*, Lwów 1868.
32. Janik M., *Dzieje szkolnictwa polskiego z rzutem oka na jego przyszłość*, Warszawa 1917.
33. Kot S., *Dzieje wychowania. Podręcznik dla seminariów nauczycielskich*, Warszawa 1926.
34. Kot S., *Historia wychowania*, t. 1, *Od starożytnej Grecji do połowy wieku XVIII*, Warszawa 1994.
35. Kot S., *Historia wychowania*, t. 2, *Wychowanie nowoczesne: od połowy wieku XVIII do współczesnej doby*, Warszawa 1996.
36. Kot S., *Historia wychowania. Zarys podręcznikowy*, Warszawa 1924.
37. Kot S., *Zarys dziejów wychowania jako funkcji społecznej*, Warszawa 1936.
38. Krajewski M., *Dzieje wychowania i doktryn pedagogicznych*, Płock 2005.
39. Krajewski M., *Historia wychowania i myśli pedagogicznej*, Płock 2006.
40. Krasnodębski M., *Zarys dziejów ateńskiej historii wychowania. Paideia od Sokratesa do Zenona*, Warszawa 2011.
41. Krasuski J., *Historia wychowania*, Warszawa 1985.
42. Krasuski J., *Historia wychowania. Przewodnik metodyczny dla studentów pedagogiki*, Kielce 1974.
43. Krasuski J., *Historia wychowania. Zarys syntetyczny*, Warszawa 1989.
44. Króliński K., *Zwięzły podręcznik historii pedagogii z szczególnym uwzględnieniem historii pedagogiki w Polsce oraz nowych prądów w czasach ostatnich*, Lwów 1907.
45. Kuryło-Omelianiuk J., Romanowska E., Zaniewska T., *Historia wychowania*, Białystok 1996.
46. Litak S., *Historia wychowania*, t. 1, *Do Wielkiej Rewolucji Francuskiej*, Kraków 2004.
47. Majchrowicz F., *Historia pedagogii dla użytku seminariów nauczycielskich*, Lwów 1901.
48. Majchrowicz F., *Historia pedagogii ze szczególnym uwzględnieniem dziejów wychowania i szkół w Polsce*, Warszawa 1922.
49. Majchrowicz F., *Historia pedagogiki dla użytku seminariów nauczycielskich i nauki prywatnej*, t. 1, Lwów 1920.
50. Marciniak Z., *Zarys historii wychowania*, Warszawa 1978.
51. Mariański J., *Zarys historii wychowania. Opracowany na podstawie podręczników polskich i obcych oraz specjalnych monografii*, Warszawa 1928.
52. Markiewiczowa H., *Wybrane zagadnienia z historii wychowania*, t. 1, Warszawa 2006.

53. Marrou H. I., *Historia wychowania w starożytności*, Warszawa 1969.
54. Meissner A., *Historia i historycy wychowania na ziemiach polskich w XIX wieku*, Lublin 2010.
55. Możdżeń S. I., *Historia wychowania 1795-1918*, Kielce 2000.
56. Możdżeń S. I., *Historia wychowania 1918-1945*, Kielce 2000.
57. Możdżeń S. I., *Zarys historii wychowania*, cz. 1, *Do 1795 roku*, Kielce 1999.
58. Mrozowska K., *Zarys dziejów wychowania w Polsce od XI do XX wieku. Podręcznik dla studentów szkół wyższych*, Kraków 1998.
59. Myślicki I., *Historia pedagogiki*, Warszawa 1918.
60. Nawroczyński B., *Polska myśl pedagogiczna. Jej główne linie rozwojowe, stan współczesny i cechy charakterystyczne*, Lwów-Warszawa 1938.
61. Orczyk A., *Zarys historii szkolnictwa i myśli pedagogicznej*, Warszawa 2008.
62. Ostrowska U., *Historia wychowania w zarysie*, Bydgoszcz 1986.
63. Pawlak M., *Zarys dziejów oświaty*, Bydgoszcz 2007.
64. Podgórska E., Kotłowski K., *Materiały do historii wychowania*, Łódź 1956.
65. Poznański K., *Wybrane zagadnienia z historii wychowania*, t. 2, Warszawa 2006.
66. Rutkowski S., Lisowski W., Droba Z., *Wybrane zagadnienia z dziejów wychowania w Polsce*, Warszawa 1972.
67. Rzepecki A. J., *Skrót historii pedagogii*, Lwów 1921.
68. Sereżyński W., *Historia pedagogii dla użytku seminariów nauczycielskich*, Drohobycz 1901.
69. Sokołowski E., *Skrót historii pedagogiki według najnowszych podręczników szkolnych*, Warszawa 1927.
70. Szczygielska S., *Historia wychowania*, Szczecin 2003.
71. Szelejewski J., *Historia wychowania*, cz. 1-2, Poznań 1958.
72. *W kręgu historii wychowania*, red. H. Markiewiczowa, Warszawa 2013.
73. Walczak M., *Historia oświaty i wychowania. Wybrane zagadnienia*, Ryki 2008.
74. Wieczorek T., *Historia wychowania i myśli pedagogicznej. Wybrane zagadnienia*, Warszawa 1969.
75. Wieczorek T., *Historia wychowania i oświaty rolniczej*, Warszawa 1966.
76. Wołoszyn S., *Dzieje wychowania i myśli pedagogicznej w zarysie*, Warszawa 1964.
77. Wołoszyn S., *Historia wychowania*, cz. 1, *Historia szkolnictwa*, Warszawa 1962.
78. Wołoszyn S., *Nauki o wychowaniu w Polsce w XX wieku. Próba zarysu encyklopedycznego*, Warszawa 1993.
79. *Z dziejów myśli pedagogicznej*, red. B. Suchodolski, W. Okoń, Warszawa 1958.

Czasopisma historyczno-oświatowe

„Archiwum do Dziejów Oświaty” – rocznik, wydawany nieregularnie od 1959 roku w Warszawie. Wydawcą jest Instytut Historii Nauki PAN. Pismo jest kontynuacją „Archiwum do Dziejów Literatury i Oświaty w Polsce”, które było wydawane w Krakowie w latach 1878-1939. Publikowane w nim artykuły dotyczą dziejów pedagogiki i szkolnictwa w Polsce²⁶.

„Biuletyn Historii Wychowania” – jest ogólnopolskim czasopismem o charakterze historyczno-oświatowym, które ukazuje się od 1994 roku. Pierwszym wydawcą było Wydawnictwo Eruditus. Od 2007 roku wydawcą jest Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, a współwydawcami są Zakład Historii Wychowania UAM oraz Towarzystwo Historii Edukacji w Warszawie. Pismo jest oficjalnym organem Towarzystwa Historii Edukacji. Czasopismo ma siedem działów: Artykuły i rozprawy, Materiały, Z kalendarza historycznego, Prezentacje, Wydawnictwa, Życie naukowe oraz Kronikę Towarzystwa Historii Edukacji²⁷.

„Przegląd Historyczno-Oświatowy” – to kwartalnik poświęcony badaniom dziejów oświaty i wychowania w Polsce. Ukazuje się w Krakowie od 1947 roku. W latach 1947-1991 był związany ze Związkiem Nauczycielstwa Polskiego. Od 1991 roku wydawcą jest Polskie Towarzystwo Pedagogiczne i Związek Nauczycielstwa Polskiego. W piśmie publikowane są rozprawy z historii oświaty i wychowania, rozprawy i materiały poświęcone dziejom organizacji nauczycielskich, oświacie polonijnej, a także materiały pokazujące dzieje szkół i innych placówek naukowych, artykuły prezentujące sylwetki wybitnych pedagogów, nauczycieli i pracowników oświatowych oraz recenzje i noty wydawnictw z zakresu historii, oświaty i szkolnictwa²⁸.

„Rozprawy z Dziejów Oświaty” - to jedno z najstarszych ogólnopolskich czasopism poświęconych historii oświaty, wychowania oraz dziejom polskiej i powszechnej kultury edukacyjnej. Czasopismo składa się obecnie z trzech działów: artykułów, materiałów i recenzji. Zamieszczane są również sprawozdania z międzynarodowych i ogólnopolskich konferencji i sesji poświęconych historii edukacji. Publikowane są wyłącznie materiały oryginalne²⁹.

²⁶ Informacje ze strony: <http://www.eduteka.pl/temat/Archiwum-do-Dziejow-Oswiaty> [dostęp z dnia: 2.04.2014].

²⁷ Informacje ze stron: <http://historiawychowania.amu.edu.pl/biuletyn.html>, <http://www.ptpn.poznan.pl/Wydawnictwo/czasopisma/BHW/bhw.html> [dostęp z dnia: 7.03.2014].

²⁸ Informacje ze strony: <http://www.ptp-pl.org/index.php?strona=przeglad-historyczno-oswiatowy> [dostęp z dnia: 7.03.2014].

²⁹ Informacje ze strony: <http://www.ihnpan.waw.pl/wydawnictwo/rozprawy-z-dziejow-oswiaty/> [dostęp z dnia: 7.03.2014]. Zob. W. Szulakiewicz, „Rozprawy z Dziejów Oświaty” (1958-2003). *Studium z historii czasopisma*, Toruń 2004.

ROZDZIAŁ II

METODY W BADANIACH PEDAGOGICZNO-HISTORYCZNYCH

Badania historyczne oparte są na poznaniu pośrednim faktów, zjawisk i procesów, które odeszły już w przeszłość. Elementem pośredniczącym są źródła historyczne (m.in. dokumenty, materiały obrazowe, przekazy ustne). Pedagogiczne badania historyczne koncentrują się głównie na dwóch obszarach poznania: historii myśli pedagogicznej (historii doktryn pedagogicznych, które miały znaczenie dla formowania praktyki wychowawczej i oświatowej) i historii wychowania (szeroko rozumianej praktyki wychowywania i kształcenia instytucjonalnego i pozainstytucjonalnego)³⁰. W niniejszym rozdziale zostaną omówione podstawowe metody, techniki i narzędzia badawcze, które można wykorzystać przy opracowaniu monografii szkoły.

Metody badawcze

Według A. Kamińskiego metoda to *zespół teoretycznie uzasadnionych zabiegów koncepcyjnych i instrumentalnych obejmujących najogólniej całość postępowania badacza, zmierzającego do rozwiązania określonego problemu naukowego*³¹. T. Pilch proponuje następujący podział metod w badaniach pedagogicznych: eksperyment pedagogiczny, monografię pedagogiczną, metodę indywidualnych przypadków i metodę sondażu diagnostycznego³². W opracowaniu monografii szkoły możemy wykorzystać metodę monografii, metodę biograficzną i metody historyczne. Dobór odpowiedniej metody zależy od rodzaju dostępnych źródeł.

Metoda monograficzna

Nazwa tej metody wywodzi się od słowa „monografia”, w języku greckim *monos* – oznacza jedyny, a *grafo* – pisać. Metoda ta polega na szczegółowym opisie jednej instytucji w określonym czasie i przestrzeni³³. Niezależnie od dyscypliny naukowej przedmiotem opisu

³⁰ Por. S. Palka, *Doświadczenia z pedagogicznych badań historycznych...*, dz. cyt., s. 25. Zob. B. Smolińska-Theiss, W. Theiss, *Badania jakościowe – przewodnik po labiryncie*, [w:] *Podstawy metodologii badań w pedagogice*, red. S. Palka, Gdańsk 2010, s. 99-102; *Orientacje i kierunki w badaniach historyczno-pedagogicznych*, red. I. Michalska, G. Michalski, Łódź 2009.

³¹ A. Kamiński, *Metoda, technika, procedura badawcza w pedagogice empirycznej*, [w:] *Metodologia pedagogiki społecznej*, red. R. Wroczyński, T. Pilch, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1974, s. 65.

³² Zob. T. Pilch, T. Bauman, *Zasady badań pedagogicznych. Strategie ilościowe i jakościowe*, Warszawa 2001, s. 70-81.

³³ Por. K. Żegnałek, *Metodologia badań dla autorów prac magisterskich i licencjackich z pedagogiki*, Warszawa 2010, s. 133.

monograficznego jest zawsze *jeden fakt, jedno zagadnienie, jedna instytucja*³⁴. W odróżnieniu do innych badań wybór jednostki jest celowy³⁵.

Najważniejszym elementem monografii naukowej jest:

- a) analiza zebranych informacji, zastosowanie typologii;
- b) ustalenie relacji, wniosków i wynikających z tego prawidłowości³⁶.

Według A. Kamińskiego monografia pozwala spojrzeć w głąb instytucji i tym samym ocenić jej funkcjonowanie jako systemu społecznego, jak również związanego ze sobą zbioru osób³⁷.

T. Pilch sformułował następującą definicję: *monografia to metoda badań, której przedmiotem są instytucje wychowawcze w rozumieniu placówki lub instytucjonalne formy działalności wychowawczej, lub jednorodne zjawiska społeczne, prowadząca do gruntownego rozpoznania struktury instytucji, zasad i efektywności działań wychowawczych oraz opracowania koncepcji ulepszeń prognoz zjawiskowych*³⁸.

Monografia pedagogiczna jest metodą badań, której przedmiotem badań mogą być:

- a) różnego typu szkoły (np. szkoła podstawowa),
- b) placówki kulturalno-oświatowe (np. dom kultury),
- c) instytucje opiekuńczo-wychowawcze (np. dom dziecka),
- d) instytucje resocjalizacyjne (np. młodzieżowy ośrodek wychowawczy),
- e) organizacje, stowarzyszenia i fundacje o charakterze wychowawczym (np. ZHP),
- f) osoby zasłużone dla oświaty i wychowania, słynni naukowcy czy pedagodzy (np. J. W. Dawid, A. Komeński, J. Korczak),
- g) wybrane problemy z zakresu edukacji lub wychowania (np. edukacja przedszkolna w Polsce w określonym przedziale czasowym)³⁹.

Celem badań z wykorzystaniem metody monograficznej może być:

- a) popularyzacja badanej placówki i jej osiągnięć,
- b) potrzeba wyodrębnienia cech jednostki typowej dla danego typu instytucji, co pozwoliłoby na dokonywanie na tej podstawie odpowiednich uogólnień na całą interesującą badacza zbiorowość,
- c) opis cech badanej instytucji, która stanowi tylko element szerszych badań naukowych w określonym miejscu i czasie lub jednym problemie,
- d) porównanie funkcji założonych i rzeczywistych badanej instytucji, co pozwoli planować ulepszenia i kontrolę działalności placówki⁴⁰.

³⁴ I. Lepalczyk, *Metoda monografii w badaniach pedagogicznych*, [w:] *Metodologia pedagogiki społecznej*, red. R. Wroczyński, T. Pilch, Warszawa 1974, s. 10.

³⁵ Por. J. D. Łaniec, *Monografia*, [w:] *Prace promocyjne z pedagogiki. Skrypt dla uczestników seminariów: licencjackiego, magisterskiego i doktoranckiego*, red. W. Ciczkowski, Olsztyn 2000, s. 129.

³⁶ Por. tamże.

³⁷ Por. T. Pilch, T. Bauman, *Zasady badań pedagogicznych...*, dz. cyt., s. 75.

³⁸ Tamże, s. 76. Zob. M. Łobocki, *Metody i techniki badań pedagogicznych*, Kraków 2000, s. 298-304.

³⁹ Por. K. Żegnałek, *Metodologia badań...*, dz. cyt., s. 134-135.

⁴⁰ Por. tamże, s. 135. Zob. B. Turlejska, *Monografia pedagogiczna i studium przypadku*, [w:] *Orientacje w metodologii badań pedagogicznych*, red. S. Palka, Kraków 1998, s. 83.

Wskazane jest, aby w tego typu badaniach umiejscowić badaną instytucję na tle uwarunkowań środowiska społecznego, w którym ona funkcjonuje. W przypadku szkoły jest to zazwyczaj środowisko lokalne. Dzięki temu metoda ta umożliwi spojrzenie w głąb badanej instytucji i tym samym dokonanie oceny jej funkcjonowania jako systemu społecznego. Wzbogaca i podnosi wiarygodność wniosków⁴¹.

Opis ten nie powinien się sprowadzać tylko do wyszczególnienia występujących w badanej instytucji w danym czasie lub w przeszłości faktów, zdarzeń, zjawisk czy rzeczy ani do ich chronologicznego spisu, gdyż w takim przypadku miałby on charakter kroniki, czy też spisem chronologicznym rzeczy, zjawisk, zdarzeń a nie monografii. Opis ten powinien zawierać analizę zebranych informacji, strukturę organizacyjną, relacje występujące między poszczególnymi elementami badanej instytucji, ocenę efektywności funkcjonowania, wnioski dotyczące jej doskonalenia oraz prognoz rozwojowych itp.⁴²

Monografie historyczno-pedagogiczne oparte są przede wszystkim na źródłach i powinny odznaczać się oryginalnością. O wartości pracy stanowią jej elementy twórcze i syntetyczne. Wartość edytorską wzbogacają fotografie, np. fotografie placówki dawniej i współcześnie⁴³.

W monografii można sięgać do różnych źródeł, ze względu na ich formę, treść oraz czas powstania. Mogą one dotyczyć spraw aktualnych bieżących, jak i odnosić się do przeszłości, mogą mieć postać dokumentów urzędowych lub osobistych (np. pamiętniki), mogą wreszcie przybierać formę opracowań naukowych lub urzędowych czy osobistych notatek itp. W metodzie monograficznej ogromne znaczenie posiadają źródła historyczne⁴⁴.

Zasób informacji zawartych w źródłach, odnoszących się do danego problemu, zwykle nie jest pełny. Ograniczenie informacji wpływa negatywnie na wartość opracowania monograficznego, powoduje spłylenie badanego problemu. Przyczyny ograniczeń są różne. Dość często przyczyną braku informacji jest brak dostępności do nich. Badaczowi nie udostępnia się wszystkich danych, utrudniając lub uniemożliwiając korzystanie z nich. Zdarza się, że badacz otrzymuje informacje tendencyjnie wybrane, które mogą zniekształcić końcowe wnioski. Ograniczone informacje trafiają do monografii także wtedy, gdy badacz ma do nich dostęp, ale nie potrafi ich wykorzystać lub po prostu je lekceważy⁴⁵.

W badaniach monograficznych mogą być wykorzystane także inne metody i techniki badań, jak:

- a) metody teoretyczne (analiza, synteza, indukcja itd.);
- b) różne formy obserwacji (np. obserwacja uczestnicząca);
- c) rozmowa (wywiad);
- d) badania ankietowe;
- e) badanie dokumentacji;
- f) analiza autobiografii, dzienników, pamiętników, listów;

⁴¹ Por. K. Żegnałek, *Metodologia badań...*, dz. cyt., s. 135.

⁴² Por. tamże, s. 133.

⁴³ Por. D. Koźmian, *Przewodnik metodyczny dla seminarium dyplomowego i magisterskiego z zakresu historii wychowania*, Szczecin 2012, s. 14.

⁴⁴ Por. K. Żegnałek, *Metodologia badań...*, dz. cyt., s. 135.

⁴⁵ Por. J. D. Łaniec, *Monografia*, dz. cyt., s. 130.

- g) analiza wytworów działalności ludzkiej (np. godło szkoły, prace artystyczne, techniczne uczniów). Budownictwo i architektura obiektów szkolnych może świadczyć o poziomie kultury oraz ich użyteczności;
- h) źródła ustne: opowieści, relacje i wspomnienia dotyczące różnych aspektów działalności wychowawczej itp., przekazy tradycji szkolnej, obyczajów⁴⁶.

Struktura monografii może być różna w zależności od przedmiotu badań. Struktura dotycząca szkoły może mieć następujący układ:

- a) geneza placówki (jej rys historyczny),
- b) etapy jej rozwoju,
- c) struktura organizacyjna,
- d) program szkoły (nauczania, wychowania, profilaktyki),
- e) pracownicy,
- f) uczniowie,
- g) infrastruktura dydaktyczna,
- h) absolwenci,
- i) współpraca ze środowiskiem lokalnym,
- j) najważniejsze osiągnięcia⁴⁷.

Metoda biograficzna

Nazwa tej metody pochodzi od słowa „biografia”, które oznacza: *opis życia i działalności jakiejś osoby, życiorys*. Greckie *bios* znaczy życie, a *graphein* – rysować, pisać. Najczęściej jest to przedstawienie życia wybitnej postaci⁴⁸.

W pedagogice metoda biograficzna ma najczęściej postać autobiograficzną. Wyróżnia się dwa rodzaje autobiografii:

- a) pamiętniki – mogą dostarczać cennych informacji uzupełniających,
- b) autobiografię reminiscencyjną – odtwarza dzieje, wydarzenia, które zostały zapamiętane przez autora i pod wpływem różnych bodźców zostały utrwalone na piśmie⁴⁹.

⁴⁶ Por. K. Żegnałek, *Metodologia badań...*, dz. cyt., s. 135; J. D. Łaniec, *Monografia*, dz. cyt., s. 130.

⁴⁷ Por. K. Żegnałek, *Metodologia badań...*, dz. cyt., s. 136.

⁴⁸ Por. tamże, s. 165. Zob. T. Pilch, T. Bauman, *Zasady badań pedagogicznych...*, dz. cyt., s. 300-303; M. Łobocki, *Metody i techniki badań...*, dz. cyt., s. 293-311; D. Zaworska-Nikoniuk, *Studium indywidualnego przypadku i metoda biograficzna*, [w:] *Prace promocyjne z pedagogiki. Skrypt dla uczestników seminariów: licencjackiego, magisterskiego i doktoranckiego*, red. W. Cizkowski, Olsztyn 2000, s. 137-140; O. Czerniawska, *Biografie edukacyjne i ich zastosowanie w kształceniu andragogicznym*, „Rocznik Andragogiki” 1997/1998, s. 119-123; *Metoda biograficzna w socjologii*, red. J. Włodarek, M. Ziółkowski, Warszawa 1990; *O biografii i metodzie biograficznej*, red. T. Rzepa, J. Leoński, Poznań 1993; J. Szczepański, *Metoda biograficzna*, [w:] *Odmiany czasu teraźniejszego*, red. J. Szczepański, Warszawa 1973, s. 615-649; A. Nowak, *Metoda biograficzna w badaniach pedagogicznych*, [w:] *Orientacje w metodologii badań pedagogicznych*, red. S. Palka, Kraków 1998, s. 99-111; D. Lalak, *Podejście biograficzne (biograficzność) w naukach o wychowaniu. Trzy perspektywy dyskursu*, [w:] *Podstawy metodologii badań w pedagogice*, red. S. Palka, Gdańsk 2010, s. 257-280; P. Bednarz-Łuczewska, M. Łuczewski, *Podejście biograficzne*, [w:] *Badania jakościowe, Metody i narzędzia*, t. 2, red. D. Jemielniak, Warszawa 2012, s. 91-107; E. Podgórska, *Autobiografia jako źródło do historii wychowania*, [w:] *Metodologia w badaniach naukowych historii wychowania*, red. T. Jałmużna, I. Michalska, G. Michalski, Łódź 1993, s. 227-234; też, *Autobiografia jako źródło do historii wychowania*, [w:] *Konteksty i metody w badaniach historyczno-pedagogicznych*, red. T. Jałmużna, I. Michalska, G. Michalski, Kraków 2004, s. 183-191.

Za pomocą tej metody możemy przedstawić osoby zasłużone dla placówki, wybitni działacze oświatowi, nauczyciele, pedagodzy, zasłużeni rodzice, wybitni uczniowie itp.

Metody historyczne

Każda dyscyplina naukowa posiada swoją własną historię. Metoda historyczna ma zastosowanie w badaniu wielu problemów z zakresu nauk pedagogicznych, a zwłaszcza tych, które osadzone są na gruncie historycznym, np. historii szkolnictwa, dziejów myśli pedagogicznej czy historii oświaty i wychowania⁵⁰.

Zastosowanie tej metody w badaniach pedagogicznych oznacza rozpatrywanie faktów (wydarzeń, zjawisk) w całym bogactwie ich przejawów oraz w takim układzie czasowo-przestrzennym i w takim zakresie, jak miało to miejsce w rzeczywistości. Metoda ta nakazuje więc uwzględnianie w miarę możliwości wszystkich faktów dotyczących danego zjawiska (wydarzenia) wraz z uwarunkowaniami ich przebiegu. Nie chodzi przy tym o przedstawienie tylko „suchych” faktów, ale także o ich rozpatrywanie w aspekcie przyczynowo-skutkowym⁵¹.

Badane fakty (zjawiska, wydarzenia) nie mogą być analizowane w oderwaniu od konkretnych warunków historycznych, w których miały miejsce. Celem tej metody jest nie tylko prezentacja faktów (zjawisk, wydarzeń), które wystąpiły w bliższej lub dalszej przeszłości, ale przede wszystkim ich uogólnienie, wskazanie prawidłowości w ich przebiegu, skutków, jakie spowodowało ich wystąpienie oraz wyciągnięcie wniosków dla przyszłości⁵².

Do XVIII w. w pracach historycznych dominowały: metoda opisowa – ściśle trzymanie się chronologii wydarzeń. Jej odmianą jest metoda synchronistyczna – jednoczesne przedstawianie ciągów wydarzeń dziejących się w różnych miejscach. Metoda pragmatyczna – oprócz opisu mamy też wnioski i nauki moralne⁵³.

W XIX w. posługiwano się metodą filologiczną – analiza tekstów pisanych źródeł historycznych; metodą genetyczną – doszukiwanie się związków przyczynowych o bardziej złożonym charakterze, niż to wynikało z chronologii wydarzeń; metodą ewolucyjną – która zakłada, że dzieje społeczeństw są podobne do procesu rozwojowego występującego w przyrodzie⁵⁴.

W XX w. pojawiły się nowe metody: metoda socjologiczna – badająca struktury społeczne; metoda statystyczna – służąca do przedstawień obliczeń szacunkowych,

⁴⁹ Zob. W. Dróżka, *Młode pokolenie nauczycieli. Studium autobiografii młodych nauczycieli polskich lat dziewięćdziesiątych*, Kielce 1997; też, *Moja twarz jest niepowtarzalna. Pamiętniki młodych nauczycieli '93*, Kielce 1993; też, *Nauczyciel. Autobiografia*, Kielce 2002; też, *Nauczycielska dojrzałość. Pamiętniki średniego pokolenia nauczycieli 2004*, Kielce 2005; R. Ligus, *Biograficzna tożsamość nauczycieli. Historie z pogranicza*, Wrocław 2009; *Moja szkoła. Wspomnienia nauczycieli Chełmszczyzny*, red. P. Mazur, Chełm 2009.

⁵⁰ Por. K. Żegnałek, *Metodologia badań...*, dz. cyt., s. 209; K. Konarzewski, *Jak uprawiać badania oświatowe. Metodologia praktyczna*, Warszawa 2000, s. 85-86.

⁵¹ Por. K. Żegnałek, *Metodologia badań...*, dz. cyt., s. 210. Zob. M. Bloch, *Pochwała historii czyli o zawodzie historyka*, Kęty 2009.

⁵² Por. tamże.

⁵³ Por. D. Koźmian, *Przewodnik metodyczny...*, dz. cyt., s. 12.

⁵⁴ Por. tamże.

reprezentacyjnych i innych; metoda porównawcza ma zastosowanie w przypadku luk w materiale źródłowym dla pewnych zagadnień czy epok. Możemy wtedy odwołać się do różnego rodzaju analogii, które zwykle dotyczą porównania danych pochodzących z różnych terenów⁵⁵.

W pracy nad materiałami źródłowymi historycy korzystają z metody indukcyjnej i dedukcyjnej. Metoda indukcyjna polega na badaniu przeszłości w oparciu o bezpośrednie fakty, zarejestrowane w źródłach. Postępowanie indukcyjne (bezpośrednie) polega na wyjściu od szczegółu (faktu źródłowego), rekonstruowaniu na podstawie tych faktów procesu dziejowego oraz wyprowadzenie stąd uogólnień. Metoda dedukcyjna polega na wnioskowaniu z założeń ogólnych o faktach szczegółowych. W postępowaniu dedukcyjnym (pośrednim) historyk dąży do wyjaśniania i uzasadniania tez w oparciu o ogólną znajomość innych wydarzeń⁵⁶.

Do podstawowych metod badawczych w pracy historyka zalicza się: metodę geograficzną, metodę progresywną i retrogresywną, metodę filologiczną. Metoda geograficzna jest pomocna w określeniu zależności między nimi faktami historycznymi a właściwościami środowiska geograficznego⁵⁷. Metoda progresywna zakłada wnioskowanie rozwojowe. Punktem wyjścia są ustalone fakty w badanych okresie. Po ich przeanalizowaniu przystępuje się do rozpatrywania ich w następnych okresach⁵⁸. Metoda retrogresywna polega wnioskowaniu wstecz, od określonej sytuacji znanej z czasów późniejszych. Dzięki niej możemy wnioskować na temat różnych problemów, nie mając dostatecznego potwierdzenia w źródłach wcześniejszych⁵⁹. Metoda filologiczna (leksykalna) ma na celu ustalenie faktów historycznych przez nadanie nazwom występującym w źródłach znaczenia takiego, jakie posiadały one w czasach, w których były spisane⁶⁰.

W badaniach pedagogiczno-historycznych najczęściej stosuje się klasyczną metodę historyczną, która składa się z następujących etapów:

- a) lokalizacja źródeł historycznych,
- b) badanie ich zawartości i ustalenie faktów,
- c) selekcja materiału źródłowego i opracowanie wyników badań⁶¹.

Historia mówiona (ang. *oral history*) to interdyscyplinarna metoda badawcza. Ma ona zastosowanie w przypadku opracowywania zagadnień, w stosunku do których nie istnieją źródła pisane, albo są one niewystarczające czy też niewiarygodne⁶². Historia mówiona

⁵⁵ Por. B. Miśkiewicz, *Wstęp do badań historycznych*, Poznań 1963, s. 101-104. Zob. J. Topolski, *Metodologia historii*, Warszawa 1973, s. 420-422.

⁵⁶ Por. B. Miśkiewicz, *Wstęp do badań...*, dz. cyt., s. 99-100. Zob. J. Topolski, *Metodologia historii*, dz. cyt., s. 403-414.

⁵⁷ Por. B. Miśkiewicz, *Wstęp do badań...*, dz. cyt., s. 103. Zob. J. Topolski, *Metodologia historii*, dz. cyt., s. 417-418.

⁵⁸ Por. B. Miśkiewicz, *Wstęp do badań...*, dz. cyt., s. 103-104.

⁵⁹ Por. tamże, s. 104. Zob. J. Topolski, *Metodologia historii*, dz. cyt., s. 422-424.

⁶⁰ Por. B. Miśkiewicz, *Wstęp do badań...*, dz. cyt., s. 105. Zob. J. Topolski, *Metodologia historii*, dz. cyt., s. 415-417.

⁶¹ Por. tamże, s. 401-403; D. Koźmian, *Przewodnik metodyczny...*, dz. cyt., s. 13.

⁶² M. Sobczyk, *Teoria i dzieje historii mówionej*, [w:] *Historia mówiona w świetle etnolingwistyki*, red. S. Niebrzegowska-Bartmińska, S. Wasiuta, Lublin 2008, s. 21. Zob. P. Atkinson, M. Hammersley, *Metody badań terenowych*, Poznań 2000; M. Krukowska-Budzan, *Historia zwykłych ludzi. Współczesna angielska*

posiada różne formy. Mogą to być ustne wypowiedzi i wspomnienia, pisane pamiętniki, dzienniki, autobiografie, a także oficjalne dokumenty np. stenogramy⁶³. W przygotowaniu monografii szkoły cennym źródłem mogą być relacje ustne uczniów, absolwentów oraz pracowników szkoły.

Przygotowując się do wywiadu należy: wybrać odpowiedni temat i rozmówcę, pozyskać informacje z innych źródeł, przygotować mapę zagadnień i spis pytań, umówić się na spotkanie, przygotować sprzęt, przeprowadzić wstępną rozmowę, poprosić rozmówcę o zgodę na wykorzystanie relacji. Bezpośrednio po wywiadzie należy: opisać nośnik nagrania (kaseca, płyta, folder na dysku komputera), zanotować wrażenia z wywiadu, przesłuchać nagranie, zrobić indeks wywiadu, zapisać pytania, które zadasz następnym razem, jeśli będziesz mógł się spotkać znowu z rozmówcą, wyślij (zanieś) rozmówcy podziękowanie oraz nagranie do autoryzacji⁶⁴.

Techniki badawcze

Według A. Kamińskiego *techniki badawcze to przede wszystkim sposoby zbierania materiału oparte na starannie opracowanych dyrektywach (dokładnych, jasnych, ścisłych), weryfikowanych w badaniach różnych nauk społecznych i dzięki temu posiadających walor użyteczności międzydyscyplinarnej*⁶⁵. T. Pilch wyróżnia następujące techniki badań pedagogicznych: obserwację, wywiad, ankietę, badanie dokumentów, analizę treści, techniki projekcyjne⁶⁶. Przygotowując monografię szkoły możemy posłużyć się takimi technikami, jak: analiza i krytyka źródeł, analiza dokumentów, wywiad, ankietę, obserwacja.

Analiza i krytyka źródeł

Metoda analizy i krytyki źródeł ma największe zastosowanie w pracach historycznych, np. działalność placówki oświatowo-wychowawczej. Metoda ta sprowadza się do:

- a) ustalenia autentyczności badanych źródeł,
- b) objaśnienia i interpretacji tych źródeł celem poznania przyczyn i warunków działalności ludzkiej (np. motywów postępowania),
- c) ewentualnego ich oceniania⁶⁷.

Pomocniczą rolę może odgrywać obserwacja, analiza dokumentów czy tzw. metoda porównawcza.

historiografia dziejów społecznych, Kraków 2003; S. Kvale, *Interviews. Wprowadzenie do jakościowego wywiadu badawczego*, Białystok 2004; Z. Nęcki, *Komunikacja międzyludzka*, Kraków 2005.

⁶³ M. Sobczyk, *Teoria i dzieje historii mówionej*, dz. cyt., s. 26.

⁶⁴ *Historia mówiona. Elementarz*, Warszawa 2008, s. 29. Zob. www.swiadkowiehistorii.pl

⁶⁵ A. Kamiński, *Metoda, technika, procedura badawcza w pedagogice empirycznej*, [w:] *Metodologia środowiskowych badań pedagogicznych*, red. R. Wroczyński, T. Pilch, Wrocław-Warszawa-Kraków 1970, s. 29-30.

⁶⁶ Zob. T. Pilch, T. Bauman, *Zasady badań pedagogicznych...*, dz. cyt., s. 85-102.

⁶⁷ Por. K. Żegnałek, *Metodologia badań...*, dz. cyt., s. 165.

Analiza dokumentów

W literaturze metodologicznej możemy spotkać się również z określeniem: „badanie dokumentów”. Według T. Pilcha *badanie dokumentów i materiałów jest techniką badawczą służącą do gromadzenia wstępnych, opisowych, także ilościowych informacji o badanej instytucji czy zjawisku wychowawczym. Jest także techniką poznawania biografii jednostek i opinii wyrażonych w dokumentach*⁶⁸. Jest to podstawowa technika dla prac historycznych.

Biorąc za podstawę podziału formę dokumentu można podzielić je na:

- a) dokumenty pisane (werbalne) – świadectwa szkolne, opinie, protokoły i sprawozdania (np. z rad pedagogicznych, rad naukowych, kół zainteresowań itp.), zeszyty uczniowskie, prace pisemne uczniów, pamiętniki, kronika klasy czy szkoły, zapisy w dziennikach klasowych, materiały pokontrolne, artykuły prasowe, opracowania naukowe itp.;
- b) dokumenty cyfrowe (statystyczne) – roczniki statystyczne i inne opracowania GUS dotyczące problematyki związanej z oświatą oraz różnego rodzaju opracowania o charakterze statystycznym wykonywane dla potrzeb odpowiednich władz oraz potrzeb badanej instytucji (szkoły);
- c) dokumenty obrazkowo-dźwiękowe (pozapisemne i pozacyfrowe) – rysunki, filmy, nagrania magnetofonowe, fotografie, przeźrocza itp.⁶⁹

Ze względu na pochodzenie dokumentów możemy wyróżnić:

- a) dokumenty zastane (przypadkowe, okolicznościowe), czyli takie, które powstały niezależnie od intencji prowadzącego badania (np. notatki z zajęć studentów czy różne wytwory uczniowskie wykonywane w ramach codziennej pracy dydaktycznej),
- b) dokumenty intencjonalne tworzone (zbierane w sposób systematyczny), czyli dokumenty, które powstały z inspiracji badacza (np. wypracowania uczniowskie, rysunki, pamiętniki itp.)⁷⁰.

Dokumenty ze względu na rodzaj twórcy możemy podzielić na:

- a) dokumenty urzędowe (oficjalne) – plany i programy kształcenia, dzienniki ustaw, zarządzenia, listy egzaminacyjne, dzienniki lekcyjne, karty czytelnicze w bibliotece, świadectwa szkolne itp.;
- b) dokumenty osobiste (nieoficjalne) – pamiętniki, autobiografie, listy, rysunki, dzienniki, wspomnienia itp.⁷¹

Dla badań naukowych dokumentami są także prace nauczycieli i uczniów. Możemy do nich zaliczyć np. wypracowania, prace plastyczne itp.⁷²

Według W. Zaczyńskiego analiza historyczna obejmuje ona dwie kategorie dokumentów:

- a) dokumenty zawierające informacje o faktach (pamiętniki, autobiografie, kroniki itp.);
- b) dokumenty, które są faktami – programy nauczania, dzienniki lekcyjne, ustawy i zarządzenia władz oświatowych itp.⁷³

⁶⁸ T. Pilch, T. Bauman, *Zasady badań pedagogicznych...*, dz. cyt., s. 98.

⁶⁹ Por. *Metodologia badań...*, dz. cyt., s. 129.

⁷⁰ Por. tamże.

⁷¹ Por. tamże.

⁷² Por. tamże, s. 128. Zob. M. Łobocki, *Metody i techniki badań...*, dz. cyt., s. 211-241.

⁷³ Por. K. Żegnałek, *Metodologia badań...*, dz. cyt., s. 132.

Bardzo ważne jest ustalenie autentyczności dokumentu oraz wiarygodności zawartych w nim treści.

M. Łobocki wyróżnia dwa rodzaje analizy dokumentów:

- a) klasyczną (jakościową, opisową) – polega na ich historycznej i literackiej interpretacji, jest poszukiwaniem indywidualnych właściwości charakterystycznych dla analizowanego dokumentu i jego twórcy;
- b) nowoczesną (ilościową) – polega na ilościowym opisie i analizie dokumentów⁷⁴.

Do podstawowych technik możemy zaliczyć:

- a) technikę analizy treściowej, która polega na interpretacji zawartych w nich treści;
- b) technikę analizy formalnej, która dotyczy zewnętrznego opisu ich wyglądu, sposobu zarządzania, stopnia trwałości itp.⁷⁵

W badaniach pedagogicznych zastosowanie ma również analiza wypracowań, dzienników, rysunków⁷⁶.

W przypadku analizy dokumentów szkolnych warto zapoznać się z propozycją wnioskowania o jakości z tekstów Klemensa Stróżyńskiego⁷⁷.

Wywiad

Zdaniem T. Pilcha wywiad jest rozmową badającego z respondentem lub respondentami według opracowanych wcześniej dyspozycji lub w oparciu o specjalny kwestionariusz⁷⁸.

Ze względu na kolejność zadawanych pytań wyróżnia się wywiady:

- a) standaryzowane – pytania zadawane są w ściśle określonej, identycznej kolejności dla wszystkich respondentów;
- b) nie standaryzowane – w trakcie rozmowy badacz sam decyduje o kolejności zadawanych pytań⁷⁹.

Ze względu na treści zadawanych pytań wyróżniamy wywiady:

- a) ustrukturyzowane – w treści pytania zakodowana jest już forma oraz język odpowiedzi, stosujemy tzw. pytania zamknięte;
- b) nieustrukturyzowane (swobodne) – zadajemy pytania otwarte, na które respondent może odpowiadać w swobodny sposób i dowolnej formie⁸⁰.

Ze względu na liczbę osób biorących udział w wywiadzie możemy wyróżnić wywiady:

⁷⁴ Por. M. Łobocki, *Wprowadzenie do metodologii badań pedagogicznych*, Kraków 1999, s. 242-243. Zob. M. Łobocki, *Metody i techniki badań...*, dz. cyt., s. 221-223.

⁷⁵ Por. M. Łobocki, *Wprowadzenie do metodologii...*, dz. cyt., s. 243. Zob. M. Łobocki, *Metody i techniki badań...*, dz. cyt., s. 223-225.

⁷⁶ Zob. M. Łobocki, *Wprowadzenie do metodologii...*, dz. cyt., s. 244-245. Zob. M. Łobocki, *Metody i techniki...*, dz. cyt., s. 227-236.

⁷⁷ K. Stróżyński, *Jakość pracy szkoły praktycznie*, Warszawa-Lódź 2003, s. 57-61.

⁷⁸ T. Pilch, T. Bauman, *Zasady badań pedagogicznych...*, dz. cyt., s. 91-92. Zob. L. A. Gruszczyński, *Elementy metod i technik badań socjologicznych*, Tychy 2002, s. 58-65; S. Kvale, *Interviews. Wprowadzenie do jakościowego wywiadu badawczego*, Białystok 2004.

⁷⁹ Por. S. Gudkova, *Wywiad w badaniach jakościowych*, [w:] *Badania jakościowe, Metody i narzędzia*, t. 2, red. D. Jemielniak, Warszawa 2012, s. 113.

⁸⁰ Por. tamże, s. 114.

- a) indywidualne,
- b) grupowe (zbiorowe) – polega na systematycznym zadawaniu pytań kilku osobom, badacz pełni rolę moderatora, który kieruje uczestnikami badania⁸¹.

Ze względu na sposób prowadzenia wywiadu można wyróżnić wywiad:

- a) jawny – rozmówca poinformowany jest prawdziwie o celach, charakterze i przedmiocie wywiadu;
- b) ukryty – stosowany jest wtedy, gdy przedmiotem wywiadu są zagadnienia drażliwe. Badany nie jest informowany o roli ankietera, o celach i przedmiocie rozmowy. W trakcie swobodnej rozmowy badający stara się pozyskać interesujące go dane⁸².

Wywiad umożliwia pozyskanie cennych informacji. Stosujemy go, aby lepiej poznać postawy, motywy, zależności. Możemy z niego skorzystać wtedy, gdy nie możemy pozyskać pełnej wiedzy o badanym przedmiocie za pomocą innych technik (obserwacji, ankiety itp.). Wywiad umożliwia głębsze poznanie środowiska wychowawczego, poznanie możliwości jego zmiany lub modelowania dla potrzeb określonych celów wychowawczych⁸³.

Technika wywiadu różni się od ankiety:

- a) sposobem komunikowania się,
- b) możliwością oddziaływania na respondenta,
- c) możliwością obserwacji respondenta,
- d) możliwością kontrolowania respondenta,
- e) dokonywania zapisu⁸⁴.

Ankieta

Według T. Pilcha ankieta jest *techniką gromadzenia informacji polegającą na wypełnieniu najczęściej samodzielnie przez badanego specjalnych kwestionariuszy na ogół o wysokim stopniu standaryzacji w obecności lub częściej bez obecności ankietera*⁸⁵. Ankieta jest niezastąpioną techniką badawczą w celu poznania cech zbiorowości, faktów, opinii o zdarzeniach, danych liczbowych⁸⁶.

Ze względu na sposób rozprawdzania kwestionariuszy ankiet wśród badanych, wyróżniamy ankiety:

- a) audytoryjne (środowiskowe) – przeprowadza się je zwykle w miejscu pracy badanych osób np. w szkole; wymaga bezpośredniego rozprawdzania kwestionariuszy wśród badanych osób;
- b) pocztowe – polegają na rozsyłaniu drogą pocztową kwestionariuszy ankiety wraz z instrukcją do specjalnie wyselekcjonowanych osób;

⁸¹ Por. tamże, s. 116-117.

⁸² Por. T. Pilch, T. Bauman, *Zasady badań pedagogicznych...*, dz. cyt., s. 95.

⁸³ Por. tamże, s. 96.

⁸⁴ Por. L. A. Gruszczyński, *Kwestionariusze w socjologii. Budowa narzędzi do badań surveyowych*, Katowice 2003, s. 14-15.

⁸⁵ T. Pilch, T. Bauman, *Zasady badań pedagogicznych...*, dz. cyt., s. 96.

⁸⁶ Por. tamże, s. 97. Zob. L. A. Gruszczyński, *Elementy metod i technik...*, dz. cyt., s. 53-57.

- c) prasowe – wymagają zamieszczenia kwestionariusza ankiety wraz z instrukcją na łamach czasopisma lub gazety⁸⁷.
- d) obecnie wprowadza się i dość często stosuje ankietę internetową (np. e-dziennik).

Obserwacja

Według T. Pilcha *obserwacja jest czynnością badawczą polegającą na gromadzeniu danych drogą postrzeżeń*⁸⁸. Podstawowymi składnikami obserwacji są: postrzeganie określonego zjawiska (zachowania), gromadzenie i interpretowanie poznawanych danych w naturalnym ich przebiegu, będących w bezpośrednim lub pośrednim zasięgu widzenia i słyszenia obserwatora. Technika ta umożliwia poznanie zachowania uczniów w ich naturalnych warunkach⁸⁹.

W metodologii badań pedagogicznych rozróżnia się różne rodzaje obserwacji. W zależności od przyjętego kryterium mogą to być:

- a) treść obserwacji – obserwacja częściowa (tematyczna) lub całościowa,
- b) liczba obserwowanych osób – obserwacja jednostkowa lub grupowa,
- c) liczba obserwatorów i typ ich kontaktów z osobami obserwowanymi – obserwacja bezpośrednia (uczestnicząca) lub pośrednia,
- d) czas prowadzonej obserwacji – obserwacja ciągła lub nieciągła,
- e) aktywność obserwatora – obserwacja czynna (kontrolowana) lub bierna,
- f) uszczegółowienie obserwacji i stopień standaryzacji zapisu danych obserwacyjnych – obserwacja swobodna (luźna, otwarta) lub ściśle programowana⁹⁰.

Narzędzia badawcze

Według T. Pilcha *narzędzie badawcze jest przedmiotem służącym do realizacji wybranej techniki badań*⁹¹. Do narzędzi badawczych zalicza m.in. kwestionariusz wywiadu, kwestionariusz ankiety, test socjometryczny, arkusz obserwacji⁹².

Opracowując monografię szkoły możemy wykorzystać następujące narzędzia badawcze: kwestionariusz wywiadu, kwestionariusz ankiety, arkusz obserwacji, dziennik obserwacji.

Przygotowując narzędzie badawcze należy pamiętać o podstawowych zasadach:

- a) nie możemy opierać poznania na jednej technice badań,
- b) dla każdego badania należy zbudować odrębne narzędzie badawcze,
- c) budowa i treść narzędzia ma być podporządkowana celom ogólnym badań zawartych w problemach badawczych,
- d) konstrukcja pytań powinna odróżniać opisywanie od opiniowania,

⁸⁷ Por. M. Łobocki, *Metody i techniki badań ...*, dz. cyt., s. 260-261.

⁸⁸ T. Pilch, T. Bauman, *Zasady badań pedagogicznych...*, dz. cyt., s. 86.

⁸⁹ Por. M. Łobocki, *Wprowadzenie do metodologii...*, dz. cyt., s. 218. Zob. M. Ciesielska, K. Wolanik-Boström, M. Öhlander, *Obserwacja*, [w:] *Badania jakościowe, Metody i narzędzia*, t. 2, red. D. Jemielniak, Warszawa 2012, s. 41-65; M. Angrosino, *Badania etnograficzne i obserwacyjne*, Warszawa 2010, s. 105-126.

⁹⁰ Por. M. Łobocki, *Wprowadzenie do metodologii...*, dz. cyt., s. 219-220.

⁹¹ T. Pilch, T. Bauman, *Zasady badań pedagogicznych...*, dz. cyt., s. 71.

⁹² Zob. tamże, s. 148-183.

- e) należy zachować właściwą kolejność w przygotowaniu badań,
- f) ścisłość i jednoznaczność używanych pojęć i zdań,
- g) wewnętrzna struktura narzędzi badań, stopień ich standaryzacji, wielkość, pytania filtrujące, kontrolne, a nawet okoliczności wypełniania mają istotny wpływ na wiarygodność uzyskiwanych informacji,
- h) każde narzędzie musi być trafne i rzetelne⁹³.

Kwestionariusz ankiety

Kwestionariusz ankiety ma zazwyczaj postać drukowanego formularza z podanymi na nim pytaniami. Pytania mogą być:

- a) otwarte – pozostawiają badanym całkowitą swobodę odpowiedzi;
- b) zamknięte – przewidują zestawy gotowych odpowiedzi, od badanych wymaga się jedynie wyboru tej właściwej z punktu widzenia respondenta. W tej grupie wyróżniamy pytania:
 - alternatywne – zakładają możliwość odpowiedzi: „tak” lub „nie”, niekiedy dają możliwość zaznaczenia „nie wiem”, „nie mam zdania”,
 - dysjunktywne – wymagają wyboru jednej spośród więcej niż dwóch możliwych odpowiedzi,
 - koniunktywne – umożliwiają ankietowanym dokonanie wyboru więcej niż jednej tylko z podanych na nie możliwych odpowiedzi;
- c) półotwarte – poza wyborem spośród sugerowanych odpowiedzi uwzględniają możliwość udzielenia własnych (dowolnych) odpowiedzi⁹⁴.

W kwestionariuszu ankiety powinny być również pytania:

- a) filtrujące – wyłączające z badań osoby, które nie mają nic do powiedzenia w interesującej badacza sprawie,
- b) kontrolne – pozwalający wykluczyć osoby odpowiadające w sposób kłamliwy⁹⁵.

Konstruując pytania ankietowe należy zadbać o właściwą ich formę i treść. Należy pamiętać, aby pytania dotyczyły wyłącznie spraw istotnych z punktu widzenia podejmowanych problemów badawczych, były jednakowo rozumiane przez wszystkie badane osoby, nie były zbyt trudne do odpowiedzi, nie zawierały nadmiernej sugestii, a także żeby były wyrażone w formie grzecznościowej⁹⁶.

Istotną kwestią jest prawidłowa kolejność zamieszczonych pytań w kwestionariuszu. Mają one przede wszystkim stanowić zwartą i logiczną całość. Zaleca się zadawanie pytań od prostszych do coraz bardziej skomplikowanych, od ogólnych do szczegółowych. Kwestionariusz powinien być wyposażony w instrukcję o tym, kto przeprowadza badania i w jakim celu oraz w jaki sposób należy udzielać odpowiedzi na pytania⁹⁷.

⁹³ Por. tamże, s. 149.

⁹⁴ Por. M. Łobocki, *Wprowadzenie do metodologii...*, dz. cyt., s. 237. Zob. T. Pilch, T. Bauman, *Zasady badań pedagogicznych...*, dz. cyt., s. 160-167; M. Łobocki, *Metody i techniki badań...*, dz. cyt., s. 251-258; L. A. Gruszczyński, *Kwestionariusze w socjologii...*, dz. cyt.

⁹⁵ Por. M. Łobocki, *Wprowadzenie do metodologii...*, dz. cyt., s. 237.

⁹⁶ Por. tamże, s. 237.

⁹⁷ Por. tamże, s. 237-238.

Kwestionariusz wywiadu

Kwestionariusz wywiadu jest listą pytań, za pomocą którego badacz uzyskuje od respondentów odpowiedzi na interesujące go zagadnienia. Stopień standaryzacji kwestionariusza wywiadu jest mniejszy niż kwestionariusza ankiety. Wynika to przede wszystkim z typu zawartych pytań, zakresu swobody badanych, sposobu utrwalania odpowiedzi przez badacza oraz sposobu traktowania badanych osób. Kwestionariusz wywiadu zarówno pod względem układu graficznego, zawartości i zasad konstrukcyjnych jest podobny do kwestionariusza ankiety⁹⁸.

Narzędzia obserwacji

Techniki gromadzenia materiałów można podzielić na niestandaryzowane i standaryzowane. Do tej pierwszej grupy zalicza się notatki, opisy, rejestracja dźwiękowa lub fotograficzna. Doskonalszą techniką gromadzenia materiałów jest stosowanie technik standaryzowanych za pomocą:

- a) arkusza obserwacji – przygotowany kwestionariusz z wytypowanymi wszystkimi zagadnieniami, które objąć ma obserwacja,
- b) dziennika obserwacji – kategoryzuje spostrzeżenia ze względu na czas pojawiania się określonych faktów⁹⁹.

⁹⁸ Por. L. A. Gruszczyński, *Kwestionariusze w socjologii...*, dz. cyt., s. 13-14. Zob. T. Pilch, T. Bauman, *Zasady badań pedagogicznych...*, dz. cyt., s. 150-160.

⁹⁹ Por. tamże, s. 89-91, 169-176. Zob. *Ewaluacja zewnętrzna. Poradnik wizytatora*, red. A. Gocłowska, Warszawa 2013, s. 59-61.

ROZDZIAŁ III

ETAPY PRACY BADAWCZEJ

W pracy badawczej historyka wychowania możemy wyróżnić trzy etapy: heurystykę – umiejętność wyszukiwania i gromadzenia źródeł historycznych, krytykę – umiejętność wydobycia ze źródeł wiarygodnych informacji, oraz syntezę (opracowanie) – ustalenie faktów, ich uporządkowanie (klasyfikacja), wykrycie związków między nimi i uogólnienie¹⁰⁰. W niniejszym rozdziale zostaną przedstawione podstawowe zasady pracy badawczej przy opracowywaniu monografii szkoły.

Heurystyka

Praca heurystyczna składa się z dwóch czynności:

- a) studiowanie literatury naukowej, która zajmuje się zagadnieniami zbliżonymi lub identycznymi do przedmiotu badań,
- b) wyszukiwania i gromadzenia źródeł historycznych¹⁰¹.

Celem penetracji bibliotecznej jest m.in. odpowiedź na pytanie, czy podjęta przez nas problematyka ma już swoje opracowanie. Jest to bardzo ważna informacja, gdyż może to wykluczyć nasze badania¹⁰².

Źródła

Monografia szkoły w głównej mierze opiera się na źródłach. Według Aleksandra Swieżawskiego *źródłem historycznym jest każda pozostałość przeszłości, która może nas poinformować o minionych wydarzeniach dotyczących dziejów ludzkości, a więc mieszczących się w pojęciu historia*¹⁰³.

Źródła historyczne pozwalają nam poznać fakty z przeszłości. Najczęściej mają formę pisaną. A. Swieżawski proponuje źródła podzielić na dwie grupy:

- a) źródła informacji niezamierzonej (przypadkowej) – zalicza do nich wszelkie ślady naturalne (przypadkowe) informujące nas o przeszłości, a także ślady sztuczne (wytwory działalności ludzkiej np. budowle);

¹⁰⁰ Por. D. Koźmian, *Przewodnik metodyczny...*, dz. cyt., s. 13.

¹⁰¹ Por. M. Pawlak, J. Serczyk, *Podstawy badań historycznych*, Bydgoszcz 1992, s. 13.

¹⁰² Por. K. Kabziński, *Organizacja warsztatu pisarstwa naukowego*, [w:] *Prace promocyjne z pedagogiki. Skrypt dla uczestników seminariów: licencjackiego, magisterskiego i doktoranckiego*, red. W. Ciczkowski, Olsztyn 2000, s. 103.

¹⁰³ A. Swieżawski, *Warsztat naukowy historyka. Wstęp do badań historycznych*, Częstochowa 2001, s. 120.

- b) źródła informacji zamierzonej (świadomej) – są to przede wszystkim źródła pisane. Możemy je podzielić na trzy grupy: pisane; obrazowe lub ikonograficzne (obrazy, rzeźby, fotografie, mapy, plany itp.); oraz słuchowe lub dźwiękowe (walce fonograficzne, płyty gramofonowe, taśmy magnetofonowe itp.)¹⁰⁴.

Źródła pisane mają dwa działy:

- a) źródła opisowe (narracyjne, opowiadające) – dzieła historiograficzne, biografie, pamiętniki, wspomnienia, relacje, korespondencja oraz twórczość publicystyczna;
- b) źródła dokumentowe i aktowe – wszelkiego rodzaju dokumenty i zbiory akt, powstałe w wyniku działalności urzędów i instytucji państwowych i społecznych, np. akta władz administracyjnych, szkolne, akta zrzeczeń i stowarzyszeń itp.¹⁰⁵

Źródłowe akta mają większe znaczenie i stawiamy je na pierwszym planie przed źródłami opisowymi. Mniejszy stopień wiarygodności źródeł opisowych wynika z subiektywizmu ich twórcy. Drugim czynnikiem jest upływ czasu od opisywanych wydarzeń. Relacjonujący wydarzenia może poprzecinaczać fakty, pomimo przekonania, że opisuje je wiernie i zgodnie z ich rzeczywistym przebiegiem¹⁰⁶.

Źródła opisowe możemy podzielić na cztery grupy:

- a) źródła historiograficzne – roczniki i kroniki, dzieła biograficzne i hagiograficzne oraz dzieła historyczne, które powstały przed połową XVIII w.;
- b) źródła pamiętnikarskie – są to wspomnienia o własnym życiu i działalności, najczęściej na tle współczesnych wydarzeń,
- c) źródła publicystyczne,
- d) korespondencja – do tej grupy zaliczamy tylko list prywatne i półprywatne. Listy urzędowe zaliczamy do źródeł dokumentalnych¹⁰⁷.

¹⁰⁴ Por. tamże, s. 127. Zob. J. Topolski, *Teoria wiedzy historycznej*, Poznań 1983, s. 259-262; tenże, *Metodologia historii*, dz. cyt., s. 325-330; M. Pawlak, J. Serczyk, *Podstawy badań historycznych*, dz. cyt., s. 21-22.

¹⁰⁵ Por. A. Swieżawski, *Warsztat naukowy historyka...*, dz. cyt., s. 128-129. Zob. G. Michalski, *Z zagadnień metodologicznych biografii – kilka uwag o źródłach*, [w:] *Metodologia w badaniach naukowych historii wychowania*, red. T. Jałmużna, I. Michalska, G. Michalski, Łódź 1993, s. 220-226; tenże, *Źródła do badań biograficznych w historii wychowania*, [w:] *Konteksty i metody w badaniach historyczno-pedagogicznych*, red. T. Jałmużna, I. Michalska, G. Michalski, Kraków 2004, s. 171-181.

¹⁰⁶ Por. A. Swieżawski, *Warsztat naukowy historyka...*, dz. cyt., s. 129-130. Zob. *Historyk wobec źródeł. Historiografia klasyczna i nowe propozycje metodologiczne*, red. J. Kolbuszewska, R. Stobiecki, Łódź 2010.

¹⁰⁷ Por. A. Swieżawski, *Warsztat naukowy historyka...*, dz. cyt., s. 131-135. Zob. *Pamiętniki, dzienniki i relacje jako źródła do badań historycznych (XVIII-XX wiek)*, red. K. Karolczak, Kraków 2011; G. Kempa, *Kroniki szkolne źródłem wiedzy historyka wychowania*, [w:] *Metodologia w badaniach naukowych historii wychowania*, red. T. Jałmużna, I. Michalska, G. Michalski, Łódź 1993, s. 227-282; M. Kula, *Najszczersze ze szczerych? Refleksje o wartości źródłowej tekstów prywatnych (na przykładzie własnych listów o własnej szkole)*, [w:] *Historyk wobec źródeł. Historiografia klasyczna i nowe propozycje metodologiczne*, red. J. Kolbuszewska, R. Stobiecki, Łódź 2010, s. 185-206; A. Kicowska, *Prasa jako źródło w badaniach historii wychowania*, [w:] *Metodologia w badaniach naukowych historii wychowania*, red. T. Jałmużna, I. Michalska, G. Michalski, Łódź 1993, s. 235-240; też, *Prasa jako źródło w badaniach historyczno-edukacyjnych (wybrane problemy)*, [w:] *Konteksty i metody w badaniach historyczno-pedagogicznych*, red. T. Jałmużna, I. Michalska, G. Michalski, Kraków 2004, s. 193-199; *Prasa regionalna jako źródło do badań historycznych okresu XIX i XX wieku*, red. J. Nowosielska-Sobel, G. Strauchold, T. Ślepowski, Wrocław 2011; T. Jałmużna, *Twórczość literacka źródłem dla historii wychowania (na przykładzie literatury Jerzego Ostrowskiego)*, [w:] *Metodologia w badaniach naukowych historii wychowania*, red. T. Jałmużna, I. Michalska, G. Michalski, Łódź 1993, s. 264-268; tenże, *Twórczość literacka źródłem dla historii wychowania*, [w:] *Konteksty i metody w badaniach historyczno-pedagogicznych*, red. T. Jałmużna, I. Michalska, G. Michalski, Kraków 2004, s. 223-229; T. Dąbrowski, *Metoda*

Opracowując monografię szkoły najczęściej korzystamy ze źródeł:

- a) pierwotnych – są to materiały nieopracowane, które wymagają uporządkowania i interpretacji. Do tej grupy zaliczamy różnego rodzaju dokumenty archiwalne (uchwały organów władzy, protokoły posiedzeń rady pedagogicznej, dzienniki klasowe) lub materiały pochodzące z własnych badań empirycznych (wywiady, ankiety, obserwacje),
- b) wtórne – są to cudze relacje oparte na źródłach pierwotnych (np. publikacje prasowe)¹⁰⁸.

Archiwa państwowe

Materiały źródłowe niezbędne do napisania monografii szkoły odnaleźć możemy w archiwach państwowych, miejskich, kuratorskich, szkolnych oraz w zbiorach domowych. Do najważniejszych archiwów w Polsce zalicza się: Archiwum Główne Akt Dawnych (źródła do 1918 roku)¹⁰⁹, Archiwum Akt Nowych (źródła z dwudziestolecia międzywojennego i drugiej wojny światowej, akta władz i instytucji centralnych PRL)¹¹⁰, Narodowe Archiwum Cyfrowe (przechowujące dokumentację fotograficzną, fonograficzną i filmową powstałą od początków XX w.)¹¹¹, Archiwum Polskiej Akademii Nauk¹¹², Centralne Archiwum Głównego Urzędu Statystycznego¹¹³.

W 30 archiwach państwowych (z podlegającymi im 41 oddziałami zamiejscowymi i 4 ekspozyturami), zgromadzone są archiwalia wytworzone przez lokalne władze i urzędy państwowe, instytucje wymiaru sprawiedliwości, administracje i instytucje samorządowe, instytucje i organizacje oświatowe, wyznaniowe oraz społeczne, przedsiębiorstwa przemysłowe i instytucje gospodarcze, archiwa rodzin i majątków ziemskich, spuścizny osób prywatnych, zbiory regionalne. Przechowywane materiały pochodzą w większości z XIX i XX w. W niektórych znajdują się materiały starsze, nawet ze średniowiecza. Najcenniejsze i najstarsze zasoby posiadają archiwa państwowe w Gdańsku, Krakowie, Lublinie¹¹⁴, Olsztynie, Poznaniu, Szczecinie, Wrocławiu¹¹⁵.

Serwis „Szukaj w Archiwach” jest projektem Narodowego Archiwum Cyfrowego. Głównym celem jest udostępnienie w Internecie opisów materiałów archiwalnych zgromadzonych w Zintegrowanym Systemie Informacji Archiwalnej (ZoSIA). Strona

integralna a krytyka źródła statystycznego, [w:] *Metodologia w badaniach naukowych historii wychowania*, red. T. Jałmużna, I. Michalska, G. Michalski, Łódź 1993, s. 304-310.

¹⁰⁸ Por. K. Konarzewski, *Jak uprawiać badania oświatowe...*, dz. cyt., s. 85. Zob. W. Jamrożek, *Źródła w badaniach historyka wychowania dziejów najnowszych (wybrane problemy)*, [w:] *Źródła w badaniach naukowych historii edukacji*, red. W. Szulakiewicz, Toruń 2003, s. 163-170; G. Michalski, *Zakresy poszukiwań źródłowych w historyczno-pedagogicznych stowarzyszeniach*, [w:] *Źródła w badaniach naukowych historii edukacji*, red. W. Szulakiewicz, Toruń 2003, s. 145-161.

¹⁰⁹ <http://www.agad.archiwa.gov.pl/>

¹¹⁰ http://www.aan.gov.pl/index_pl.php

¹¹¹ <http://www.nac.gov.pl/>

¹¹² <http://www.petea.home.pl/apan/>

¹¹³ <http://bip.stat.gov.pl/dzialalnosc-statystyki-publicznej/centralne-archiwum-statystyczne/>

¹¹⁴ Zob. *Archiwum Państwowe w Lublinie i jego oddziały w Chełmie, Kraśniku i Radzynie Podlaskim. Przewodnik po zasobach*, t. 1, red. F. Cieślak, M. Trojanowska, Lublin 1997; *Archiwum Państwowe w Chełmie 1952-2002*, red. P. Dymmel, Lublin-Chełm 2002.

¹¹⁵ <http://www.archiwa.gov.pl/pl/archiwa-pastwowe/93-struktura-organizacyjna.html>

www.szukajwarchiwach.pl zawiera informacje o zasobie i skany materiałów z kilku polskich archiwów.

Wyszukiwanie ogólne obejmuje opisy materiałów archiwalnych na poziomie zespołu (baza danych SEZAM oraz ZoSIA) oraz jednostki archiwalnej (inwentarze - wyszukiwarka nie obejmuje opisów inwentarzowych z archiwów państwowych w Lublinie i Poznaniu), a także nazwy geograficzne w przypadku ewidencji ludności (baza ELA) oraz ksiąg stanu cywilnego (baza PRADZIAD). Przeszukiwane są nazwy zespołów, dzieje twórców, krótki opis zawartości zespołów, nazwy serii, podserii, tytuły jednostek archiwalnych, hasła indeksowe oraz nazwy miejscowości, których dotyczą spisy ludności i akta stanu cywilnego. Wyniki wyszukiwania prezentują na początku wykaz odnalezionych zespołów, następnie jednostek archiwalnych, dalej spisów ludności i ksiąg stanu cywilnego. Należy skorzystać ze strony: <http://baza.archiwa.gov.pl/sezam/index.php>.

Baza danych SEZAM zawiera informacje o narodowym zasobie archiwalnym przechowywanym w 32 archiwach państwowych, a także w 23 współpracujących instytucjach krajowych i polonijnych, m.in.: Archiwum Polskiej Akademii Nauk w Warszawie, Archiwum Nauki Polskiej Akademii Nauk i Polskiej Akademii Umiejętności w Krakowie, Muzeum Narodowym w Warszawie, Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy, Stowarzyszenia Archiwum „Solidarności”, Zarządu Oddziału Związku Sybiraków w Łodzi, Instytucie Józefa Piłsudskiego w Nowym Jorku, Polskim Instytucie Naukowym w Nowym Jorku, Instytucie Józefa Piłsudskiego w Londynie, Stowarzyszeniu Weteranów Armii Polskiej w Ameryce i Centralnym Archiwum Polonii w Orchard Lake.

Wyszukiwarka dostępna na stronie: <http://baza.archiwa.gov.pl/sezam/sezam.php>, stwarza kilka możliwości przeszukiwania danych, zarówno w zasobie jednego, wybranego archiwum, jak też w danych pochodzących ze wszystkich archiwów. W celu uzyskania wykazu wszystkich zespołów przechowywanych w danym archiwum należy wybrać jego nazwę bez podawania dalszych kryteriów wyszukiwania. W celu odnalezienia informacji w konkretnym archiwum należy wybrać dane archiwum z rozwijanej listy. Możemy wybrać: Archiwum Państwowe w Lublinie, Archiwum Państwowe w Lublinie Oddział w Chełmie, Archiwum Państwowe w Lublinie Oddział w Kraśniku, Archiwum Państwowe w Lublinie Oddział w Radzynie Podlaskim. W przypadku nie wskazania żadnego konkretnego archiwum wyszukiwanie będzie prowadzone w zasobach archiwalnych wszystkich archiwów.

W polu „dziedzina działalności twórcy” należy wybrać: instytucje nauki i oświaty. Natomiast w polu „kategoria” najbardziej interesują nas cztery możliwości: szkoły elementarne, powszechne, podstawowe; szkoły średnie; szkoły zawodowe i uczelnie wyższe. Pole „dzieje twórcy” zawiera krótką historię i funkcje pełnione przez twórcę zespołu. Zawartość charakteryzuje treść dokumentów znajdujących się w zespole. Pola „data początkowa” i „data końcowa” przeznaczone są do wpisania interesującego przedziału czasowego (wpisujemy wyłącznie rok). Po wyświetleniu listy zespołów archiwalnych spełniających określone kryteria dokładniejsze informacje o wyszukanych aktach można uzyskać wybierając napis „więcej”, umieszczony w ostatniej kolumnie wykazu. Kliknięcie w tytuł każdej kolumny (Nr archiwum, Nr zespołu, Nazwa zespołu, Daty) powoduje sortowanie zawartych w niej danych w kolejności rosnącej.

Akty prawne

Ważnym źródłem do napisania monografii szkoły są akty prawne, a zwłaszcza ustawy i rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej. Dokumenty urzędowe dostępne są m.in. na stronie ministerstwa¹¹⁶ i sejmie¹¹⁷, stronach kuratoriów oświaty, portalach oświatowych¹¹⁸.

Dokumentacja szkolna

W każdej szkole powinny być gromadzone i przechowywane dokumenty, które są niezbędne przy prowadzeniu placówki. Podstawowym aktem prawnym dla postępowania z dokumentami wytwarzanymi przez jednostki publiczne jest *Ustawa o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach*¹¹⁹, która określa zasady tworzenia, ochrony i przetwarzania materiałów archiwalnych.

Zasady przekazywania dokumentacji do archiwów określa *Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 16 września 2002 r. w sprawie postępowania z dokumentacją, zasad jej klasyfikowania i kwalifikowania oraz zasad i trybu przekazywania materiałów archiwalnych do archiwów państwowych* (Dz. U. 2002 nr 167 poz. 1375).

W rozporządzeniu wyróżniono:

- a) materiały archiwalne, wchodzące do państwowego zasobu archiwalnego – oznaczane symbolem „A”,
- b) dokumentację niearchiwalną, która jest oznaczana symbolem „B”.

Cyfry arabskie wskazują kategorię dokumentacji o czasowym znaczeniu praktycznym, która po upływie obowiązującego okresu przechowywania podlega brakowaniu. Dokumenty oznaczone symbolem B 25 powinny być przechowywane przez 25 lat. Dokumentacja szkolna jest niearchiwalna, natomiast przez określony czas powinna być przechowywana w placówce.

Marcin Majchrzak proponuje następującą kwalifikację dokumentacji szkolnej:

B 50:

- a) dokumentacja szkół i placówek oświatowych wytworzona w związku z procesem dydaktycznym: protokoły egzaminacyjne, listy wyników egzaminów, księgi arkuszy ocen, informacje o wynikach nauczania i zachowaniu ucznia, ewidencja dzieci i młodzieży podlegających obowiązkowi szkolnemu, decyzje o skreśleniu z listy uczniów, dokumentacja z postępowania kwalifikacyjnego na robotnika wykwalifikowanego i mistrza w zawodzie, świadectwa nauki,
- b) inna dokumentacja: umowy o prace zlecone i o dzieło (ze składką na ZUS), akta osobowe pracowników, pomoce ewidencyjne do akt osobowych (skorowidze, karty personalne, wykazy imienne itp.), dokumentacja szkoleń pracowników, listy płac i karty zbiorcze płac;

¹¹⁶ BIP MEN - Akty prawne obowiązujące: http://bip.men.gov.pl/index.php?option=com_content&view=category&id=26&layout=blog&Itemid=49

¹¹⁷ <http://isap.sejm.gov.pl/>

¹¹⁸ <http://www.prawo.vulcan.edu.pl/>; <http://www.produkty.abc.com.pl/prawo-oswiatowe/>

¹¹⁹ *Ustawa z dnia 14.07.1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach* (Dz. U. 2011 nr 123 poz. 698).

B 25:

- a) zbiór aktów normatywnych własnej jednostki, przepisy o bezpieczeństwie i higienie pracy,
- b) przepisy ogólnopństwowe i samorządowe dotyczące bezpośrednio własnej placówki, akty erekcyjne, nadania numeru NIP, REGON,
- c) protokoły rady pedagogicznej, rady szkoły, rady rodziców, kroniki i monografie;

B 10:

- a) dokumentacja szkół i placówek oświatowych wytworzona w związku z procesem dydaktycznym: wnioski i decyzje w sprawie wcześniejszego rozpoczęcia nauki lub w sprawie odroczenia i zwolnienia z obowiązku szkolnego, powiadomienia szkół o podjęciu nauki przez dziecko, skierowania do kształcenia specjalnego, dokumentacja wypadków i ubezpieczeń uczniów, dokumentacja związana z realizacją profilaktyki w sprawach przestępczości dzieci i młodzieży, organizacja praktycznej nauki zawodu;

B 5:

- a) dokumentacja szkół i placówek oświatowych wytworzona w związku z procesem dydaktycznym: wnioski i decyzje dotyczące indywidualnego toku nauki, korespondencja i wytyczne dotyczące organizacji i przebiegu egzaminów, prace egzaminacyjne, dzienniki lekcyjne i zajęć pozalekcyjnych, dokumentacja dotycząca organizacji praktyk uczniowskich i zajęć pozalekcyjnych, dokumentacja dotycząca rekrutacji, przenosin uczniów, nagradzania i karania uczniów, ewidencja wydanych legitymacji szkolnych, zaświadczenia dla uczniów, dokumentacja dotycząca realizacji spraw socjalno-bytowych uczniów, wycieczki i wyjazdy szkolne, zielone szkoły, tygodniowy rozkład zajęć, pomoc materialna dla uczniów, stypendia naukowe i socjalne,
- b) inna dokumentacja: umowy o prace zlecone i o dzieło (bez składki na ZUS), dokumentacja związana z obsługą staży zawodowych, praktyk, studiów podyplomowych i specjalizacji pracowników;

B 3 – dokumenty usprawiedliwiające absencję w pracy (zwolnienia lekarskie);

B 2 – listy i karty urlopowe, wnioski o emerytury i renty¹²⁰.

W archiwum powinny być przechowywane dokumenty, które można podzielić na pięć grup¹²¹:

I. Dokumentacja organizacyjna szkoły

1. Akt założycielski
2. Statut szkoły
3. Arkusz organizacyjny szkoły
4. Regulamin pracy
5. Instrukcja obiegu dokumentów
6. Instrukcja inwentaryzacyjna

¹²⁰ Por. M. Majchrzak, *Dokumentacja szkolna*, „Dyrektor Szkoły” 2013 nr 6-7, s. 21-24.

¹²¹ *Rejestr dokumentów szkoły*, dodatek do czasopisma „Dyrektor Szkoły” 2005 nr 10.

7. Regulamin rady pedagogicznej
8. Regulamin rady szkoły
9. Regulamin samorządu szkolnego
10. Regulamin zakładowego funduszu świadczeń socjalnych
11. Regulamin przyznawania premii i nagród dla pracowników administracji i obsługi
12. Regulamin przyznawania dodatków dla nauczycieli
13. Regulamin przyznawania nagród dla nauczycieli
14. Regulamin przyznawania stypendiów i zasiłków uczniowskich
15. Księga zarządzeń dyrektora
16. Księga kontroli zewnętrznych
17. System informacji oświatowej
18. Ewidencja osób mających dostęp do danych osobowych

II. Dokumentacja przebiegu procesu kształcenia, wychowania i opieki

1. Księga ewidencji dzieci i młodzieży podlegających obowiązkowi szkolnemu
2. Księga uczniów
3. Księga arkuszy ocen i arkusze ocen
4. Dzienniki lekcyjne
5. Wewnątrzszkolny system oceniania
6. Dzienniki zajęć
7. Dzienniki zajęć rewalidacyjno-wychowawczych
8. Dzienniki zajęć indywidualnego nauczania lub dziennik indywidualnych zajęć rewalidacyjno-wychowawczych
9. Dziennik pedagoga/psychologa szkolnego
10. Protokoły sprawdzianów i protokoły postępowania kwalifikacyjnego
11. Dokumenty sprawdzianów i egzaminów zewnętrznych
12. Księga protokołów posiedzeń rady pedagogicznej
13. Dokumentacja badań i czynności uzupełniających
14. Imienna ewidencja wydanych świadectw, dyplomów i legitymacji szkolnych
15. Indywidualny program lub tok nauki
16. Program rozwoju szkoły
17. Program wychowawczy szkoły
18. Program profilaktyki
19. Program poprawy efektywności kształcenia i wychowania
20. Szkolny plan nauczania
21. Szkolny zestaw programów nauczania
22. Wieloletni plan doskonalenia nauczycieli
23. Plan nadzoru i mierzenia jakości
24. Dokumentacja nadzoru
25. Raport roczny
26. Dokumentacja stypendialna uczniów

III. Dokumentacja kadrowa

1. Akta personalne pracowników (w tym zakresy czynności pracowników)
2. Książeczki zdrowia dla celów sanitarno-epidemiologicznych
3. Zaświadczenia o szkoleniach bhp
4. Księga zastępstw
5. Listy obecności
6. Plan urlopów
7. Dokumentacja dotycząca awansu zawodowego

IV. Dokumentacja finansowa szkoły

1. Plan finansowy szkoły
2. Sprawozdania finansowe
3. Umowy
4. Dokumentacja zamówień publicznych
5. Dokumentacja funduszu socjalnego
6. Księga główna
7. Listy płac
8. Rejestr druków ścisłego zarachowania
9. Druki ścisłego zarachowania
10. Ubezpieczenia
11. Księgi inwentarzowe
12. Księga kontroli wewnętrznej

V. Dokumentacja dotycząca bazy i warunków bhp

1. Księga obiektu – aktualne wpisy wyników przeglądów
2. Księga kontroli sanitarnej
3. Instrukcja przeciwpożarowa
4. Instrukcja obsługi urządzeń
5. Sprawozdania z przeglądów wewnętrznych bhp oraz przeglądu warunków pracy i nauki
6. Rejestr wypadków przy pracy i dokumenty powypadkowe
7. Rejestr wypadków uczniowskich i dokumenty powypadkowe
8. Rejestr chorób zawodowych
9. Dokumenty dotyczące stanu prawnego nieruchomości

Źródła internetowe

Przy pisaniu monografii szkoły bardzo cennym materiałem źródłowym są zasoby internetowe znajdujące się na stronach m.in. Ministerstwa Edukacji Narodowej¹²², kuratoriów oświaty, Centralnej Komisji Egzaminacyjnej¹²³, Okręgowych Komisji Egzaminacyjnych, Ośrodka Rozwoju Edukacji¹²⁴, Instytutu Badań Edukacyjnych¹²⁵, Centrum Informatycznego

¹²² <http://www.men.gov.pl/>

¹²³ <http://www.cke.edu.pl/>

¹²⁴ <http://www.ore.edu.pl/>

¹²⁵ <http://www.ibe.edu.pl/pl/>

Edukacji¹²⁶, Polskiego Towarzystwa Diagnostyki Edukacyjnej¹²⁷, Głównego Urzędu Statystycznego¹²⁸, strony internetowej związane z systemem ewaluacji oświaty¹²⁹, strony związane z oświatą¹³⁰ oraz strony internetowe opisywanych szkół.

Opracowania

Do przedstawienia zagadnień teoretycznych należy wykorzystać najnowszą literaturę przedmiotu. Najprostszy wydaje się podział na:

- a) wydawnictwa zwarte (książki) – prace monograficzne, rozprawy, materiały pokonferencyjne, podręczniki, encyklopedie, słowniki, leksykony;
- b) wydawnictwa ciągłe (czasopisma) – czasopisma naukowe, seryjne, techniczne, popularno-naukowe¹³¹.

Przy wyborze literatury przedmiotu warto przyjąć następujące kryteria:

- a) przynależność danego tytułu książki do interesującego nas zagadnienia,
- b) autorytet naukowy autora,
- c) liczbę wznowień książki (wielość wydań jest często wskaźnikiem wartości książki),
- d) datę wydania książki.

W pracy powinniśmy wykorzystać najnowsze lub stosunkowo niedawno wydane publikacje, które zawierają aktualny stan wiedzy związany z interesującym nas zagadnieniem. Warto pamiętać, że „współczynnik teraźniejszości” dla nauk społecznych i humanistycznych szacowany jest na 15 lat. Oczywiście jest to tylko kwestia umowna, gdyż znajdziemy przykłady wielu książek, które zachowują aktualność przez okres znacznie dłuższy.

W poszukiwaniu materiałów do monografii szkoły mogą być przydatne informacje zawarte w bibliografiach, leksykonach, słownikach oraz seriach wydawniczych z zakresu szkolnictwa w Polsce¹³².

Bibliografie pedagogiczno-oświatowe¹³³

1. *Bibliografia dziejów oświaty i wychowania w Galicji 1772-1918*, cz. 1, red. A. Meissner, S. Możdżeń, Rzeszów 1992.
2. *Bibliografia dziejów oświaty i wychowania w Galicji 1772-1918*, cz. 2, *Źródła drukowane*, red. A. Meissner, J. Dybiec, Rzeszów 2007.

¹²⁶ <http://cie.men.gov.pl/>

¹²⁷ <http://ptde.org/>

¹²⁸ <http://www.stat.gov.pl/gus>. W pracy można wykorzystać: *Mały Rocznik Statystyczny Polski*, oraz raport: *Oświata i wychowanie*.

¹²⁹ <http://www.npseo.pl/>, <http://www.nadzorpedagogiczny.edu.pl/>, <http://www.nadzor-pedagogiczny.pl/>, <http://www.npdyrektorzy.pl/>

¹³⁰ <http://www.oswiata.abc.com.pl/>

¹³¹ Por. A. Pułło, *Prace magisterskie i licencjackie. Wskazówki dla studentów*, Warszawa 2003, s. 41-43.

¹³² Warto również sięgnąć po bibliografie regionalne.

¹³³ Zob. S. I. Możdżeń, *Warsztat bibliograficzny historyka oświaty*, [w:] *Metodologia w badaniach naukowych historii wychowania*, red. T. Jałmużna, I. Michalska, G. Michalski, Łódź 1993, s. 290-294; J. Grzywna, Z. Guldon, S. I. Możdżeń, *Podstawy warsztatu historyka oświaty*, Kielce 1992, s. 18-213.

3. *Bibliografia historii wychowania za lata 1918-1939*, cz. 1, red. S. I. Możdżeń, Wrocław 1978.
4. Czerniewski W., *Bibliografia pedagogiki 1958-1970*, Warszawa 1970.
5. Jagoszewska I., *Bibliografia szkolnictwa i oświaty na świecie 1989-1998*, Stalowa Wola 2000.
6. Karbowski A., *Bibliografia pedagogiczna za lata 1910-1920*, Lwów 1920.
7. Michalik B., *Bibliografia dziejów oświaty polskiej w okresie II wojny światowej*, cz. 3, Warszawa 1994.
8. Michalik B., *Bibliografia oświaty polskiej w czasie II wojny światowej i okupacji hitlerowskiej*, cz. 1, Warszawa 1972.
9. Michalik B., *Bibliografia oświaty polskiej w czasie II wojny światowej i okupacji hitlerowskiej*, cz. 2, Warszawa 1978.
10. Możdżeń S., *Bibliografia historii wychowania za lata 1918-1939*, Wrocław 1978.
11. *Polska bibliografia pedagogiczna 1971-1979*, red. W. Słodkowski, B. Wieczorek, Warszawa 1986.

Bibliografie czasopism pedagogiczno-historycznych

1. Grochowski L., *Bibliografia zawartości "Rozpraw z Dziejów Oświaty" t. I-XXX*, „Rozprawy z Dziejów Oświaty” 1987 t. 30, s. 238-255.
2. Marciniak J., *Bibliografia zawartości dwudziestu roczników „Przeglądu Historyczno-Oświatowego” 1957-1977*, „Przegląd Historyczno-Oświatowy” 1978 nr 2, s. 265-328.
3. Możdżeń S., Musiał J., *Bibliografia polskich czasopism pedagogicznych (do 1979 r.)*, Kielce 1981.

Encyklopedie, leksykony, słowniki

1. *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, t. 1-7, red. T. Pilch, Warszawa 2003-2008.
2. *Encyklopedia pedagogiczna*, red. W. Pomykało, Warszawa 1997.
3. Krajewski M., *Leksykon dziejów edukacji z przewodnikiem bibliograficznym. Ludzie, instytucje, koncepcje*, Płock 2010.
4. Kupisiewicz Cz., Kupisiewicz M., *Słownik pedagogiczny*, Warszawa 2009.
5. Okoń W., *Nowy słownik pedagogiczny*, Warszawa 2001.
6. Okoń W., *Wizerunki sławnych pedagogów polskich*, Warszawa 2000.
7. *Pedagogika. Leksykon PWN*, red. B. Milerski, B. Śliwerski, Warszawa 2000.
8. *Słownik biograficzny polskiej historii wychowania*, red. A. Meissner, W. Szulakiewicz, Toruń 2008.
9. *Słownik pedagogów polskich*, red. W. Bobrowska-Nowak, D. Drynda, Katowice 1988.

Serie wydawnicze

„Archiwum Dziejów Oświaty”

1. *Historia Domus Varsaviensis Scholarum Piarum*, oprac. L. Chmaj, Wrocław 1959.
2. Lechicka J., *Źródła do dziejów Akademii Chełmińskiej 1386-1815*, Wrocław 1963.

3. Mizia T., *Protokoły posiedzeń Komisji Edukacji Narodowej 1786-1794*, Wrocław 1969.
4. Kaliński W., *Dziennik 1787-1788*, oprac. Ł. Kurdybacha, Wrocław 1968.
5. *Protokoły posiedzeń Komisji Edukacji Narodowej 1773-1785*, oprac. M. Mitera-Dobrowolska, Wrocław 1973.
6. *Raporty generalnych wizytatorów szkół Komisji Edukacji Narodowej w Wielkim Księstwie Litewskim 1782-1792*, oprac. K. Bartnicka, I. Szybiak, Wrocław 1974.
7. *Instrukcje dla wizytatorów generalnych szkół Komisji Edukacji Narodowej 1774-1794*, oprac. K. Bartnicka, I. Szybiak, Wrocław 1976.
8. *Korespondencja Ignacego Potockiego w sprawach edukacyjnych (1774-1809)*, oprac. B. Michalik, Wrocław 1978.
9. *Projekty reform szkolnictwa ludowego w Galicji u progu autonomii (1860-1873)*, wybrał, wstępem i przypisami opatrzył C. Majorek, Wrocław-Gdańsk 1980.
10. *Raporty Szkoły Głównej Koronnej o generalnych wizytach szkół Komisji Edukacji Narodowej 1787-1793*, wybrała i wstępem poprzedziła K. Mrozowska, Wrocław 1981.
11. *Album studentów Akademii Zamojskiej 1595-1781*, oprac. H. Gmiterek, Warszawa 1994.
12. *Listy z prowincji. Korespondencja wizytatorów generalnych, rektorów i nauczycieli ze Szkołą Główną Koronną 1779-1794*, zebrała, wstępem i przypisami oraz indeksami opatrzyła K. Mrozowska, Warszawa 1998.
13. *Ratio atque institutio studiorum SJ czyli Ustawa szkolna Towarzystwa Jezusowego (1599)*, wstęp i oprac. K. Bartnicka, T. Bieńkowski, Warszawa 2000.

„Ars Educandi. Źródła”

1. *Studia z dziejów wychowania i kształcenia od średniowiecza do XIX wieku*, red. J. Gwioździk, Górnośląska Wyższa Szkoła Pedagogiczna im. Kardynała Augusta Hlonda, Mysłowice 2009.
2. *Oblicza edukacji XIX i XX wieku*, red. P. P. Barczyk, I. Socha, Górnośląska Wyższa Szkoła Pedagogiczna im. Kardynała Augusta Hlonda, Mysłowice 2012.

„Ars Educandi. Monografie”

1. Cackowska M., *Learning in academia: socio-cultural and political perspectives*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2009.
2. *Wychowanie przez świat fikcyjny dla świata rzeczywistego*, red. E. Rodziewicz, M. Cackowska, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2011.

„Monografie z Dziejów Oświaty”¹³⁴

1. Kurdybacha Ł., *Działalność pedagogiczna Stanisława Konarskiego*, Wrocław 1957.
2. Podgórska E., *Szkolnictwo elementarne Księstwa Warszawskiego i Królestwa Kongresowego 1807-1831*, Warszawa 1960.
3. Miąso J., *Uniwersytet dla wszystkich*, Warszawa 1960.

¹³⁴ Dotychczas ukazało się 45 tomów tej serii wydawniczej. Brak informacji o tomie 22.

4. Lubieniecka J., *Towarzystwo do Ksiąg Elementarnych*, Warszawa 1960.
5. Tync S., *Ślązak Ulryk Schober konrektor i działacz kulturalny toruński 1559-1958*, Wrocław 1960.
6. Mizia T., *Szkolnictwo parafialne w czasach Komisji Edukacji Narodowej*, Wrocław 1964.
7. Miąso J., *Szkolnictwo zawodowe w Królestwie Polskim w latach 1815-1915*, Wrocław 1966.
8. Dobrzański J., *Ze studiów nad szkolnictwem elementarnym Lubelszczyzny w pierwszej połowie XIX wieku*, Wrocław 1968.
9. Poznański K., *Reforma szkolna w Królestwie Polskim w 1862 roku*, Wrocław 1968.
10. Sandler B., *Wychowanie przedszkolne i kształcenie w Królestwie Polskim*, Wrocław 1968.
11. Ruta Z., *Szkoły tarnowskie w XV-XVIII w.*, Wrocław 1968.
12. Trzebiatowski K., *Szkolnictwo powszechne w Polsce w latach 1918-1932*, Wrocław 1970.
13. Bartnicka K., *Polskie szkolnictwo artystyczne na przełomie XVIII i XIX wieku 1764-1831*, Wrocław 1971.
14. Araszkiewicz F. W., *Szkoła średnia ogólnokształcąca w Polsce w latach 1918-1932*, Wrocław 1972.
15. Szybiak I., *Szkolnictwo Komisji Edukacji Narodowej w Wielkim Księstwie Litewskim*, Wrocław 1973.
16. Mauersberg S., *Reforma szkolnictwa w Polsce w latach 1944-1948*, Wrocław 1974.
17. Filipowicz F., *Myśl pedagogiczna Lucjana Zarzeckiego 1873-1925*, Wrocław 1974.
18. Garbowska W., *Szkolnictwo powszechne w Polsce w latach 1932-1939*, Wrocław 1976.
19. Dutkova R., *Szkolnictwo średnie Krakowa w pierwszej połowie XIX w. (1801-1846)*, Wrocław 1976.
20. Krupa M., *Fryderyk Adolf Diesterweg i jego wpływ na polską pedagogikę w XIX wieku*, Wrocław 1976.
21. *Komeński a współczesność. Materiały Polsko-Czechosłowackiej Konferencji Komeniologicznej zorganizowanej z okazji XXX-lecia Czechosłowackiej Republiki Socjalistycznej*, red. T. Bieńkowski, Wrocław-Gdańsk 1977.
22. Bartnicka K., *Działalność edukacyjna Jana Śniadeckiego*, Wrocław-Gdańsk 1980.
23. Bieńkowski T., *Komeński w nauce i tradycji*, Wrocław-Gdańsk 1980.
24. Szybiak I., *Nauczyciele szkół średnich Komisji Edukacji Narodowej*, Wrocław-Gdańsk 1980.
25. Chodakowska J., *Rozwój szkolnictwa wyższego w Polsce Ludowej w latach 1944-1951*, Wrocław-Gdańsk 1981.
26. Sutyła J., *Miejsce kształcenia dorosłych w systemie oświatowym II Rzeczypospolitej*, Wrocław-Gdańsk 1982.
27. Draus J., Terlecki R., *Oświata na Rzeszowszczyźnie w latach 1939-1945*, Wrocław-Gdańsk 1984.
28. Kabziński K., *Funkcja społeczno-wychowawcza i oświatowa Towarzystwa Czytelni Ludowych (1880-1939)*, Wrocław-Gdańsk 1985.
29. Mrozowska K., *Funkcjonowanie systemu szkolnego Komisji Edukacji Narodowej na terenie Korony w latach 1783-1793*, Wrocław-Gdańsk 1985.
30. Grzelecki W., *Szkoły-kolonie Uniwersytetu Krakowskiego 1588-1773. Problematyka kształcenia i wychowania*, Wrocław 1986.

31. Zasztowt L., *Popularyzacja nauki w Królestwie Polskim 1864-1905*, Wrocław-Gdańsk 1989.
32. Mauersberg S., *Komu służyła szkoła w Drugiej Rzeczypospolitej : społeczne uwarunkowania dostępu do oświaty*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław-Gdańsk 1988.
33. Terlecki R., *Oświata dorosłych i popularyzacja nauki w Galicji w okresie autonomii*, Wrocław 1990.
34. Mauersberg S., *Towarzystwo Uniwersytetu Robotniczego w latach 1944-1948*, Wrocław 1991.
35. Szews J., *Filomaci pomorscy. Tajne związki młodzieży polskiej na Pomorzu Gdańskim w latach 1830-1920*, Warszawa 1992.
36. Ryś J., *Szkolnictwo parafialne w miastach Małopolski w XV wieku*, Warszawa 1995.
37. Dormus K., *Rozwój form wychowania estetycznego i nauczania rysunku w Krakowie w latach 1850-1914*, Warszawa 1998.
38. Schiller J., *Portret zbiorowy nauczycieli warszawskich publicznych szkół średnich 1795-1862*, Warszawa 1998.
39. Dormus K., *Problematyka wychowawczo-oświatowa w prasie kobiecej zaboru austriackiego w latach 1826-1918*, Warszawa 2006.
40. Schiller J., *Universitas rossica. Koncepcja rosyjskiego uniwersytetu 1863-1917*, Warszawa 2008.
41. Zamojska D., *Akademicy i urzędnicy. Kształtowanie ustroju państwowych szkół wyższych w Polsce 1915-1920*, Warszawa 2009.
42. Chmielewski J.W., *Przygotowanie kadr oświatowych na uchodźstwie w latach 1941-1948*, Warszawa 2013.
43. Connelly J., *Zniewolony uniwersytet. Sowietyzacja szkolnictwa wyższego w Niemczech wschodnich, Czechach i Polsce 1945-1956*, Warszawa 2014.
44. Krajewska H., *Protestanci w Łodzi 1815-1914. Między edukacją a ewangelizacją*, Warszawa 2014.

„Prace Monograficzne z Dziejów Wychowania i Szkolnictwa w Polsce”¹³⁵

1. Wierzbowski T., *Szkoły parafialne w Polsce i na Litwie za czasów Komisji Edukacji Narodowej (1773-1794)*, Kraków 1921.
2. Łempicki S., *Działalność Jana Zamoyskiego na polu szkolnictwa (1573-1605)*, Kraków 1921.
3. Danysz A., *Studia z dziejów wychowania w Polsce*, Kraków 1921.
4. Tync S., *Nauka moralna w szkołach Komisji Edukacji Narodowej*, Kraków 1922.
5. Konarski K., *Dzieje szkolnictwa w b. Królestwie Kongresowem 1915-1918*, Kraków 1923.
6. Pohoska H., *Sprawa oświaty ludu w dobie Komisji Edukacji Narodowej*, Warszawa 1925.
7. Mitera-Dobrowolska M., *Działalność pedagogiczna Adama ks. Czartoryskiego, generała Ziemi Polskich*, Kraków 1931.

¹³⁵ W tej serii ukazało się 8 tomów, brak informacji o tomie 7.

„Z dziejów oświaty”¹³⁶

1. Radlińska H., *Badania regionalne dziejów pracy społecznej i oświatowej*, Warszawa 1948.
2. Ceysingerówna H., *Tajna szkoła w Warszawie w epoce caratu*, Warszawa 1948.
3. Żarnecka Z., *Działalność oświatowa Faustyny Morzyckiej na tle epoki 1864-1910*, Warszawa 1948.
4. Reymont S. F., *Życie i działalność Konrada Prószyńskiego (Kazimierza Promyka)*, Warszawa 1948.

„Źródła do Dziejów Myśli Pedagogicznej”

1. Dygasiński A., *Pisma pedagogiczne*, oprac. W. Danek, Wrocław 1957.
2. *Materiały do działalności pedagogicznej Stanisława Staszica*, oprac. T. Nowacki, Wrocław 1957.
3. *Pedagogika pozytywizmu warszawskiego: Piotr Chmielowski, Aleksander Głowacki, Henryk Wernic, Aleksander Świętochowski, Aniela Szycówna*, oprac. R. Wroczyński, Wrocław 1958.
4. Szulkin M., *Strajk szkolny 1905 roku*, Wrocław 1959.
5. Radlińska H., *Pisma pedagogiczne*, t. 1, *Pedagogika społeczna*, oprac. W. Wyrobkowa-Delawska, Wrocław 1961.
6. Radlińska H., *Pisma pedagogiczne*, t. 2, *Zagadnienia bibliotekarstwa i czytelnictwa*, oprac. I. Lepalczyk, Wrocław 1961.
7. *Eksperymenty pedagogiczne w Polsce w latach 1900-1939*, oprac. W. Dzierzbicka, S. Dobrowolski, Wrocław 1963.
8. Radlińska H., *Pisma pedagogiczne*, t. 3, *Z dziejów pracy społecznej i oświatowej*, oprac. W. Wyrobkowa-Pawłowska, Wrocław 1964.
9. Radlińska H., Lepalczyk I., *Stanisława Michalskiego autobiografia i działalność oświatowa*, Wrocław 1967.
10. Kołłątaj H., *Raporty o wizycie i reformie Akademii Krakowskiej*, oprac. M. Chamcówna, Wrocław 1967.
11. *Postępowa myśl oświatowa w Polsce w latach 1918-1939*, oprac. B. Ługowski, F. W. Araszkiewicz, Wrocław 1972.
12. Hessen S., *Filozofia, kultura, wychowanie*, oprac. M. Hessenowa, Wrocław 1973.
13. *Pisma i projekty pedagogiczne doby Komisji Edukacji Narodowej*, oprac. K. Mrozowska, Wrocław 1973.
14. Kornilowicz K., *Pomoc społeczno-kulturalna dla młodzieży pracującej i dorosłych. Wybór pism*, oprac. O. Czerniawska, Wrocław 1976.
15. Jobert A., *Komisja Edukacji Narodowej w Polsce (1773-1794). Jej dzieło wychowania obywatelskiego*, Wrocław 1979.

¹³⁶ W tej serii ukazało się 5 tomów, brak informacji o tomie 5.

Monografie historii polskiego szkolnictwa

Autorem pierwszego historycznego zarysu szkolnictwa *O szkołach, czyli akademiach ksiąg dwoje* (1551) jest Szymon Marycjusz z Pilzna (1516-1574). W rozdziale *O początku szkół*, przedstawił rozwój szkolnictwa od czasów starożytnej Grecji. Był to również jeden z pierwszych szkiców w literaturze europejskiej. Podobny zarys historii szkół przedstawił Mikołaj Gelasinus (ok.1520-1580) w *Orationes duae* (1553). Jan Brożek (1585-1652) opracował dzieje Uniwersytetu Krakowskiego. Jest również autorem *Trzech rozmów ziemianina z plebanem* (1626), których skrytykował metody nauczania w szkołach jezuickich¹³⁷.

W XVIII w. odrodzenie państwa łączono z reformą wychowania młodzieży, stąd też interesowano się przeszłością edukacji i instytucji kształcących. W tym okresie powstało kilka wybitnych prac. Marcin Świątkowski (1720-1790) napisał *Prodromus Polonus eruditae veritatis(...)*¹³⁸. Autor opracował syntetyczny zarys starożytnej myśli pedagogicznej oraz studium porównawcze o szkołach w różnych czasach i różnych krajach. W pracy omówił ponad sto uczelni wyższych. Całość zakończona jest leksykonem sławnych akademii i szkół w Europie i Azji. Hugon Kołłątaj (1750-1812) opisał *Stan oświecenia w Polsce w ostatnich latach panowania Augusta III (1750-1764)*. Praca została opublikowana dopiero w 1841 r. Jędrzej Kitowicz (1728-1804) napisał *Opis obyczajów i zwyczajów w Polsce za panowania Augusta III (1840)*¹³⁹.

W XIX w. Polacy pozbawieni przez zaborców własnego państwa, starali się zachować swoją tożsamość narodową. Świadomość bogatej historii i kultury miała wyjątkowość wartość. Dlatego też zagadnieniom oświaty i wychowania poświęcono wiele uwagi. Jan Śniadecki (1756-1830) opublikował *Żywot literacki Hugona Kołłątaja z opisaniem Stanu Akademii Krakowskiej, w jakim się znajdowała przed rokiem reformy 1780 (1814)*¹⁴⁰.

Józef Łukaszewicz (1779-1873) przedstawił dzieje szkolnictwa polskiego w czterotomowej *Historii szkół w Koronie i Wielkim Księstwie Litewskim od najdawniejszych czasów aż do roku 1794 (1849/51)*. Ta znakomita praca do dziś stanowi cenne źródło wiedzy o dziejach polskiego szkolnictwa. Autor podzielił dzieje polskiej oświaty na cztery okresy: do czasów założenia Akademii Krakowskiej, od jej powstania do sprowadzenia jezuitów do Polski, czasy szkolnictwa zakonnego, okres reform Konarskiego i Komisji Edukacji Narodowej¹⁴¹.

Bronisław Ferdynand Trentowski (1808-1869) w trzeciej części traktatu *Chowanna, czyli system pedagogiki narodowej jako umiejętności wychowania, nauki i oświaty, słowem wykształcenia naszej młodzieży (1842)*, omówił dzieje szkoły od starożytności po czasy mu

¹³⁷ Por. S. I. Możdżeń, *Zarys historii wychowania*, dz. cyt., s. 7; W. Korzeniowska, *Myśl pedagogiczna na przestrzeni wieków*, Kraków 2010, s. 66.

¹³⁸ Tytuł tej pracy we wcześniejszej literaturze polskiej tłumaczono jako: *Przesłaniec polski prawdy naukowej czyli Traktat o godności, pożytku, przeszkodach, podporach i siedzibach nauk*. Książka po polsku została opublikowana dopiero w 1976 r., pod tytułem *Polski herold naukowej prawdy*.

¹³⁹ Por. S. I. Możdżeń, *Zarys historii wychowania*, dz. cyt., s. 7. K. Bartnicka, I. Szybik, *Zarys historii wychowania*, dz. cyt., s. 20.

¹⁴⁰ Por. tamże.

¹⁴¹ Por. S. I. Możdżeń, *Zarys historii wychowania*, dz. cyt., s. 7; S. Majewski, *Historia wychowania*, dz. cyt., s. 225.

współczesne. W oddzielnym rozdziale przedstawił historię polskiego szkolnictwa, jego upadek w XVII w. i odrodzenie w XVIII w.¹⁴²

Pod koniec XIX w. powstały m.in. opracowania Antoniego Łuczkiwicza (1817-1894) *Szkolnictwo na podstawie historycznego rozwoju i zasad wychowania podług planu przepisane dla seminariów nauczycielskich* (1872), Alfreda Szczepańskiego (1840-1909) *Szkoły i wychowanie w Polsce. Przegląd historyczny od najdawniejszych do najnowszych czasów* (1873), Władysława Sereżyńskiego (1841-1893) *Rys dziejów wychowania w biografiiach i szkicach ze szczególnym uwzględnieniem szkoły ludowej w Austrii i Polsce dla użytku seminariów nauczycielskich polskich* (1891), oraz Aleksandra Bossakiewicza (ok. 1850-?) *Rys oświaty i funduszków edukacyjnych w Polsce* (1886).

Przełom XIX i XX w. przyniósł również cenne monografie szkolnictwa średniowiecznego w Polsce, dziejów reformy szkolnej Komisji Edukacji Narodowej, uczelni wyższych (m.in. Uniwersytetu Wileńskiego, Uniwersytetu Warszawskiego, Uniwersytetu Lwowskiego, Uniwersytetu Jagiellońskiego, Akademii Zamojskiej, Akademii Połockiej), oraz wybitnych szkół średnich (m.in. Liceum Warszawskiego, szkoły Św. Anny w Krakowie, Liceum Krzemienieckiego)¹⁴³.

Historię Uniwersytetu Krakowskiego zajmowali się m.in. Józef Muczkowski (1795-1858), który opracował studia i źródła nad dziejami uniwersytetu; Kazimierz Morawski (1852-1925) napisał monografię *Historia Uniwersytetu Krakowskiego* (1900); natomiast Jan Fijałek (1864-1936)¹⁴⁴ jest autorem: *Studia do dziejów Uniwersytetu Krakowskiego i jego wydziału teologicznego w 15 wieku. W 500-letnią rocznicę założenia wydziału teologicznego w Krakowie* (1898); Władysław Wisłocki (1841-1900)¹⁴⁵ wydał *Dzieła i rozprawy wydane przez Akademię Umiejętności w Krakowie w ciągu pierwszego pięciolecia 1873-1878* (1878)¹⁴⁶.

Wileński publicysta i działacz oświatowy Michał Baliński (1794-1864) zajął się badaniami nad dziejami Uniwersytetu Wileńskiego. Ludwik Janowski (1878-1921) jest autorem m.in. *Historiografia Uniwersytetu Wileńskiego* (1921), *Uniwersytet Wileński i jego znaczenie* (1903), *Wszechnica wileńska 1578-1842* (1921).

Lekarz i historyk Józef Bieliński (1848-1926) prowadził badania nad dziejami Uniwersytetu Warszawskiego. Jest autorem m.in. *Uniwersytet Wileński 1579-1831*, t. 1-3, (1899-1900), *Królewski Uniwersytet Warszawski 1816-1831*, t. 1-3 (1907-1913), *Szkoła prawa Księstwa Warszawskiego* (1906), *Pierwsza Akademia Lekarska w Warszawie* (1906)¹⁴⁷.

Ludwik Finkel (1858-1930) i Stanisław Starzyński (1853-1935) opracowali monografię: *Historia Uniwersytetu Lwowskiego* (1894).

¹⁴² Por. S. I. Możdżeń, *Zarys historii wychowania*, dz. cyt., s. 8.

¹⁴³ Por. K. Bartnicka, I. Szybik, *Zarys historii wychowania*, dz. cyt., s. 20-21.

¹⁴⁴ Autor ten opracował także *Szkolnictwo kościelne w Polsce średniowiecznej* (1910).

¹⁴⁵ Opracował również: *Bibliografia z zakresu historii literatury i oświaty w Polsce z r. 1877/78* (1878).

¹⁴⁶ Por. S. I. Możdżeń, *Zarys historii wychowania*, dz. cyt., s. 8.

¹⁴⁷ Por. W. Korzeniowska, *Myśl pedagogiczna...*, dz. cyt., s. 172.

Dziejami innych szkół wyższych zajmowali się m.in. Aleksander Kraushar (1843-1931) *Margrabiego Wielkopolskiego reforma wychowania publicznego w Królestwie Polskim* (1914), *Siedmioletnie Szkoły Głównej Warszawskiej 1862-1869* (1883); Jan Karol Kochanowski (1869-1949) *Dzieje Akademii Zamojskiej (1594-1784)* (1899-1900); Jan Marek Giżycki (1844-1925) *Materiały do dziejów Akademii Połockiej i szkół od niej zależnych* (1905), *Notatka o Akademii i szkołach Jezuitów w Połocku* (1884).

Nauczyciel i działacz oświatowy Bolesław Adam Baranowski (1844-1916) opracował *Krajowe ustawy szkolne wraz z statutem Rady szkolnej krajowej* (1885), *Zbiór ustaw krajowych obowiązujących w zakresie spraw szkolnictwa ludowego w Królestwie Galicji i Lodomerii wraz z Wielkim Księstwem Krakowskim* (1895), *Szkolnictwo ludowe w Galicji w swym rozwoju liczebnym od roku 1868 do roku 1909 z uwzględnieniem stosunków higienicznych* (1910).

Antoni Karbowski (1856-1919) jest autorem m.in. *Szkoły parafialne w Polsce w XIII i XIV w.* (1886), oraz trzypięciotomowej pracy *Dzieje wychowania i szkół w Polsce w wiekach średnich* (1898-1923). Znanym jest również jako autor najobszerniejszej polskiej bibliografii pedagogicznej (*Bibliografia pedagogiczna*, 1920). Był inicjatorem utworzenia pierwszego polskiego Muzeum Szkolnego we Lwowie (1913)¹⁴⁸.

Franciszek Bizoń (1857-1921) opracował wybór tekstów źródłowych do dziejów wychowania: *Historia wychowania ze źródeł czerpana: dla użytku seminariów nauczycielskich, nauczycieli i ludzi zajmujących się wychowaniem* (1913).

Do ważniejszych opracowań z zakresu historii szkolnictwa polskiego zaliczyć należy prace: Henryka Konica (1860-1934) *Kartka z dziejów oświaty w Polsce: władze oświecenia publicznego i oświata elementarna w Księstwie Warszawskim* (1895); Władysława Korotyńskiego (1866-1924) *Losy szkolnictwa w Królestwie Polskim* (1906); Michała Janika (1874-1948) *Dzieje szkolnictwa polskiego z rzutem oka na jego przyszłość* (1917); Jana Kucharzewskiego (1876-1952) *Epoka Paskiewiczowska: losy oświaty* (1914).

W okresie międzywojennym historią szkolnictwa w Polsce zajmowali się m.in. Antoni Danysz (1853-1925) *Studia z dziejów wychowania w Polsce* (1921); Teodor Wierzbowski (1853-1923) *Szkoły parafialne w Polsce i na Litwie za czasów Komisji Edukacji Narodowej 1773-1794* (1921); Franciszek Majchrowicz (1858-1928) *Historia pedagogii ze szczególnym uwzględnieniem dziejów wychowania i szkół w Polsce* (1922); Zygmunt Kukulski (1890-1944) *Źródła do dziejów wychowania i szkolnictwa w Polsce z doby Izby Edukacji Publicznej 1807-1812* (1931); Stefan Truchim (1896-1967) *Geneza szkół realnych w Wielkim Księstwie Poznańskim* (1936), *Współpraca polsko-rosyjska nad organizacją szkolnictwa rosyjskiego w początkach XIX wieku* (1960), *Historia szkolnictwa oświaty polskiej w Wielkim Księstwie Poznańskim 1815-1915*, t. 1-2 (1967-1968); Henryk Barycz (1901-1994) *Historia Uniwersytetu Jagiellońskiego w epoce humanizmu* (1935); Jan Hulewicz (1907-1980) *Udział Galicji w walce o szkołę polską 1899-1914* (1934), *Polska Akademia Umiejętności 1873-1948. Zarys dziejów* (1948).

¹⁴⁸ Por. S. I. Możdżeń, *Zarys historii wychowania*, dz. cyt., s. 8.

Stanisław Kot (1885-1975) zajmował się historią świadomości społecznej, oraz powiązaniem kultury polskiej z ośrodkami kultury w Europie. Jest autorem podręcznika *Historia wychowania* (1924), *Dzieje wychowania* (1926), *Źródła do historii wychowania*, cz. 1-2, (1929-1930) oraz opracowań z dziejów szkolnictwa¹⁴⁹.

Stanisław Łempicki (1886-1947) założył i redagował czasopisma: „Wiadomości z Dziejów Wychowania i Szkolnictwa w Polsce” (1921-1922) oraz „Minerwa Polska” (1927-1929). Jest autorem m.in. *Działalność Jana Zamoyskiego na polu szkolnictwa 1573-1605* (1921), *Polskie tradycje wychowawcze* (1936)¹⁵⁰.

W okresie powojennym do znaczących opracowań należy zaliczyć prace: Henryka Barycza (1901-1994) *Rozwój historii oświaty, wychowania i kultury w Polsce* (1949), Łukasza Kurdybachy (1907-1972) *Dzieje oświaty kościelnej do końca XVIII w.* (1949), *Z dziejów pedagogiki ariańskiej* (1958), *Tysiąclecie polskiej oświaty* (1967); Ryszarda Wroczyńskiego (1909-1987) *Dzieje oświaty polskiej do roku 1795* (1983), *Dzieje oświaty polskiej 1795-1945* (1980); Kazimierza Kubika (1910-1986) *Historia szkolnictwa morskiego w Polsce* (1973); Klemensa Trzebiatowskiego (1913-1984) *Szkolnictwo powszechne w Polsce w latach 1918-1932* (1970), *Organizacja szkolnictwa w Polsce Ludowej* (1972), *Oświata i wychowanie w XX wieku (do 1975 r.)* (1978); Mariana Walczaka (1913) *Działalność oświatowa i martyrologia nauczycielstwa polskiego pod okupacją hitlerowską 1939-1945* (1987), *Szkolnictwo zawodowe w Polsce w okresie okupacji hitlerowskiej* (1993), *Straty materialne i szkody moralne szkolnictwa polskiego w okresie okupacji 1939-1945* (2001); Eugenii Podgórskiej (1914-2006) *Szkolnictwo elementarne Księstwa Warszawskiego i Królestwa Kongresowego 1807-1831* (1960); Stanisława Mauersberga (1924-2012) *Szkolnictwo powszechne dla mniejszości narodowych w Polsce w latach 1918-1939* (1968), *Reforma szkolnictwa w Polsce w latach 1944-1948* (1974), *Komu służyła szkoła w Drugiej Rzeczypospolitej: społeczne uwarunkowania dostępu do oświaty* (1988), i napisana wspólnie z Marianem Walczakiem *Szkolnictwo polskie po drugiej wojnie światowej (1944-1956)* (2005); Renaty Dutkovej (1927) *Uniwersytet Jagielloński w czasach Księstwa Warszawskiego. Szkoła Główna Krakowska w latach 1809-1814* (1965), *Polityka szkolna w Galicji między autonomią a centralizmem 1861-1875* (1995); Józefa Miąso (1930) *Szkolnictwo zawodowe w Królestwie Polskim w latach 1815-1915* (1966), *Szkoły zawodowe w Polsce w latach 1918-1939: ich rozwój, organizacja i funkcje społeczne* (1988); Karola Poznańskiego (1931) *Reforma szkolna w Królestwie Polskim w 1862 roku* (1968), *Oświata i szkolnictwo w Królestwie Polskim 1831-1869. Lata zmagania i nadziei*, t. 1-3 (2001-2004); Mieczysława Adamczyka (1933) *Kształcenie młodzieży chłopskiej z obwodu sądeckiego i okolic 1772-1848* (1981), *Szkoły obce w edukacji Galicjan, cz. 1, Kraje korony węgierskiej* (2003); Józefa Krasuskiego (1933) *Tajne szkolnictwo polskie w okresie okupacji hitlerowskiej 1939-1945* (1971); Tadeusza Wiczorka (1934) *Historia szkolnictwa rolniczego w Polsce* (1976); Stefana Możdżenia (1938) *Ustrój szkoły średniej w Galicji i próby jego modernizacji w latach 1848-1884* (1974), *Reformy szkoły średniej w Galicji w latach 1884-1914* (1989); Juliana Dybca (1940) *Polska Akademia Umiejętności 1872-1952* (1993), *Dzieje Uniwersytetu Jagiellońskiego* (2000), *Uniwersytet Jagielloński wobec stalinizmu 1945-1956*

¹⁴⁹ Por. W. Korzeniowska, *Myśl pedagogiczna...*, dz. cyt., s. 207.

¹⁵⁰ *Polskie tradycje wychowawcze*, Warszawa 1936.

(2001); Ireny Szybiak (1940) *Szkolnictwo Komisji Edukacji Narodowej w Wielkim Księstwie Litewskim* (1973); Ryszarda Kuchy (1942) *Oświata elementarna w Królestwie Polskim w latach 1864-1914* (1982); Adama Winiarza (1955) *Szkolnictwo Księstwa Warszawskiego i Królestwa Polskiego (1807-1831)* (2002), Wiktora Rabczuka *Szkolnictwo prywatne w Europie Zachodniej i w Polsce* (1992); Władysławy Szulakiewicz *Historia oświaty i wychowania w Polsce 1918-1939. Studium historiograficzne* (2000), *Historia oświaty i wychowania w Polsce 1944-1956* (2006); Joanny Sadowskiej *Ku szkole na miarę Drugiej Rzeczypospolitej: geneza, założenia i realizacja reformy jędrzejewiczowskiej* (2001), Barbary Wagner *Szkoła publiczna w Polsce w XX wieku. Zarys dziejów społecznych* (2013).

Monografie regionalne

Przystępując do pisania monografii należałoby zapoznać się z monografiami dotyczącymi szkolnictwa danego regionu. Wyszukiwanie potrzebnych pozycji z literatury tematu możemy rozpocząć od poszukiwań w katalogach bibliotecznych.

Biblioteka Narodowa

Zadaniem Biblioteki Narodowej jest gromadzenie, przechowywanie i wieczyste archiwizowanie dorobku umysłowego Polaków, na który składają się zabytki piśmiennictwa narodowego utrwalone ręcznie na pergaminie i papierze, edycje dawnych oficyn polskich oraz współczesna krajowa produkcja wydawnicza, dokumenty graficzne, muzyczne, audiowizualne i elektroniczne, a także publikacje polskie lub Polski dotyczące, jakie ukazywały się i ukazują za granicą. Od 1927 r. przyznano jej egzemplarz obowiązkowy¹⁵¹.

Biblioteka Narodowa gromadzi w celach archiwalnych i użytkowych wszystkie wydawnictwa ukazujące się na terenie Polski, których 2 egzemplarze przysługują Bibliotece Narodowej zgodnie z *Ustawą z dnia 7 listopada 1996 r. o obowiązkowych egzemplarzach bibliotecznych* (Dz.U. 1996, nr 152, poz. 722) oraz *Rozporządzeniem Ministra Kultury i Sztuki z dnia 6 marca 1997 r. w sprawie wykazu bibliotek uprawnionych do otrzymywania egzemplarzy obowiązkowych poszczególnych rodzajów publikacji oraz zasad ich przekazywania* (Dz.U. 1997, nr 29, poz. 161) i *Rozporządzeniem Ministra Kultury i Sztuki z dnia 24 maja 1999 r. zmieniającym rozporządzenie w sprawie wykazu bibliotek uprawnionych do otrzymywania egzemplarzy obowiązkowych poszczególnych rodzajów publikacji oraz zasad ich przekazywania* (Dz.U. 1999, nr 50, poz. 513).

Katalogi Biblioteki Narodowej są cennym narzędziem w poszukiwaniu opracowań na temat opisywanych przez nas placówek edukacyjnych. W poszczególnych katalogach możemy poszukiwać informacji o interesującej nas placówce:

- a) publikacje zwarte: http://alpha.bn.org.pl/screens/opacmenu_pol.html
- b) artykuły z czasopism: <http://mak.bn.org.pl/fidkar/bzcz.html>
- c) dokumenty elektroniczne: <http://mak.bn.org.pl/cgi-bin/makwww.exe?BM=27>
- d) dokumenty kartograficzne: <http://mak.bn.org.pl/cgi-bin/makwww.exe?BM=45>

¹⁵¹ Informacje ze strony: <http://www.bn.org.pl/zbiory> [dostęp z dnia: 4.03.2014].

e) dokumenty dźwiękowe: <http://mak.bn.org.pl/cgi-bin/makwww.exe?BM=44>

Biblioteki regionalne

W bibliotekach regionalnych (wojewódzkich, miejskich) zorganizowane są działy wiedzy o regionie, w kutyh opracowywane są bibliografie regionu. Stanowią one spis ogółu piśmiennictwa poświęconego zagadnieniom regionalnym. Tematycznie są wszechstronne, obejmują wszystkie dziedziny życia regionu. Bibliografie rejestrują artykuły publikowane w prasie ogólnopolskiej, regionalnej i lokalnej, książki i ich fragmenty, czasopisma jako całość, kartografię i ważniejsze dokumenty życia społecznego. Część danych jest dostępna również w katalogach online.

Bazy adresowe polskich bibliotek (w kraju i za granicą), które udostępniają swoje witryny w Internecie dostępne są na stronach: Można ją przeszukiwać według różnorodnych kryteriów, m.in. nazwy biblioteki, jej lokalizacji (miejscowości i województwa), systemu bibliotecznego, typu i statusu biblioteki, posiadające angielską wersję witryny. Baza umożliwia połączenie ze stroną WWW biblioteki lub po włączeniu opcji [więcej] prezentuje podstawowe dane o bibliotece, takie jak: adres strony WWW, e-mail, typ biblioteki, jej status (czy jest naukowa) nazwę systemu bibliotecznego, czy udostępnia katalog on-line oraz podaje jej lokalizację (miejscowość, województwo, powiat).

Biblioteki cyfrowe

Federacja Bibliotek Cyfrowych (FBC)¹⁵² to serwis internetowy, którego podstawowym celem jest gromadzenie, przetwarzanie i udostępnianie informacji o dostępnych on-line zbiorach polskich instytucji nauki i kultury. Instytucje takie jak biblioteki, archiwa czy muzea udostępniają swoje zbiory on-line w postaci cyfrowej, uprzednio je digitalizując. Jedną z najbardziej kompletnych list tego typu serwisów można znaleźć na stronach FBC.

Elektroniczna Biblioteka¹⁵³ to baza adresowa polskich bibliotek (w kraju i za granicą), które udostępniają swoje witryny w Internecie. Można ją przeszukiwać według różnorodnych kryteriów, m.in. nazwy biblioteki, jej lokalizacji (miejscowości i województwa), systemu bibliotecznego, typu i statusu biblioteki, posiadające angielską wersję witryny. Baza umożliwia połączenie ze stroną WWW biblioteki lub po włączeniu opcji [więcej] prezentuje podstawowe dane o bibliotece, takie jak: adres strony WWW, e-mail, typ biblioteki, jej status (czy jest naukowa) nazwę systemu bibliotecznego, czy udostępnia katalog on-line oraz podaje jej lokalizację (miejscowość, województwo, powiat).

¹⁵² Zob. <http://fbc.pionier.net.pl/owoc/list-libs>

¹⁵³ Zob. <http://www.ebib.pl/>, <http://www.nowyebib.info/>

Muzea

Cennym wzbogaceniem monografii szkoły mogą być materiały zgromadzone w muzeach regionalnych. Warto również zapoznać się z działalnością muzeów, które nastawione są na gromadzenie eksponatów związanych ze szkolnictwem: Muzeum Szkoły Polskiej w Płotowie¹⁵⁴, Muzeum Oświaty Ziemi Łódzkiej¹⁵⁵, Muzeum Oświaty w Bydgoszczy¹⁵⁶, Muzeum Oświatowe w Puławach¹⁵⁷.

Kwerenda

Przy pisaniu pracy dyplomowej podstawową sprawą jest dobrze zrobiona kwerenda (łac. *quaero* – szukam, pytam, staram się), która polega na wyszukaniu i zebraniu całego materiału z bazy źródłowej niezbędnego do opracowania przez nas tematu. Na jej podstawie będą zrobione analizy, które zbudują fundament przyszłej pracy.

Możemy wyróżnić następujące typy kwerendy:

- a) kwerendy bardzo ostre – tworzone pod kątem jednego terminu kluczowego (tzn. interesującego nas hasła i ewentualnie jego terminów pochodnych), np. samorząd uczniowski;
- b) kwerendy mniej ostre – dotyczą szerszych zagadnień – termin kluczowy nie jest sprecyzowany ostro, nie jest nim jeden termin, ale pojęcie, np. wychowanie;
- c) kwerenda bardziej złożona – pod uwagę jest brany cały rozbudowany problem, np. edukacja przedszkolna.

W zależności od tego jak jest tworzona kwerenda może być ona mniejsza lub większa. Należy jednak zebrać tyle materiału, aby być pewnym, że wystarczy go do napisania pracy. Zbytne zawężenie kwerendy na początku badań, może spowodować, że zabraknie nam materiału na całą pracę. W konsekwencji będziemy musieli ponownie przeszukiwać archiwum i zasoby biblioteczne. Dlatego też, lepiej jest od razu zrobić więcej, by część materiału odrzucić.

Kwerenda powinna być sporządzana według terminów kluczowych dla naszej pracy. W przypadku monografii szkoły możemy przyjąć za podstawowe terminy: szkoła, nauczyciele, uczniowie, dydaktyka, wychowanie, opieka. Zebrany materiał pozwoli nam na wyłonienie zagadnień szczegółowych. Przy kwerendzie istotną sprawą jest to, aby czytać wszystko po kolei i wypisywać interesujące nas teksty.

Niezbędnym elementem kwerendy jest tworzenie fiszek bibliograficznych. Mogą być one w formie:

- a) papierowej kartki, proponuje się format A5,
- b) lub elektronicznego pliku, przechowywanego w komputerze¹⁵⁸.

¹⁵⁴ <http://www.muzeumbytow.pl/kontakt/przewodnik/muzeum-szkoly-polskiej-w-plotowie/>

¹⁵⁵ http://www.pbw.lodz.pl/muzeum_oswiaty.htm

¹⁵⁶ http://www.muzeumoswiaty_bydgoszcz.republika.pl/

¹⁵⁷ <http://www.ssmpulawy.pl/muzeum.html>

¹⁵⁸ Rozbudowaną formę fiszek przedstawia K. Kabziński, *Organizacja warsztatu...*, dz. cyt., s. 117-119. Zob. D. Koźmian, *Przewodnik metodyczny...*, dz. cyt., s. 41-44.

Fiszki bibliograficzne powinny zawierać istotne dane: imię i nazwisko autora, tytuł pracy, wydawcę, miejsce i rok wydania, stronę (ewentualnie rozdział, paragraf, punkty – w przypadku aktów prawnych). Tak zamieszczona na fiszce informacja nazywa się notą bibliograficzną. W przypadku, gdy nota dotyczy artykułu, to poza jego autorem i tytułem, podajemy tytuł czasopisma (lub tytuł pracy zbiorowej, jego redaktora), jego numer i rok, strony.

Dobrze skonstruowane noty bibliograficzne służą do tworzenia przypisów i bibliografii. Dlatego też należy zadbać o staranny zapis już na samym początku, aby później jeszcze raz nie szukać w bibliotece dokładnych namiarów publikacji.

Przykładowy sposób podziału fiszki

Tytuł ogólny	Nota bibliograficzna
Tytuł szczegółowy	
Treść:	Uwagi własne:

Fiszki powinny zawierać ważne informacje, do których możemy zaliczyć: definicje, twierdzenia, fakty, dane liczbowe, uogólnienia, oryginalne myśli, wnioski. Na pojedynczej fiszce powinno odnotować się tylko jedno zagadnienie lub fakt. Informacje zapisujemy tylko z jednej strony fiszki¹⁵⁹.

Notatki powinny być prowadzone w ten sposób, aby uniknąć mimowolne popełnienie plagiatu. Bardzo ważną sprawą jest wyraźnie zaznaczyć odgraniczenie cytatów czy wypisów z opracowań od ich interpretacji czy naszych własnych uwag. Teksty źródłowe, a zwłaszcza cytaty można zapisać kursywą lub wyróżnić kolorem np. czerwoną czcionką¹⁶⁰.

Fiszki mogą zawierać nasze własne uwagi, które powstają podczas robienia kwerendy. Niezwykle cenne są nasze własne myśli, które powstają w związku z czytaną lekturą. Warto je zapisywać na bieżąco, gdyż istnieje słuszna obawa, że potem albo je zapomnimy, albo stracą swą pierwotną oryginalność i trafność.

Na fiszce powinny być dwa odrębne tytuły: ogólny i szczegółowy np. szkoła – baza materialna, co ułatwi nam później selekcję zebranego materiału i tworzenie planu pracy. Zasadniczo przyjmuje się, że ok. 10 fiszek może stanowić bazę źródłową dla paragrafu, a 40 dla całego rozdziału. Piszący monografię szkoły zgromadził ok. 300 fiszek. Zebrany materiał należy uporządkować według terminów kluczowych dla naszej pracy: szkoła, nauczyciele, uczniowie, dydaktyka, wychowanie, opieka. W zależności od zebranego materiału możemy

¹⁵⁹ Por. B. Miśkiewicz, *Wstęp do badań...*, dz. cyt., s. 89; W. P. Zaczyński, *Poradnik autora prac seminaryjnych, dyplomowych i magisterskich*, Warszawa 1995, s. 25.

¹⁶⁰ Por. B. Miśkiewicz, *Wstęp do badań...*, dz. cyt., s. 89; W. P. Zaczyński, *Poradnik autora...*, dz. cyt., s. 25.

mieć 4 (geneza i rozwój placówki, baza materialna, organy szkoły, działalność pedagogiczna szkoły) lub 6 (geneza i rozwój placówki, baza materialna, organy szkoły, dydaktyka, wychowanie, opieka) rozdziałów pracy.

Krytyka

Dążenie do odkrycia prawdy stawia przed badaczem wymóg krytycznej postawy wobec badanych źródeł. Badacz musi rozstrzygnąć, co jest prawdą, a co fałszem. W badaniu możemy wyróżnić dwie fazy:

- a) krytyka zewnętrzna – polega na rekonstrukcji dziejów źródła; badacz stara się sprawdzić skąd pochodzi źródło, miejsce, czas, okoliczności powstania i autorstwo, które rzutuje na jego obiektywność, autentyczność zaistniałego faktu, stan zachowania;
- b) krytyka wewnętrzna – obejmuje zbadanie treści źródła i wydobywanie wiadomości i ocena jego przydatności dla naszej pracy badawczej¹⁶¹.

Na stopień wiarygodności źródła ma wpływ m.in. wiarygodność autora źródła, wyobraźnia, wykształcenie, krytycyzm, stosunek emocjonalny do opisywanych wydarzeń, a także zdolność do ulegania sugestiom i naciskom (np. władz oświatowych)¹⁶².

Zgromadzony materiał źródłowy musi być poddany selekcji. Odrzucamy informacje zbyteczne, trzeciorzędne i niewiele wnoszące do naszej pracy. Kolejnym etapem jest porządkowanie faktów ustalonych na podstawie źródeł. Najprościej jest porządkować fakty według terminów kluczowych monografii: szkoła, nauczyciele, uczniowie, dydaktyka, wychowanie, opieka. W ramach tych grup tematycznych porządkujemy źródła stosując zasadę chronologicznego szeregowania faktów¹⁶³.

W dalszej części pracy badawczej jest wyjaśnianie faktów historycznych¹⁶⁴. Głównym celem jest poprawne zrozumienie rozwoju edukacji na przestrzeni dziejów. J. Topolski wyróżnia pięć rodzajów wyjaśnień faktów historycznych:

- a) wyjaśnianie przez opis (deskrypcyjne),
- b) wyjaśnianie przez podanie genezy (genetyczne),
- c) wyjaśnianie przez podanie miejsca w strukturze (strukturalne),
- d) wyjaśnianie przez podanie definicji (definicyjne),
- e) wyjaśnianie przez podanie przyczyn (kausalne)¹⁶⁵.

¹⁶¹ Por. D. Koźmian, *Przewodnik metodyczny...*, dz. cyt., s. 23-24; K. Konarzewski, *Jak uprawiać badania oświatowe...*, dz. cyt., s. 85-86.

¹⁶² Por. D. Koźmian, *Przewodnik metodyczny...*, dz. cyt., s. 24.

¹⁶³ Por. B. Łuczyńska, *Badania historyczne w pedagogice*, [w:] *Orientacje w metodologii badań pedagogicznych*, red. S. Palka, Kraków 1998, s. 131.

¹⁶⁴ Zob. T. Buksiński, *Metodologiczne problemy uzasadniania wiedzy historycznej*, Warszawa-Poznań 1982; tenże, *Interpretacja źródeł historycznych pisanych*, Warszawa-Poznań 1992.

¹⁶⁵ Por. J. Topolski, *Metodologia historii*, dz. cyt., s. 473-480; B. Łuczyńska, *Badania historyczne...*, dz. cyt., s. 132-133.

Synteza

Zebrane i zweryfikowane wyjaśnienia stanowią podstawę do budowania syntezy historycznej. Jej zadaniem jest uchwycenie całości wzajemnych powiązań między faktami. Istotne jest również sprecyzowanie skutków, jakie wywołały określone fakty w procesie dziejów wychowania. Pełna synteza powinna obejmować również całokształt powiązań i wzajemnych zależności między wszystkimi stronami życia społecznego¹⁶⁶.

¹⁶⁶ Por. tamże, s. 133.

ROZDZIAŁ IV

WŁASNY WARSZTAT NAUKOWY

Już w starożytności Arystoteles pouczał, że *Mowa nie spełnia swego zadania, jeśli jasno nie przedstawia myśli*¹⁶⁷. O wartości pracy w znacznym stopniu decyduje również jej poprawność logiczna oraz stylistyczno-językowa. Od autora pracy naukowej oczekuje się umiejętności poprawnego formułowania myśli, poglądów i wniosków. W kolejnych punktach tego rozdziału zostaną przedstawione podstawowe zasady pisarstwa naukowego, konstruowania pracy dyplomowej, opracowania tekstu oraz sporządzania przypisów i bibliografii.

Zasady pisarstwa naukowego

Do podstawowych zasad pisarstwa naukowego zalicza się:

- a) zasadę strukturalizacji,
- b) zasadę źródłowości,
- c) zasadę dostatecznego uzasadniania twierdzeń,
- d) zasadę ścisłości,
- e) zasadę obiektywności i rzetelności,
- f) zasadę oszczędności słowa¹⁶⁸.

Zasada strukturalizacji opracowania nakazuje, aby każdy tekst był uporządkowany, czyli posiadał pewną strukturę. Klasyczna struktura tekstu naukowego posiada: wstęp, rozwinięcie tematu i zakończenie. Tematowi należy poświęcić $\frac{3}{4}$ objętości pracy pisemnej, pozostałą część przeznaczamy na wstęp i zakończenie¹⁶⁹.

B. Miśkiewicz proponuje następujący schemat pracy dyplomowej:

I. Temat

II. Bibliografię

III. Plan pracy:

1) Wstęp

- a) wyjaśnienie tytułu, cel i zakres pracy
- b) problematyka pracy (tezy pracy, które zostaną opracowane)
- c) omówienie źródeł i literatury
- d) podanie metody i metodologii, zastosowanych jako wytycznych opracowania

2) Opracowanie

¹⁶⁷ Arystoteles, *Retoryka, poetyka*, Warszawa 1988, s. 239.

¹⁶⁸ Por. W. P. Zaczyński, *Poradnik autora...*, dz. cyt., s. 31.

¹⁶⁹ Por. tamże, s. 32.

- a) krytyczna analiza materiału źródłowego
 - b) omawianie poszczególnych zagadnień w oparciu o materiał źródłowy
 - c) przeciwstawienie wyników z poglądami dotychczasowej historiografii na dane zagadnienia oraz ich krytyka
- 3) Zakończenie
- a) odpowiedź na zagadnienia postawione we wstępie
 - b) wprowadzenie syntezy, odpowiadającej na postawiony temat pracy, w ramach określonego nurtu procesu dziejowego¹⁷⁰.

Zasadnicza część pracy (rozwińnięcie tematu) składa się z rozdziałów i podrozdziałów. Dążyć należy do tego, aby te części, były mniej więcej objętościowo równe. Niedopuszczalne jest, aby jeden rozdział był dwa czy trzy razy dłuższy od pozostałych. Należy zachować proporcje. W przypadku monografii szkoły najczęściej dotyczy to rozdziału, w którym omawiamy działalność placówki. Może to być jeden rozdział z trzema podrozdziałami – dydaktyka, wychowanie, opieka. Jeżeli zgromadzony materiał na ten temat wymaga większej liczby stron, to należy utworzyć trzy odrębne rozdziały – dydaktyka, wychowanie, opieka¹⁷¹.

Zasada źródłowości nakłada na nas obowiązek rzetelnego powoływania się na źródła. Korzystając z cudzych myśli musimy podać jego autora i źródło, z którego została zapożyczona. W tym celu stosujemy przypisy i odsyłacze¹⁷².

Zasada dostatecznego uzasadniania twierdzeń wymaga dokumentowania każdego stwierdzenia traktowanego jako materiał dowodowy. W pracy naukowej niczego nie należy przyjmować na wiarę, z pozornym uzasadnieniem, bez odwołania się do badań własnych i cudzych¹⁷³.

Zasada ścisłości wypowiedzi dotyczy używanych w pracy pojęć. Zasada ta obliguje do jednoznacznego i konsekwentnego posługiwania się terminami pedagogicznymi i nauk dlań pomocniczych. W pracy nie powinny występować pojęcia wieloznaczne lub niedostatecznie objaśnione. Dla jasności naszej wypowiedzi ważne jest uściślenie znaczeń podstawowych terminów przez ich definiowanie. Spośród wielu już istniejących definicji wybieramy jedną i uzasadniamy nasz wybór. W ten sposób czytelnik będzie miał jasność znaczenia pojęć występujących w pracy¹⁷⁴.

Zasada obiektywności i rzetelności zawiera postulat, aby opis był wierny i wolny od zniekształceń obrazem rzeczywistości. Zadaniem badacza jest przedstawić stan faktyczny uzyskany w rzetelnym i uczciwym badaniu. Celem prowadzonych badań i prezentacja ich wyników powinny służyć jedynie poznaniu prawdy. Należy unikać subiektywności i tendencyjności, które ujawnia się wtedy, kiedy emocje lub pewne zamierzenia kierują określonym doбором źródeł, opinii autorytetów¹⁷⁵. Niebezpieczeństwo subiektywności, kierowania się sympatią lub uprzedzeniami, przy pisaniu monografii szkoły istnieje, gdy

¹⁷⁰ Por. B. Miśkiewicz, *Wstęp do badań...*, dz. cyt., s. 143.

¹⁷¹ Por. W. P. Zaczyński, *Poradnik autora...*, dz. cyt., s. 34.

¹⁷² Por. tamże, s. 36.

¹⁷³ Por. tamże, s. 40.

¹⁷⁴ Por. tamże, s. 40-42; A. Pułło, *Prace magisterskie...*, dz. cyt., s. 64.

¹⁷⁵ Por. W. P. Zaczyński, *Poradnik autora...*, dz. cyt., s. 39-40; A. Pułło, *Prace magisterskie...*, dz. cyt., s. 64-65.

autor pracuje w danej placówce lub jest jej absolwentem. Tendencyjność może przejawiać się także w emocjonalnym stylu.

Zasada oszczędności słowa to postulat zachowania jasności, precyzyjnego, zwięzłego i komunikatywnego wywodu. W pracy powinniśmy używać słów zrozumiałych dla czytelnika, stosować krótkie zdania. Unikać należy nieprecyzyjnych określeń (np. sporo, raczej, w pewnym sensie, znaczna liczba itp.), a także wielokrotnych zaprzeczeń (np. nie oznacza to, że nie można...), rozwlekłości i powtórzeń¹⁷⁶.

Język pracy naukowej powinien odpowiadać normom obowiązującym w danym języku. Na plan pierwszy wysuwa się kryterium logiczne i gramatyczno-literackie. Terminy muszą być zgodne z polskim słownictwem, zasadami pisowni i gramatyki. Niedopuszczalne są błędy ortograficzne, składniowe, interpunkcyjne, leksykalne (zbyt długie zdania)¹⁷⁷.

Przedstawiane w pracy treści mogą mieć formę pierwszej osoby liczby pojedynczej, chociaż możliwe jest również użycie formy bezosobowej np. „Jak stwierdzono...”, albo w trzeciej osobie liczby pojedynczej np. „Autor sądzi, że...”¹⁷⁸.

Zasady konstruowania pracy dyplomowej

Praca dyplomowa powinna składać się z następujących elementów:

- a) wstęp,
- b) rozdziały zawierające analizę merytoryczną,
- c) zakończenie,
- d) bibliografię i przypisy,
- e) spisy (tabel, rysunków, wykresów itp.),
- f) aneks (załączniki)¹⁷⁹.

Wstęp (uwagi wstępne, wprowadzenie, zagadnienia wstępne) pełni ważną rolę informacyjną. Pomimo, że jest usytuowany na samym początku pracy, to jednak jego komponowaniem zajmujemy się dopiero na samym końcu, gdy mamy już napisaną całą pracę. Wyjaśnienia wstępne dotyczą samej pracy, ułatwiają zrozumienie sensu pracy. Autor informuje o motywach podjęcia pracy i przebiegu badań.

We wstępie do pracy należy wyjaśnić następujące elementy:

- a) temat pracy i uzasadnienie jego wyboru,
- b) stan badań,
- c) cel pracy,
- d) charakterystyka źródeł i omówienie literatury,
- e) uwagi metodologiczne,
- f) struktura pracy.

¹⁷⁶ Por. W. P. Zaczyński, *Poradnik autora...*, dz. cyt., s. 42-43.

¹⁷⁷ Por. K. Konarzewski, *Jak uprawiać badania oświatowe...*, dz. cyt., s. 234-244.

¹⁷⁸ Por. S. Korczyński, *Diagnozowanie funkcjonowania ucznia i nauczyciela w ramach przygotowania prac dyplomowych z pedagogiki*, Kluczbork 2012, s. 31.

¹⁷⁹ Por. K. Kabziński, *Organizacja warsztatu...*, dz. cyt., s. 119.

Temat pracy magisterskiej może nawiązywać lub stanowić rozwinięcie pracy licencjackiej. Absolutnie nie może być jej powtórzeniem. Treści wykorzystane nie powinny przekraczać 30%. Cytowane treści powinny być opatrzone stosownym przypisem. Wybór tematu należy uzasadnić np. jego aktualnością, oryginalnością, walorami poznawczymi czy też przydatnością praktyczną¹⁸⁰.

Przy ustalaniu tematu pracy są zasadniczo trzy możliwości:

- a) temat dotychczas nie został opracowany,
- b) temat jest już opracowany, ale chcemy dokonać jego reinterpretacji,
- c) temat jest kontynuacją wcześniej podjętych badań.

W przypadku prac dyplomowych najlepszym i najbezpieczniejszym rozwiązaniem jest podjęcie tematu, który nie jest opracowany. Powszechnie przyjęta jest zasada, że nie należy dublować problemów. Wybór tematu już opracowanego jest trudny. Od autora wymaga się, aby podjął polemikę, a to wymaga od niego gruntowniejszego przygotowania.

Temat pracy powinien:

- a) być niezbyt szeroki i ogólnikowy, gdyż sprzyja to powierzchowności refleksji naukowej;
- b) być dostosowany do warunków intelektualnych studenta;
- c) odpowiadać zainteresowaniom autora pracy;
- d) umożliwić powodzenie w realizacji pracy, biorąc pod uwagę dostępność środków do realizacji badań;
- e) mieścić się w sferze aktywności naukowej promotora¹⁸¹.

Poprawnie sformułowany temat pracy historycznej powinien zawierać trzy podstawowe elementy:

- a) określenie problematyki badawczej,
- b) podanie zakresu terytorialnego,
- c) sprecyzowanie ram chronologicznych¹⁸².

Jednym z podstawowych zadań nauki historycznej jest prawidłowy podział procesu dziejowego. Czesław Banach proponuje periodyzację dziejów szkolnictwa w Polsce, którą przedstawia tabela 1.

¹⁸⁰ Por. S. Korczyński, *Diagnozowanie funkcjonowania...*, dz. cyt., s. 11.

¹⁸¹ Por. R. Zenderowski, *Praca magisterska. Jak pisać i obronić? Wskazówki metodologiczne*, Warszawa 2004, s. 14-15.

¹⁸² Por. B. Miśkiewicz, *Wstęp do badań...*, dz. cyt., s. 22.

Tabela 1. Periodyzacja rozwoju szkolnictwa w Polsce w XX wieku

Lata	Treść i zakres działań reformatorskich
1918-1939	czas realizacji reformy szkolnej w latach 20., a następną rozpoczęto wydaniem ustawy w 1932 r. <i>O ustroju szkolnictwa</i> , tzw. reformy jędrzejewiczowskiej
1939-1945	czas oświaty okupacyjnej i podziemnej
1945-1960	realizacja pierwszej reformy w latach 1949-1956 i jej modyfikacja do 1960 r.
1961-1972	uchwalenie ustawy <i>O rozwoju oświaty i wychowania</i> w 1961 r. i przeprowadzenie reformy programowej i strukturalnej szkolnictwa
1973-1989	rozpoczęcie realizacji w 1978 r. nowej reformy strukturalnej i programowej (na podstawie Raportu Komitetu Ekspertów – 1973); przerwanie realizacji w 1980 r. (ze względów społecznych i ekonomicznych) i powrót do poprzedniego ustroju szkolnego
od 1991	uchwalenie przez Sejm ustawy <i>O systemie oświaty</i> , przedkładanie opracowanych koncepcji i projektów reformy edukacji władzom państwowym, nauczycielom i społeczeństwu, przyjęcie w 1998 r. projektu <i>Reforma systemu edukacji</i> ; rozpoczęcie realizacji jej w 1999 r.

Źródło: C. Banach, *Reformy szkolne w Polsce (wiek XX)*, w: *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, t. 5, red. T. Pilch, Warszawa 2006, s. 93.

Tytuł pracy jest pierwszą jej wizytówką, na którą później zwracają uwagę recenzenci i czytelnicy. Tytuł powinien być:

- a) krótki i precyzyjny – powinien zawierać tylko najważniejsze wyznaczniki struktury pracy, oraz określać problematykę i zakres: rzeczowy, podmiotowy, przestrzenny (terytorialny) i czasowy;
- b) informacyjnie nośny – tytuł musi być zgodny z zawartością merytoryczną pracy;
- c) poznawczo intrygujący – nie może brzmieć zbyt banalnie;
- d) poprawny językowo¹⁸³.

Uwzględniając wszystkie powyżej wytyczne, możemy sformułować tytuł pracy następująco: *Działalność pedagogiczna Szkoły Podstawowej nr 9 im. Tadeusza Kościuszki w Zamościu w latach 2004-2014*.

Kolejną ważną informacją jest stan dotychczasowych badań i stopień opracowania tematu pracy w literaturze przedmiotu. Należy poinformować czy jest to opracowanie nowatorskie, kontynuacja, uzupełnienie, czy też poszerzenie badań znanych już w literaturze¹⁸⁴. W przypadku tematów, które mają już swoje opracowania należy nawiązać do ich stanu badań, tak aby nasza praca stanowiła kolejne ogniwo w rozwoju nauki. Autor powinien omówić dotychczasowe opracowania i ich wartość dla podjętego tematu. Dobre przedstawienie stanu badań ułatwia zrozumienie sensu podjętych badań i jednocześnie wskazuje nowatorskie działania autora.

Przedmiot badań – informuje o tym, co badamy. W naszym przypadku przedmiotem badań jest konkretna placówka oświatowa. Po ustaleniu przedmiotu badań, należy określić jego cel.

¹⁸³ Por. R. Zenderowski, *Praca magisterska...*, dz. cyt., s. 14-15.

¹⁸⁴ Por. K. Kabziński, *Organizacja warsztatu...*, dz. cyt., s. 120.

Cel pracy (badań) to wynik postępowania badawczego, który chcemy osiągnąć po przeprowadzeniu zaplanowanych i przemyślanych czynności badawczych¹⁸⁵. W badaniach historycznych cel badań możemy sprowadzić do trzech zasadniczych pytań:

- a) Co było? – pytanie faktograficzne,
- b) Dlaczego tak było? – pytanie przyczynowe,
- c) Jakie prawa naukowe dadzą się ustalić z badań? – pytanie teoretyczne¹⁸⁶.

W metodologii pedagogicznej wyróżniamy zazwyczaj dwa cele:

- a) poznawczy – poznanie określonego, w ramach przedmiotu badań, wycinka rzeczywistości,
- b) praktyczny – wykorzystanie wyników badań do planowania zmian, które mają na celu poprawę określonej sytuacji społecznej¹⁸⁷.

Celem poznawczym monografii szkoły może być analiza pedagogicznej działalności placówki w świetle literatury i własnych badań empirycznych, a za cel praktyczny możemy przyjąć wypracowanie wskazań do usprawnienia tej działalności. Po ustaleniu celów badań należy przystąpić do sformułowania problemów badawczych.

Problemy badawcze to pytania, na które poszukujemy odpowiedzi podejmując badania. Mamy dwa rodzaje pytań:

- a) rozstrzygnięcia – zawierają jedną alternatywę i zaczynają się od partykuły „czy” poprzedzającej zadanie oznajmujące, wymagają odpowiedzi: „tak” lub „nie”,
- b) dopełnienia – są to pytania złożone, które dają możliwość udzielenia szerszych odpowiedzi, rozpoczynają się od określeń: „jak”, „jaki”, „kto”, „który”, „gdzie”, „dlaczego”¹⁸⁸.

Głównym problemem badawczym monografii szkoły może być pytanie: W czym wyraża się specyfika działalności pedagogicznej Szkoły Podstawowej nr 9 im. Tadeusza Kościuszki w Zamościu? Następnie określamy problemy szczegółowe. W naszym przypadku mogą to być:

- a) jaka jest geneza i historia placówki,
- b) jaka jest infrastruktura szkoły,
- c) jaka jest struktura organizacyjna placówki,
- d) jaka jest efektywność realizowanych działań pedagogicznych w szkole¹⁸⁹.

Charakterystyka źródeł – autor powinien omówić źródła i materiały archiwalne wykorzystane do przygotowania pracy. Należy przedstawić walory źródeł, uwzględniając ich ocenę wiarygodności i przydatności badawczej. W tej części wstępu należy również scharakteryzować literaturę przedmiotu.

W uwagach metodologicznych omawiamy metody, technik i narzędzia badawcze zastosowane w pracy. Autor powinien również zdefiniować charakter swojej pracy (np.

¹⁸⁵ Por. S. Korczyński, *Diagnozowanie funkcjonowania...*, dz. cyt., s. 12.

¹⁸⁶ Por. B. Łuczyńska, *Badania historyczne...*, dz. cyt., s. 123.

¹⁸⁷ Por. S. Korczyński, *Diagnozowanie funkcjonowania...*, dz. cyt., s. 12.

¹⁸⁸ Por. tamże, s. 13.

¹⁸⁹ Zob. J. Domalewski, *Poradnik wizytatora*, z. 3, *Uwarunkowania efektów pracy szkoły*, Warszawa 2009; C. Trutkowski, S. Mandes, *Poradnik wizytatora*, z. 4, *Wybrane metody badawcze w ocenie pracy szkół*, Warszawa 2009.

opracowanie monograficzne), określić zastosowany układ pracy (np. problemowy, chronologiczny, zagadnieniowy itp.). Przyjętą koncepcję należałoby krótko uzasadnić. W tym punkcie należy również przedstawić i uzasadnić przyjęte w pracy cezurę (granice) czasowe¹⁹⁰. Zakres chronologiczny pracy licencjackiej powinien wynosić przynajmniej 5 lat, a w przypadku pracy magisterskiej co najmniej 10 lat.

Zazwyczaj na samym końcu wstępu przedstawiamy strukturę pracy poprzez ukazanie zawartości i roli poszczególnych rozdziałów w kontekście realizowanego problemu głównego¹⁹¹.

Zakończenie wstępu może zawierać podziękowania osobom czy też instytucjom, które umożliwiły napisanie pracy dyplomowej.

Rozdział jest autonomiczną i treściowo rozbudowaną częścią pracy, w której zamieszczone są wszystkie informacje, które odnoszą się do tego zakresu merytorycznego, który został określony przez jego tytuł¹⁹². Tytuł rozdziału nie może pokrywać się z tytułem pracy.

W przypadku monografii szkoły rozdziały mają układ problemowo-chronologiczny i dotyczą analizy funkcji badanej placówki.

Struktura rozdziału składa się z tytułu, wprowadzenia, rozwinięcia i podsumowania. Tytuł wskazuje na treści zawarte w danym rozdziale. Wprowadzenie zawiera ogólne nawiązanie do treści prezentowanych w rozdziale, oraz wskazuje najważniejsze kwestie w nim omówione. w Rozwinięcie prezentuje analizę zgromadzonych materiałów źródłowych. Podsumowanie każdego rozdziału powinno zawierać syntezę i wnioski. Przedstawiamy tylko własne wnioski i udokumentowane w pracy. Muszą być one konkretne i pewne. Przy ich formułowaniu należy unikać subiektywizmu i ulegania cudzym poglądom. W przypadku monografii szkoły, możemy wskazać na mocne i słabe strony placówki omawianego zagadnienia¹⁹³.

Rozdział musi zawierać co najmniej dwa podrozdziały. Poszczególne rozdziały i podrozdziały muszą być ze sobą logicznie powiązane i tworzyć komplementarną całość¹⁹⁴.

Podrozdziały to względnie autonomiczne części rozdziałów, które posiadają własne tytuły. Podporządkowane znaczeniowo tytułowi rozdziału, do którego należą¹⁹⁵.

W pracy dyplomowej mogą być wyróżniane również punkty. Przyjmuje się, że rozdziały oznaczamy cyframi rzymskimi, podrozdziały – cyframi arabskimi. W przypadku punktów nie stosuje się żadnej numeracji oraz nie zapowiada się ich w planie pracy.

Konstruując strukturę pracy należy pamiętać o zasadzie harmonijności (proporcjonalności). W pracy należy zachować właściwe proporcje pomiędzy poszczególnymi jej częściami. Objętości poszczególnych rozdziałów powinny być zbliżone do siebie. Zasada ta dotyczy również mniejszych części pracy – podrozdziałów i punktów.

¹⁹⁰ Por. K. Kabziński, *Organizacja warsztatu...*, dz. cyt., s. 120.

¹⁹¹ Por. tamże.

¹⁹² Por. W. P. Zaczyński, *Poradnik autora...*, dz. cyt., s. 33.

¹⁹³ Por. A. Popławska, *Jak napisać pracę dyplomową z pedagogiki?*, Białystok 2008, s. 30-31.

¹⁹⁴ Por. tamże, s. 26-27.

¹⁹⁵ Por. W. P. Zaczyński, *Poradnik autora...*, dz. cyt., s. 33.

Akapit to tekst pisany od nowego wiersza. W tekście właściwym wyróżnia się go przez „wcięcie” za pomocą tabulatora lub przez zastosowanie większej interlinii. Celem akapitu jest oddzielanie od siebie pewnych sekwencji myślowych. Każdy akapit rozwija jedną myśl. Każde zdanie powinno być kontynuacją zdania poprzedniego. Akapit powinien być spójny wewnątrz i zewnątrz¹⁹⁶.

Akapit rozpoczyna się „wcięciem” z lewej strony maszynopisu. Niedopuszczalne jest, aby cała strona maszynopisu nie miała żadnego akapitu. Przyjmuje się, że na jednej stronie mamy przynajmniej dwa akapity. Kolejnym błędem jest tworzenie akapitów jednozdaniowych. Akapit mogą stanowić minimum dwa zdania złożone¹⁹⁷.

Stosując akapity należy unikać błędów technicznych tzw. „wdów” (wiersz występujący na końcu akapitu, który ma mniej niż siedem znaków), i „bękartów” (ostatni wiersz akapitu, który nie mieści się u dołu strony i zostaje przeniesiony do góry następnej strony). W celu uniknięcia tych błędów należy przeformułować zdanie lub zastosować opcję zagęszczania odstępów pomiędzy znakami¹⁹⁸.

Zakończenie (podsumowanie) ma zawierać syntetyczne ujęcie podstawowej problematyki pracy w postaci zwięzłego i trafnego streszczenia. Istotą zakończenia jest udzielenie odpowiedzi na pytanie, czy i w jakim stopniu został rozwiązany problem, będący celem badań. Autor powinien dokonać jasnej syntezy wszystkich rozwijanych problemów i wyników zawartych w poszczególnych rozdziałach. W zakończeniu należy wskazać postulaty praktycznego wykorzystania wyników badań.

Niezbędnym elementem pracy dyplomowej są przypisy. Każda praca naukowa opiera się na źródłach i nawiązuje do innych opracowań. Dokumentacja ta chroni nas przed zarzutem plagiatu, a także umożliwi czytelnikowi sprawdzenie interesujących go danych. Przypisy to krótkie objaśnienia, informacje, uzupełnienia albo dodatkowe uwagi autora do tekstu pracy. Zawsze umieszczone są poza tekstem głównym. Mogą być podane u dołu strony (zdecydowanie ułatwia czytanie pracy), lub na końcu rozdziału.

Bibliografia to wykaz dokumentów i publikacji (książek, czasopism, artykułów) wykorzystanych w pracy. Porządkujemy je w układzie alfabetycznym na podstawie nazwisk autorów lub pierwszej litery tytułu (np. prac zbiorowych). Podawana jest zawsze na końcu pracy.

Po bibliografii, w zależności od potrzeb, zamieszczamy spis (np. tabel, wykresów, ilustracji, aneksów, map itp.). Sporządzenie ich jest niezbędne, zwłaszcza wtedy, gdy tych elementów jest więcej. Lista tytułów w spisie ma kolejność według stron, na których są umieszczone w pracy¹⁹⁹.

Aneks (załączniki) – obejmuje materiały, które mają znaczenie dla udokumentowania omawianych w pracy zagadnień. Aneksy wydaje się w formie załączników. Najczęściej załącznikami są: mapy, plany i ilustracje (szczególnie fotografie). Zamieszczamy je tylko

¹⁹⁶ Por. R. Zenderowski, *Praca magisterska...*, dz. cyt., s. 37.

¹⁹⁷ Por. D. Koźmian, *Przewodnik metodyczny...*, dz. cyt., s. 41.

¹⁹⁸ Por. R. Zenderowski, *Praca magisterska...*, dz. cyt., s. 37.

¹⁹⁹ Por. K. Kabziński, *Organizacja warsztatu...*, dz. cyt., s. 121.

wtedy, kiedy pozwalają lepiej zrozumieć tekst pracy. Załączniki są numerowane w sposób ciągły. Każdy załącznik powinien mieć własny tytuł. Zawsze musimy podać źródło z którego pochodzi załącznik. Czytelnik powinien być poinformowany o istnieniu w pracy danego załącznika i doń odsyłany przez zdania typu: „Por. Aneks nr 1”.

Zasady opracowania tekstu pracy

Pierwszym elementem pracy dyplomowej jest strona tytułowa, która zawiera informacje o uczelni, kierunku studiów i specjalności, imię i nazwisko autora oraz jego numer albumu, tytuł pracy, rodzaj pracy (licencjacka, magisterska), tytuł oraz imię i nazwisko promotora, miejsce i rok powstania pracy²⁰⁰.

Każdy temat i tytuł konkretyzuje się wstępnie na etapie planu pracy. Przedstawia on zawartość merytoryczną pracy. Plan pracy, w praktyce występujący w charakterze „Spisu treści”, jest rozwinięciem informacji zawartych w tytule pracy²⁰¹.

Plan pracy powinien spełniać kilka wymogów odnośnie układu i kolejności elementów występujących w pracy:

- a) strona tytułowa;
- b) spis treści;
- c) informacja o skrótach zastosowanych w pracy – wykaz skrótów, wykaz symboli;
- d) wstęp;
- e) rozdziały, podrozdziały i paragrafy;
- f) zakończenie;
- g) informacja o zastosowanych źródłach i opracowaniach – bibliografia;
- h) spis elementów nietekstowych zawartych w pracy – np. wykaz tabel, wykaz fotografii;
- i) aneks²⁰².

W odniesieniu do wymogów związanych ze sferą logiki prowadzonego wywodu, plan (układ i tematy rozdziałów) powinien odpowiadać następującym rygorom:

- a) zgodność z tytułem pracy,
- b) wyczerpywalność tematu – kompletność planu – plan powinien wyczerpywać istotne aspekty omawianego zagadnienia,
- c) logiczność struktury – plan powinien uwzględniać zasady rozłączności podziału (dany problem nie powinien być omawiany się kilka razy w różnych częściach pracy) i zasadę ciągłości wynikania (należy unikać tzw. przeskoków myślowych),
- d) harmonijność – należy zachować właściwe proporcje między poszczególnymi częściami pracy²⁰³.

Przystępując do pracy powinniśmy stworzyć roboczy plan pracy. Należy nakreślić w porządku logicznym kolejne zagadnienia, które powinny być przedstawione w pracy. Cenną pomocą jest stworzenie katalogu terminów kluczowych dla naszej pracy. W przypadku

²⁰⁰ Por. A. Popławska, *Jak napisać pracę...*, dz. cyt., s. 24.

²⁰¹ Por. R. Zenderowski, *Praca magisterska...*, dz. cyt., s. 17.

²⁰² Por. tamże, s. 17-18.

²⁰³ Por. tamże, s. 18-19.

monografii szkoły możemy przyjąć za podstawowe terminy: szkoła, nauczyciele, uczniowie, dydaktyka, wychowanie, opieka.

Przygotowując ostateczną wersję planu pracy należy pamiętać, że musi być logiczny. Należy przestrzegać zasady rozłączności podziału i ciągłości wynikania. Niedopuszczalne jest, aby tytuł rozdziału brzmiał identycznie jak cała praca. Nie może być tak, że rozdział lub podrozdział miał tylko jeden punkt. Każdy kolejny punkt musi być logiczną kontynuacją poprzedniego. Taki plan możemy nazwać zwartym. Konstrukcja planu powinna być przejrzysta i zrozumiała. Plan musi być również kompletny i odpowiadać zamierzeniom, które zostały zawarte w tytule pracy. W planie pracy nie może być elementów, które wykraczają poza temat, a także nie można pomijać wszystkich istotnych elementów dla tematu.

W zależności od zgromadzonego materiału praca składa się z kilku rozdziałów. Najczęściej liczba rozdziałów zależy od zebranego materiału odnośnie działalności pedagogicznej szkoły. Przy małej ilości materiału może to być jeden rozdział z podrozdziałami: dydaktyka, wychowanie, opieka. W przypadku zgromadzenia większej ilości materiałów proponuję utworzyć trzy odrębne rozdziały pracy. Na podstawie prac licencjackich, które zostały napisane przez studentów Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Chełmie, przedstawiam poniżej dwie propozycje planu pracy dla monografii szkoły.

Schemat I

Wstęp

Rozdział I – Geneza i rozwój placówki

Rozdział II – Baza materialna

Rozdział III – Organy szkoły

Rozdział IV – Działalność pedagogiczna placówki

Zakończenie

Schemat II

Wstęp

Rozdział I – Geneza i rozwój placówki

Rozdział II – Baza materialna

Rozdział III – Organy szkoły

Rozdział IV – Działalność dydaktyczna

Rozdział V – Działalność wychowawcza

Rozdział VI – Działalność opiekuńcza

Zakończenie

Spis treści zamieszczamy zazwyczaj na początku pracy. Informuje nas o lokalizacji poszczególnych elementów pracy: wstępu, wszystkich rozdziałów i podrozdziałów, zakończenia, bibliografii, a także wykazu skrótów, spisów i aneksu.

Wykaz skrótów – jest to alfabetyczny spis skrótów użytych w pracy. Zazwyczaj używamy skrótów na oznaczenie materiałów źródłowych, archiwów i zespołów archiwalnych. W wykazie skrótów nie stosujemy skrótów powszechnie znanych (np. ZNP), oraz skrótów stosowanych w zapisach bibliograficznych (s., op. cit., por. i innych). Wprowadzenie skrótu w pracy stosujemy następująco: *Statut Szkoły Podstawowej nr 9 im. Tadeusza Kościuszki w Zamościu* (dalej: *Statut szkoły*). Wykaz sporządzamy w układzie alfabetycznym i umieszczamy na początku pracy, po spisie treści.

Numeracja (paginacja) stron w pracy jest ciągła, cyframi arabskimi. Strony tzw. tytułowe, rozpoczynające nową część pracy (np. strona tytułowa, spis treści, wykaz skrótów, wstęp, zakończenie itp.) powinny być liczone, ale numer ma być niewidoczny. Tabele, zdjęcia, wykresy, rysunki, diagramy mają numerację ciągłą²⁰⁴.

W pracach dyplomowych możemy przytaczać cudze sformułowania, myśli, wypowiedzi. Najczęściej cytujemy definicje, istotne poglądy, znaczące fragmenty tekstu. Nie możemy robić żadnych zniekształceń. Cytat wymaga wyróżnienia w naszej pracy. Musi być ujęty w cudzysłów lub piszemy go kursywą. Cytatów nie może być za dużo. Niedopuszczalne jest zamieszczanie cytatu po cytacie, bez żadnego treściowego powiązania. Zawsze powinno być krótkie wprowadzenie do cytatu, np. Według Jana Kowalskiego „.....”. Zawsze musimy podać źródło z którego pochodzi cytat.

Teksty cytowanego fragmentu można skracać. Stosujemy wówczas znak (...), który w cytowanym zdaniu oznacza, że zostały pominięte fragmenty zdania. Skrócenie początkowej lub końcowej części zdania zaznaczamy trzema kropkami bez nawiasów. Skracanie cytatów jest zasadne wtedy, kiedy zdanie w pełnym brzmieniu jest zbyt długie, a „wyrzucenie” jego części nie zniekształca myśli cytowanego autora²⁰⁵.

Gdy korzystamy z jakiegoś opracowania i chcemy posłużyć się zawartym w nim cytatem innego autora bez dotarcia do oryginalnego tekstu, należy podać następujące informacje:
J. H. Pestalozzi, *Jak Gertruda uczy swoje dzieci*, Warszawa 1955, s. 25, cyt. za: C. Kupisiewicz, *Szkice z dziejów dydaktyki*, Kraków 2010, s. 92.

Ilustracje – są to rysunki, ryciny albo fotografie, objaśniające tekst i ściśle z nim związane. Ich celem jest zobrazowanie danego tekstu, np. opisując budynek szkoły możemy wstawić jego zdjęcie. Ilustracja powinna zajmować ok. 1/3 strony. Każda ilustracja musi mieć własny krótki tytuł. Zamieszczone w pracy ilustracje powinny być ponumerowane. Zawsze należy podać źródło – np. archiwum własne autora, archiwum szkoły itp. Dla lepszego zobrazowania omawianej placówki możemy w aneksie utworzyć oddzielny załącznik „Fotografie”, w którym zamieścimy archiwalne i współczesne zdjęcia związane ze szkołą.

Tabele – są to umieszczane w tekście zestawienia, najczęściej cyfrowe. W wielu przypadkach zestawienia tabelaryczne pozwalają lepiej uwidocznić niektóre przemiany

²⁰⁴ Por. tamże, s. 36.

²⁰⁵ Por. P. Pioterek, B. Zieleniecka, *Technika pisania prac dyplomowych*, Poznań 2004, s. 69.

zjawisk i procesów historycznych. Tabele mogą być proste (zawierają jeden szereg statystyczny) lub złożone (zawierają kilka szeregów). Zazwyczaj w tabeli umieszcza się nie więcej niż cztery cechy. Każda tabela musi posiadać tytuł, w którym należy uwzględnić zakres rzeczowy (np. liczba uczniów), zakres przestrzenny (np. Szkoła Podstawowa w Cycowie), zakres czasowy (np. w roku szkolnym 1989/1990). Zawsze należy podać źródło zawartych w tabeli informacji, np. opracowanie własne, opracowanie własne na podstawie protokołów rady pedagogicznej itp.²⁰⁶.

Każda uczelnia posiada własne wymagania edytorskie dotyczące przygotowania prac dyplomowych. Na zakończenie tego punktu przypominamy podstawowe zasady:

- a) praca musi być poprawna pod względem językowym,
- b) praca powinna być napisana w jednym stylu (piszemy w liczbie pojedynczej lub formie bezosobowej),
- c) niedopuszczalne są błędy ortograficzne,
- d) nie stawiamy kropek w tytułach (pracy, rozdziałów, podrozdziałów, tabel, wykresów itp.),
- e) każdą część pracy zaczynamy od nowej strony,
- f) każdy rozdział musi posiadać tytuł i numer,
- g) tytuł rozdziału umieszczamy na środku strony,
- h) nie podkreślamy tytułów rozdziałów i podrozdziałów,
- i) pomiędzy podrozdziałami odstęp ok. 5 cm,
- j) akapity muszą być zaznaczone jednolicie,
- k) stosujemy jednolity system oznaczania przypisów, rozdziałów i podrozdziałów, rysunków, tabel itp.,
- l) numeracja tabel, wykresów, ilustracji jest ciągła w całej pracy,
- m) kursywę stosujemy w przypadku wyrażen obcojęzycznych, oraz dla oznaczenia cytatów – wówczas rezygnujemy z cudzysłowia,
- n) wersalikami (wielkie litery) oznaczamy tytuły rozdziałów,
- o) pogrubienia (tzw. wyboldowania) lub spacjiowania (druk rozstrzelony) używamy dla wyróżnienia definicji, twierdzeń i ważnych sformułowań²⁰⁷.

Praca dyplomowa musi być staranna zarówno pod względem jej treści jak i formy. Autor prezentując swoją pracę, przekazuje czytelnikowi swoją kulturę osobistą. Stąd też niechlujność jest wyrazem braku szacunku dla czytelników.

Zastosowanie przypisów i odsyłaczy

Przypisy mają różne funkcje i przeznaczenie. Możemy podzielić je na:

- a) przypis źródłowy zwykły (zasadniczy) – najczęściej stosowany, wskazuje pochodzenie informacji (źródło lub opracowanie) wprowadzonej do pracy informacji;
- b) przypis źródłowy rozszerzony (dopowiadający) - zawiera, oprócz wskazania źródła, informacje wyjaśniające lub poszerzające omawiane poglądy;

²⁰⁶ Por. A. Swieżawski, *Warsztat naukowy historyka...*, dz. cyt., s. 63-64; W. Dutkiewicz, *Praca magisterska. Przewodnik metodyczny dla studentów pedagogiki*, Kielce 1996, s. 111-112.

²⁰⁷ Por. S. Korczyński, *Diagnozowanie funkcjonowania...*, dz. cyt., s. 31-32.

- c) przypis polemiczny – zawiera uwagi krytyczne lub polemikę z poglądami określonego autora zamieszczonymi w pracy dyplomowej;
- d) przypis dygresyjny – zawiera refleksje lub spostrzeżenia, które nasuwają się w kontekście omawianych zagadnień, ale nie są związane z głównym tokiem wywodów;
- e) przypis odsyłający – stanowi informację o tym, co już zostało przedstawione w innym miejscu naszej pracy, lub gdzie należy poszukiwać pogłębionej wiedzy na sygnalizowany temat;
- f) przypis rzeczowy – ma za zadanie komentowanie lub objaśnianie całości czy też odpowiednich fragmentów tekstu pracy;
- g) przypis słownikowy – daje możliwość wyjaśnienia terminów obcojęzycznych czy dziś już niezrozumiałych terminów staropolskich²⁰⁸.

Odsyłacz (odnośnik) to numer towarzyszący przypisowi powinien być umieszczony w tekście nieco powyżej linii druku (pół odstępu do góry). Oznaczamy go cyframi arabskimi. W przypadku cytatu zamieszczamy go za cudzysłowem. Powinien być przed znakiem interpunkcyjnym (przecinkiem, kropką, dwukropkiem itp.). Wyjątkiem są zdania kończące się skrótami (itp., itd.). Wówczas nie stawiamy już kropki²⁰⁹.

Nota bibliograficzna ma odzwierciedlać treść i kształt karty tytułowej książki. Karta tytułowa opracowania jednego autora wygląda inaczej niż karta tytułowa opracowania zbiorowego. Stąd też inaczej będą wyglądać noty bibliograficzne wyżej wymienionych opracowań książkowych. Poniżej zostaną przedstawione podstawowe zasady redagowania not bibliograficznych.

Praca jednego autora – zawiera następujące elementy: inicjał imienia, nazwisko autora, tytuł pracy w pełnym i oryginalnym brzmieniu, miejsce i rok wydania, numer strony lub stron:

P. Mazur, *Szkolnictwo na Lubelszczyźnie w świetle prasy lokalnej 1918-1939*, Lublin 2004, s. 45.

Zapisujemy cały tytuł, tak jak w książce. Również, jeśli jest on rozbudowany:

J. Hellwig, *Dzieje historii wychowania w Polsce i jej twórcy. Próba zarysu historycznego*, Poznań 2001, s.4.

Zapisując opracowania obcojęzyczne stosujemy oryginalny zapis danej wersji językowej:

J. Pšenák, *Dejiny školstva a pedagogiky*, Žilina 2012.

Gdy publikacja jest autorstwa dwóch, ale nie więcej niż trzech autorów, to piszemy wszystkie nazwiska:

I. Błaszczak, A. Ossowska, V. Rączewska, *Historia wychowania rodzinnego i kształcenia w starożytności. Przewodnik bibliograficzny*, Bydgoszcz 1997, s. 56.

W przypadku publikacji napisanej przez więcej niż trzech autorów podaje się nazwisko i inicjał pierwszego autora z dodatkiem skrótu – i in.

M. Galczak i in., *Jak konstruować szkolny program wychowawczy*, Kraków 2001.

²⁰⁸ Por. tamże, s. 9; K. Kabziński, *Organizacja warsztatu...*, dz. cyt., s. 115. Zob. R. Zenderowski, *Praca magisterska...*, dz. cyt., s. 65-80.

²⁰⁹ Por. tamże, s. 36.

Ważną sprawą jest rozróżnienie pomiędzy autorem a redaktorem naukowym. Osobę redaktora eksponuje się bezpośrednio po tytule pracy z dopiskiem – red.:

Historia – społeczeństwo – wychowanie. Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Józefowi Miąso, red. K. Bartnicka, Pułtusk-Warszawa 2004.

Informacja o opracowaniu zawartym w pracy zbiorowej – podajemy oba tytuły, rozdzielające je przyimkiem „w” – pisanym w nawiasie kwadratowym:

S. Majewski, *Szkolnictwo prywatne w systemie edukacyjnym II Rzeczypospolitej*, [w:] *Katolicka a liberalna myśl wychowawcza w Polsce w latach 1918-1939*, red. E. Walewander, Lublin 2000, s. 309-334.

Zapis hasła z encyklopedii, leksykonu – zawsze musimy podać autora i tytuł hasła:

C. Banach, *Reformy szkolne w Polsce (wiek XX)*, w: *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, t. 5, red. T. Pilch, Warszawa 2006, s. 93.

Wydawnictwa ciągłe:

a) czasopisma naukowe:

E. Kahl, *Polityka oświatowa władz w procesie instalowania nowego ładu społecznego (1944-1948)*, „Biuletyn Historii Wychowania” 2011 nr 27, s. 45.

b) miesięczniki, tygodniki – podajemy tytuł, rok i numer czasopisma:

J. Marczuk, *Lubelskie szkoły zawodowe 1918-1939*, „Kultura i Życie” 1971, nr 41, s. 2.

c) prasa codzienna – tu podajemy pełną datę:

Z. Mikulska, *Między wojnami*, „Kurier Lubelski” z 26-27.06.1976, s. 4-5.

Prace niepublikowane – najczęściej korzystamy z tekstów prac doktorskich, magisterskich i licencjackich; podajemy wówczas informacje o autorze, tytule, roku i miejscu przedstawienia lub przygotowania danego tekstu:

A. Barzycki, *Szkolnictwo katolickie w diecezji sandomierskiej w latach 1918-1965. Studium historyczno-prawne*, Lublin 2007, [BKUL, praca doktorska – mps].

Cytując strony internetowe należy podać adres oraz datę, kiedy dana treść była dostępna:

K. Falkiewicz, *Wychowanie w szkole*, strona internetowa: <http://www.wychowawca.pl/pph-200511.xml?katalog=2005115> [dostęp: 1.03.2008].

Powołujemy się tylko na oficjalne strony ministerstwa, organu prowadzącego, placówki oświatowej:

Ministerstwo Edukacji Narodowej - <http://www.men.gov.pl/> [dostęp: 01.07.2014].

W przypisach możemy powoływać na:

a) materiały archiwalne – dokumenty stanowiące zawartość archiwum szkolnego; dokumenty wytwarzane przez instytucje i osoby fizyczne, które są przechowywane w archiwum państwowym. W nocie bibliograficznej podajemy: nazwa i miejsce działania

archiwum, skrót nazwy w nawiasie, nazwa zespołu akt (zbioru, kolekcji) i numer (sygnatura) teczki, poszytu, karty, strony²¹⁰.

Archiwum Państwowe w Lublinie (APL), *Kronika Szkoły w Wierzchowiskach Górnych*, (sygn. 35/542/19/-/1).

Archiwum Szkoły Podstawowej nr 9 w Zamościu (ASP), *Sprawozdanie z działalności dydaktyczno-wychowawczej za rok szkolny 1989/1990*, (mps, teczka 14).

- b) źródła drukowane – zaliczamy do nich np. akty prawne (ustawy, rozporządzenia, regulaminy); zawsze podajemy: rozdział, paragraf, artykuł, a nie numer strony:

Statut Szkoły Podstawowej nr 9 im. T. Kościuszko w Zamościu, § 4, pkt. 2.

Przytaczając przepisy prawa w danych bibliograficznych należy wskazać Dziennik Ustaw, w którym akt normatywny został opublikowany w całości po raz ostatni (jeżeli od ostatniej publikacji aktu normatywnego dokonane zostały zmiany, a nie opublikowano tekstu jednolitego, można pominąć wyliczenie wszystkich Dzienników Ustaw, w których zmiany te zostały opublikowane, pisząc z *późn. zm.*).

Ustawa z dnia 18 lutego 2000 r. o zmianie ustawy – Karta Nauczyciela oraz o zmianie niektórych innych ustaw (Dz U. nr 19, poz. 239).

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 9 kwietnia 2002 r. w sprawie warunków prowadzenia działalności innowacyjnej i eksperymentalnej przez publiczne szkoły i placówki (Dz. U. nr 56, poz. 506).

Zarządzenie nr 15 MEN z dnia 23 maja 1993 roku w sprawie zasad udzielania uczniom pomocy psychologicznej i pedagogicznej (Dz. U. nr 6, poz. 19).

- c) materiały wywołane – są to wszelkie informacje, które powstają z inspiracji i na podstawie świadomych działań badacza. Zaliczamy do tej grupy: wywiady, dyskusje, rozmowy, wspomnienia, pamiętniki, ankiety²¹¹. Należy określić, kto udzielił danej informacji, jaka jest pozycja w zawodzie lub stanowisko pracy osoby wypowiadającej się, jak również kiedy dana wypowiedź powstała²¹²:

Relacja ustna: Jan Kowalski, dyrektor szkoły (12.12.2014 r.).

Zasady stosowania przypisów w tekście:

- a) pierwszy przypis powinien zawierać kompletną informację o danym dziele – inicjał imienia i nazwisko autora, tytuł, miejsce i data wydania, strona (strony):

P. Mazur, *Szkolnictwo na Lubelszczyźnie w świetle prasy lokalnej 1918-1939*, Lublin 2004, s. 45.

²¹⁰ Por. K. Kabziński, *Organizacja warsztatu...*, dz. cyt., s. 106.

²¹¹ Por. tamże, s. 106-107.

²¹² Por. P. Pioterek, B. Zieleniecka, *Technika pisanania...*, dz. cyt., s. 69.

b) pełne dane bibliograficzne podajemy tylko pierwszy raz. Przy ponownym odwołaniu się do tego samego dzieła używamy skrótu – „tamże”:

- bez podania strony oznacza, że jest to ta sama strona (strony):

Tamże.

- jeżeli dotyczy innej strony (stron), to zawsze podajemy nowe numery stron:

Tamże, s. 46-47.

c) jeżeli w pracy kolejny raz odwołujemy się do pracy wcześniej cytowanej, to wówczas używamy skrótu – „dz. cyt.” (dzieło cytowane):

P. Mazur, *Szkolnictwo na Lubelszczyźnie...*, dz. cyt., s. 45.

d) w przypadku gdy dwa kolejne dzieła tego samego autora występują bezpośrednio po sobie stosujemy skróty – „tenże”, a w przypadku autorki – „taż”:

Tenże, *Zarys historii szkoły*, Kielce-Myślenice 2012, s.111.

e) dodatkową informacją identyfikacyjną może być podanie nazwy wydawnictwa. Nazwy wydawnictwa można skracać, o ile skrót jest powszechnie znany np. PWN.

W przypadku, gdy zdecydujemy się na taką formę zapisu, to konsekwentnie powinien on być we wszystkich pozycjach zarówno w przypisach, jak i w bibliografii:

P. Mazur, *Szkolnictwo na Lubelszczyźnie w świetle prasy lokalnej 1918-1939*, Wyd. Bamka, Lublin 2004.

f) gdy w przypisie odwołujemy się do kilku pozycji, wówczas kolejne prace oddzielamy od siebie średnikiem;

g) przypisy odsyłające mogą mieć następującą formę:

- do innej części pracy:

Zob. s. 38.

- do specjalistycznych monografii:

Szerzej na ten temat pisze m.in.

h) po tytule zamieszczamy informację o tomie – t. 1

S. Kot, *Historia wychowania*, t. 1, *Od starożytnej Grecji do połowy wieku XVIII*, Warszawa 1994.

i) w sytuacji, gdy w książce nie posiadamy informacji o roku wydania i miejsca wydania stosujemy skróty:

[b.r.w.] – brak roku wydania

[b.r.m.] – brak miejsca wydania

[b.m.r.w.] – brak miejsca i roku wydania

j) w całej pracy zachowujemy ciągłość numeracji.

Po numerze odsyłacza stawiamy skrót „Por.”, gdy autor odsyła do miejsca w dziele innego autora, skąd czerpał informację, lecz przedstawia to inaczej (w innym kontekście; krócej, szerzej; z uzupełnieniem, korektą lub komentarzem, których nie ma w tamtym dziele):

Zdaniem prasy nauczyciel winien być jednostką wyrobioną moralnie i społecznie. Swoją zawód powinien traktować jako pracę ideową, a nie jako jeden z różnych sposobów zarobkowania. Krytycznie oceniano wszelkiego rodzaju nauczycielskie fałszywe zwolnienia, urlopy czy też dłuższą nieobecność w szkole²¹³.

Po numerze odsyłacza stawiamy skrót „Zob.”, gdy autor wzmiankuje tylko zagadnienie szerzej omówione przez kogoś innego:

Istotą każdego wychowania jest wskazanie najwyższego i ostatecznego celu człowieka. Dopiero ukazanie tego celu, któremu człowiek winien poświęcić wszystko, sprawia, że wszelkie działania moralno-pedagogiczne mają pełną wartość. Dlatego też istotne znaczenie w całym procesie wychowania posiada religia²¹⁴.

Nie używamy żadnych skrótów, – gdy autor opiera się całkowicie na stwierdzeniach innych autorów, niczego nie zmieniając, a jedynie powtarzając ich ustalenia, lub gdy dokumentuje jakiś dosłowny cytat umieszczony w swojej pracy:

Odzyskanie niepodległości przez Polskę stworzyło nową rzeczywistość, w której liczne zastępy dzieci i młodzieży miały swobodny dostęp do szkoły. Z tym nowym pokoleniem wiązano również wielkie nadzieje: *Nowe pokolenie, zdobywające dziś wiedzę, musi być wiosną odrodzenia duchowego Ojczyzny, musi etyce w życiu publicznym zapewnić należne stanowisko i odpowiednią moc. To nowe pokolenie musi wznieść fundamenty duchowego gmachu Polski, godnego kraju, który wydał Kopernika i Szopena, Kościuszkę i Mickiewicza, Pułaskich i Słowackiego, ks. Józefa [Poniatowskiego] i Żeromskiego, Matejkę i Curie-Skłodowską. Musi ten gmach być rzeźbionym ręką Witów Stwoszków, a bronionym przez rycerzy niezłomnych, by nie stał się klatką papug i pawi, norą obskurantyzmu, reakcji umysłowej i społecznej, gniazdem szerszeni i pasożytów ludzkości*²¹⁵.

W pracy zamiast skrótów polskich możemy stosować skróty łacińskie:

- a) gdy odwołujemy się do tej samej pozycji co wyżej – ibidem
- b) gdy powołujemy się na dzieło już wcześniej cytowane – op. cit.
- c) powtarzające się nazwisko autora – idem, autorki – eadem
- d) książka pod redakcją – lectum
- e) gdy odsyłamy, żeby czytelnik zobaczył (v.) lub porównał (cf.)
- f) ma więcej autorów niż trzech – et al.

W pracy mamy dowolność wyboru stosowania skrótów polskich czy łacińskich. Należy jednak pamiętać, aby stosować je zgodnie z przyjętą konwencją językową w całej pracy.

²¹³ Por. Przyjaciółka dzieci, *Ze stosunków szkolnictwa powszechnego*, „Głos Lubelski” z 14.12.1921, s. 3.

²¹⁴ Zob. Z. Bielawski, *Pedagogika religijno-moralna*, Lwów 1933; W. Jasiński, *O katolicką szkołę w Polsce*, Poznań 1938; E. Walewander, *Religijność w perspektywie dziejowej*, Lublin 1996; S. Urbański, *Zagadnienie modlitwy w polskim piśmiennictwie teologicznym XX-lecia międzywojennego*, Lublin 1979; I. Werbiński, *Zagadnienie doskonałości chrześcijańskiej w polskiej literaturze teologicznej w latach 1918-1939*, Lublin 1980; J. Szczepaniak, *Troska Kościoła o nauczanie i wychowanie religijne w szkole w latach 1918-1927*, Kraków 1997.

²¹⁵ T. K., *Nowy rok szkolny*, „Ziemia Lubelska” z 1.09.1925, s. 2.

Struktura bibliografii

Sporządzając bibliografię możemy przyjąć różne warianty. Poniżej przedstawiam dwa schematy podziału wykorzystanych w pracy źródeł i opracowań.

Schemat I:

1. Materiały źródłowe
 - Materiały archiwalne
 - Źródła drukowane
 - Materiały wywołane
2. Literatura
3. Zasoby internetowe

Schemat II:

1. Źródła archiwalne
2. Akty normatywne
3. Literatura przedmiotu
4. Źródła internetowe

Sporządzając wykaz cytowanych aktów normatywnych należy zachować następującą kolejność - od najbardziej ogólnych do szczegółowych:

- a) konstytucja,
- b) ustawy,
- c) rozporządzenia,
- d) zarządzenia,
- e) regulaminy.

Akty normatywne w poszczególnych grupach należy umieszczać według kolejności daty uchwalenia.

ROZDZIAŁ V

SPOSÓB OPRACOWANIA MONOGRAFII SZKOŁY

Najistotniejszą czynnością pracy naukowej jest dokładne przemyślenie zebranego materiału. To od niej zależy efekt końcowy. Analiza zgromadzonego materiału pozwala na wyłonienie grup problemowych, które będą podstawą podziału na rozdziały i podrozdziały. W kolejnych punktach tego rozdziału zostaną omówione zagadnienia związane z konstrukcją części merytorycznej pracy.

Jak budować część merytoryczną pracy?

Treści pracy muszą być ujęte problemowo w kontekście celów i zadań stojących przed opisywaną placówką. Interesuje nas w jakim stopniu placówka realizuje swoje cele i zadania, w czym wyraża się jej specyfika, co stanowi jej szczególny walor i dlaczego? Nie możemy ograniczyć się tylko do przedstawiania samych faktów z historii placówki. Dlatego też np. przy opisie bazy lokalowej szkoły, warto zwrócić uwagę na ile ona może sprzyjać lub utrudniać typ działalności określonej w celu lub problemach pracy.

Poszczególne rozdziały mogą mieć następujący układ:

- a) wyjaśnienie zagadnień teoretycznych,
- b) opis konkretnych działań placówki,
- c) wskazanie efektywności realizowanych działań w szkole,
- d) podsumowanie – postawienie diagnozy określonych niedomogów oraz wskazanie propozycji ewentualnych ulepszeń.

W pracy muszą być podsumowania poszczególnych rozdziałów, które świadczyłyby o tym, że praca jest monografią tzn., że opis jej funkcjonowania służy diagnozie i analizie w kontekście realizacji celów szkoły, np. w jaki sposób baza materialna pozwala realizować zadania i cele placówki. W tym kontekście warto wskazać jakie są mocne i słabe strony placówki, jakie są szanse i zagrożenia, oraz co świadczy o jej specyfice na tle innych szkół z regionu.

Jako pierwszy rozdział proponuję: GENEZĘ I ROZWÓJ SZKOŁY²¹⁶. W pracy badawczej nad dziejami szkoły, za podstawową kwestię należy przyjąć zagadnienie genezy. Zanim szkoła rozpoczęła swoją działalność podjęto wiele działań, które przyczyniły się do jej powstania. W tym rozdziale warto przedstawić:

- a) jakie były powody powstania szkoły,
- b) kto był głównym inicjatorem tej idei,

²¹⁶ Inne propozycje tytułu rozdziału: historia szkoły, zarys dziejów szkoły, powstanie i organizacja szkoły, założenie i organizacja szkoły, powstanie i rozwój szkoły, geneza szkoły i jej rozwój.

- c) status i zadania szkoły,
- d) podstawy prawne placówki,
- e) zasady przyjęcia do placówki,
- f) rozwój organizacyjny szkoły,
- g) symbole i tradycje szkoły,
- h) ważniejsze wydarzenia w życiu szkoły,
- i) znaczenie szkoły w środowisku lokalnym.

Proponuję następujące podrozdziały:

1. Lokalizacja placówki – opis najbliższego otoczenia, plan terenu szkoły;
2. Powstanie placówki – akt założycielski, organ prowadzący;
3. Organizacyjno-prawne podstawy działalności szkoły – akty prawne, statut, organizacja pracy, zasady przyjęcia do placówki;
4. Cele i zadania placówki – koncepcja szkoły (misja, model absolwenta);
5. Symbole i tradycje szkoły – patron, sztandar, hymn, logo szkoły, strój szkolny, tarcza szkolna, sala pamięci (sala tradycji), tablice pamiątkowe, popiersie, medal pamiątkowy, zjazdy absolwentów;
6. Współpraca ze środowiskiem lokalnym – opis instytucji i konkretnych działań.

Dodatkowym podrozdziałem może być: współpraca zagraniczna, o ile szkoła ją prowadzi np. w ramach programu Sokrates (2000-2006), Lifelong Learning Programme (2007-2013), Erasmus+ (od 2014-2020).

Drugim rozdziałem może być: INFRASTRUKTURA SZKOŁY²¹⁷. Baza lokalowa i materialna – świadczy o zasobności, sile, atrakcyjności, a także możliwościach dalszego rozwoju i realizowania codziennych zadań stojących przed szkołą. W tym rozdziale warto opisać:

- a) budynek szkolny i inne obiekty szkolne,
- b) bazę dydaktyczną,
- c) modernizację budynku i unowocześnianie bazy dydaktycznej.

Proponowany układ podrozdziałów:

1. Budynek szkoły – opis zewnętrzny budynku i jego najbliższe otoczenie, zrealizowane prace modernizacyjne;
2. Baza lokalowa – opis wewnętrzny budynku, pracownie przedmiotowe, biblioteka i czytelnia, obiekty sportowe (boiska, sala gimnastyczna, basen), plac zabaw, ogródek szkolny, stołówka, sklepik, świetlica, internat itp.;
3. Baza dydaktyczna – pomoce dydaktyczne, sprzęt sportowy.

W trzecim rozdziale proponuję omówić: ORGANY SZKOŁY. Na jakość pracy szkoły w sposób znaczący wpływa współpraca poszczególnych organów szkoły. Dlatego też warto przedstawić:

- a) organy szkoły i ich kompetencje,
- b) przygotowanie zawodowe kadry pedagogicznej,
- c) współpracę rodziców ze szkołą,

²¹⁷ Inne propozycje tytułu rozdziału: baza materialna, baza szkolna, baza materialna i dydaktyczna, warunki lokalowe i materialne.

d) zaangażowanie uczniów w życie codzienne szkoły.

Propozycja podrozdziałów:

1. Rada Pedagogiczna:
 - a) dyrektor – podstawa prawna, zadania i obowiązki, wykaz dyrektorów i ich zastępców, sylwetki dyrektorów;
 - b) nauczyciele – podstawa prawna, prawa i obowiązki, liczba nauczycieli, wykształcenie i kwalifikacje zawodowe, awans zawodowy, doskonalenie zawodowe w szkole i poza szkołą, ocena pracy nauczycieli, odznaczenia i nagrody, sukcesy nauczycieli²¹⁸;
2. Rada Szkoły,
3. Rada Rodziców²¹⁹ – podstawa prawna, skład, komisje, najważniejsze zadania; w tym punkcie warto byłoby również zwrócić uwagę na współpracę szkoły z rodzicami²²⁰, zaangażowanie rodziców w życie szkoły²²¹;
4. Samorząd Uczniowski – podstawa prawna, najważniejsze zadania, opis konkretnych działań; w tym punkcie warto byłoby również zwrócić uwagę na życie kulturalne uczniów²²²;
5. Personel administracyjny i obsługi.

Zdecydowanie najważniejszym rozdziałem jest: **DZIAŁALNOŚĆ PEDAGOGICZNA SZKOŁY**. Celem tego rozdziału jest ukazanie prowadzonej w szkole działalności dydaktycznej, wychowawczej i opiekuńczej.

W tym rozdziale proponuję przedstawić:

- a) organizację i realizację procesu dydaktyczno-wychowawczego,
- b) rezultaty pracy dydaktyczno-wychowawczej,
- c) analiza wyników sprawdzianów i egzaminów zewnętrznych,
- d) organizację i formy pracy opiekuńczej w placówce.

Proponuję następujące podrozdziały:

1. Działalność dydaktyczna²²³:
 - a) program nauczania,
 - b) szkolny zestaw podręczników,
 - c) wewnętrzny system oceniania,
 - d) koła naukowe,
 - e) ocena wyników nauczania,
 - f) osiągnięcia uczniów.

W tym punkcie możemy opisać również wycieczki edukacyjne, bibliotekę i czytelnię (plan pracy, regulamin, zbiory biblioteczne, stan czytelnictwa, organizowane konkursy);

²¹⁸ Dodatkowymi punktami tego podrozdziału może być: sytuacja materialna nauczycieli; udział nauczycieli w organizacjach zawodowych, społeczno-politycznych i naukowych; aktywność w związkach i stowarzyszeniach nauczycielskich; dorobek piśmienniczy, literacki, naukowy; sylwetki wybitniejszych nauczycieli szkoły.

²¹⁹ Do 1991 roku Komitet Rodzicielski.

²²⁰ Dodatkowymi punktem może być: opinie rodziców o szkole.

²²¹ Zob. *Ewaluacja zewnętrzna...*, dz. cyt., s. 36-37.

²²² Dodatkowymi punktami może być: struktura społeczna uczniów, obowiązki i prawa uczniów, organizacje uczniowskie, absolwenci i ich losy, sylwetki wybitnych uczniów, opinie uczniów o szkole.

²²³ Inne propozycje tytułu rozdziału: dydaktyka, praca dydaktyczna, organizacja procesu dydaktycznego.

innowacje i eksperymenty dydaktyczne; problemy dydaktyczne; ocenianie, klasyfikowanie i promowanie uczniów; programy autorskie; zajęcia pozalekcyjne (orkiestra dęta, chór szkolny, koła zainteresowań np. fotograficzne, teatralne)²²⁴; projekty edukacyjne; w kontekście realizowanej przez palcówkę funkcji dydaktycznej.

Do opracowania tego rozdziału możemy wykorzystać informacje zawarte w raportach z ewaluacji zewnętrznej, które są dostępne w Internecie²²⁵.

2. Działalność wychowawcza²²⁶:

- a) szkolny program wychowawczy,
- b) uroczystości i imprezy szkolne,
- c) praca wychowawcza,
- d) organizacje młodzieżowe,
- e) ocena z zachowania.

W tym punkcie możemy opisać również: trudności wychowawcze, innowacje i eksperymenty wychowawcze, osiągnięcia wychowawcze, w kontekście realizowanej przez palcówkę funkcji wychowawczej.

3. Działalność opiekuńcza²²⁷:

- a) organizacja opieki i bezpieczeństwa,
- b) szkolny program profilaktyki,
- c) pomoc psychologiczno-pedagogiczna,
- d) formy pomocy materialnej uczniów.

W tym punkcie możemy opisać również działalność stołówki szkolnej, internatu i świetlicy w kontekście realizowanej przez palcówkę funkcji opiekuńczej.

W monografii szkoły możemy zamieścić dodatkowy rozdział związany z historią miejscowości, w której znajduje się opisywana przez nas placówka. W takim przypadku proponuję nadać pracy tytuł: *Działalność pedagogiczna Szkoły Podstawowej w Okszwie w latach 1989-1999 na tle historii miejscowości*. Tytuł rozdziału może brzmieć: RYS HISTORYCZNY MIEJSCOWOŚCI²²⁸. W kolejnych punktach tego rozdziału można przedstawić:

- 1) położenie geograficzne – przynależność administracyjną, zajmowaną powierzchnię, liczbę mieszkańców, charakterystykę ludności, charakterystykę środowiska przyrodniczo-geograficznego (ukszałtowanie terenu, klimat, flora i fauna), walory przyrodnicze i turystyczne (zabytki architektury ludowej i sakralnej, muzeum – skansen, szlaki turystyczne);
- 2) historię miejscowości – pochodzenie nazwy, herb, początki miejscowości, dzieje miejscowości, kalendarium ważniejszych wydarzeń;

²²⁴ Zob. *Ewaluacja zewnętrzna...*, dz. cyt., s. 30-31.

²²⁵ <http://www.nadzorpedagogiczny.edu.pl/>, <http://www.npseo.pl/>

²²⁶ Inne propozycje tytułu rozdziału: wychowanie, praca wychowawcza, organizacja procesu wychowawczego.

²²⁷ Inne propozycje tytułu rozdziału: opieka, praca opiekuńcza.

²²⁸ Historia miejscowości, Dzieje miejscowości, Położenie geograficzne i zarys dziejów miejscowości.

- 3) zarys dziejów szkolnictwa w danej miejscowości – ogólne informacje o stanie całego szkolnictwa (przedszkola, szkoły podstawowe, gimnazja, licea).

W ANEKSIE do monografii możemy zamieścić materiały, które uzupełnią informacje zamieszczone w pracy. Mogą nimi być m.in.: mapy, plan szkoły, statut szkoły, wykaz pracowników, wykaz absolwentów, wspomnienia nauczycieli i absolwentów, „Patron szkoły w twórczości uczniów” – np. prace literackie, plastyczne itp.

Zawartość poszczególnych rozdziałów pracy

Rozdział I – Geneza i rozwój placówki

1. Lokalizacja placówki

- a) opisując położenie placówki warto zwrócić uwagę m.in. na bezpieczeństwo uczniów
- b) możemy graficznie przedstawić plan terenu szkoły

2. Powstanie i rozwój placówki

- a) w tym punkcie staramy się przedstawić losy szkoły od momentu powstania do roku, który rozpoczyna naszą monografię, np. Szkoła Podstawowa nr 9 w Zamościu została oddana do użytku 20 lipca 1963 roku, a nasza monografia dotyczy lat 2004-2014, tak więc w części historycznej koncentrujemy się na opisie z lat 1963-2003
- b) organ prowadzący szkołę
- c) skład osobowy Społecznego Komitetu Budowy Szkoły (przewodniczący, zastępca przewodniczącego, sekretarz, skarbnik, członkowie)

Tabela 1. Skład osobowy Społecznego Komitetu Budowy Szkoły

Lp.	Imię i nazwisko	Funkcja w komitecie
1.		przewodniczący
2.		zastępca przewodniczącego
3.		sekretarz
4.		skarbnik
5.		członek
6.		członek

d) rozwój szkoły

- w przypadku gdy nasza monografia obejmuje lata 2004-2014, możemy przedstawić rozwój placówki w odstępach np. pięcioletnich czy dziesięcioletnich

Tabela 2. Rozwój szkoły w liczbach (1963-2004)

Rok szkolny	Liczba uczniów	Liczba nauczycieli
1963/1964		
1968/1969		
1973/1974		
1978/1979		
1983/1984		
1988/1989		
1993/1994		
1998/1999		
2003/2004		

- można tabelę rozbudować o dodatkowe informacje np. liczbę oddziałów, liczbę klas, miejsc w internacie, średnia liczba uczniów w klasie, liczbę absolwentów itp.

Tabela 3. Statystyczny obraz szkoły w latach 1963-2004²²⁹

Rok szkolny	Liczba oddziałów	Liczba uczniów	Liczba nauczycieli	Liczba absolwentów
1963/1964				
1968/1969				
1973/1974				
1978/1979				
1983/1984				
1988/1989				
1993/1994				
1998/1999				
2003/2004				

- e) wykaz kierowników i dyrektorów szkoły, oraz ich zastępców w latach nieobejmujących monografię

²²⁹ Tabela może mieć również tytuł: Zmiany organizacyjne szkoły w latach 1963-2004.

Tabela 4. Kierownictwo szkoły w latach 1963-2003

Lp.	Imię i nazwisko	Lata pracy	Funkcja
1.	Stefan Ćwik	1963-1964	kierownik
2.	Eugeniusz Wozzak	1964-1975	dyrektor
3.	Janina Malec	1975-1976	dyrektor
4.	Mieczysław Truszyński	1976-1981	dyrektor
5.	Lech Stangierski	1981-1986	dyrektor
6.	Maria Jańczak	1986-1992	dyrektor
7.	Jerzy Kolano	od 1992	dyrektor

Źródło: 50 lat Szkoły Podstawowej nr 9 im. Tadeusza Kościuszki w Zamościu, red. J. Głębocka i in., Zamość 2013/2014.

- f) ważniejsze wydarzenia w dziejach szkoły
- g) sukcesy szkoły (jako instytucji) – certyfikaty, wyróżnienia np. za działalność edukacyjną itp.
- h) znaczenie szkoły w środowisku lokalnym

3. Organizacyjno-prawne podstawy działalności szkoły

- a) organizacja pracy w szkole – podstawa prawna
- b) obwód szkolny
- c) kim jest uczeń – wyjaśnienie pojęcia w świetle literatury przedmiotu
- d) warunki przyjęcia do placówki (zasady rekrutacji)
- e) liczba uczniów
 - przedstawiamy dane na przestrzeni lat (zamiast tabeli może to być wykres)

Tabela 5. Liczba uczniów w latach 2004-2014

Rok szkolny	Liczba uczniów
2004/2005	
2005/2006	
2006/2007	
2007/2008	
2008/2009	
2009/2010	
2010/2011	
2011/2012	
2012/2013	
2013/2014	

- możemy podzielić uczniów z obwodu szkoły i spoza niego (w przypadku szkół podstawowych) , np. w większych miejscowościach może oznaczać to prestiż danej szkoły

Tabela 6. Liczba uczniów w latach 2004-2014

Rok szkolny	Liczba uczniów z obwodu	Liczba uczniów spoza obwodu	Razem
2004/2005			
2005/2006			
2006/2007			
2007/2008			
2008/2009			
2009/2010			
2010/2011			
2011/2012			
2012/2013			
2013/2014			

- możemy informację o liczbie uczniów rozbudować o dane z poszczególnych oddziałów – ewentualnie taki podział zastosować na ostatnim rok szkolny omawiany w monografii (2013/2014)

Tabela 7. Liczba uczniów w poszczególnych oddziałach (2004-2014)

Rok szkolny	Klasy						Liczba uczniów razem
	I	II	III	IV	V	VI	
2004/2005							
2005/2006							
2006/2007							
2007/2008							
2008/2009							
2009/2010							
2010/2011							
2011/2012							
2012/2013							
2013/2014							

4. Cele i zadania placówki – koncepcja pracy²³⁰

5. Symbole i tradycje szkoły

a) patron szkoły

- życiorys – sylwetka, fotografia
- procedury związane z nadaniem imienia szkole
- wniosek o nadanie imienia i uzasadnienie
- akt nadania imienia – kserokopię możemy zamieścić w aneksie
- uroczyste nadanie imienia – program, uczestnicy uroczystości

²³⁰ Zob. *Ewaluacja zewnętrzna...*, dz. cyt., s. 7-8.

Tabela 8. Harmonogram uroczystości nadania imienia

Godzina	Punkt programu
10.00	Msza Święta
10.45	Wymarsz młodzieży szkolnej i zaproszonych gości do szkoły
11.15	Uroczystość nadania szkole imienia oraz sztandaru
12.00	Przekazanie dyrekcji szkoły życzeń oraz darów
12.30	Wręczenie odznaczeń, nagród burmistrza miasta oraz dyrektora szkoły
12.40	Program artystyczny w wykonaniu uczniów szkoły
13.30	Odślonięcie i poświęcenie tablicy pamiątkowej oraz popiersia patrona
13.40	Zwiedzanie wystawy prac uczniów poświęconych postaci patrona

- święto szkoły (święto patrona)
- patron szkoły w twórczości uczniów – w aneksie możemy zamieścić prace literackie, plastyczne itp.
- warto również napisać jakie wartości są promowane w programie wychowawczym w związku z patronem i w jaki sposób jest to czynione; co dla rozwoju szkoły, społeczeństwa lokalnego wynika z posiadania tego patrona

b) sztandar

- opis – awers i rewers, materiał, wymiary
- fundatorzy, wykonawca
- akt przyznania prawa posiadania sztandaru
- poświęcenie sztandaru
- przyrzeczenie sztandarowe
- poczet sztandarowy

Tabela 9. Skład pocztu sztandarowego

Skład pocztu Rok szkolny	I poczet	II poczet
2004/2005		
2005/2006		
2006/2007		
2007/2008		
2008/2009		
2009/2010		
2010/2011		
2011/2012		
2012/2013		
2013/2014		

- c) hymn szkoły²³¹ – tekst, autor tekstu, autor muzyki
- d) logo szkoły – opis, wykonawca projektu
- e) strój szkolny
- f) tarcza szkolna
- g) sala pamięci (sala tradycji)
- h) tablice pamiątkowe
- i) popiersie
- j) medal pamiątkowy
- k) zjazdy absolwentów

6. Współpraca ze środowiskiem lokalnym – opis konkretnych działań z lokalnymi instytucjami (policją, strażą pożarną, służbą zdrowia itp.)²³²

W podsumowaniu rozdziału należy wskazać czym wyróżnia się opisywana szkoła na tle innych placówek oświatowych ze swojego regionu?

²³¹ Wyraz hymn pochodzi od greckiego słowa *hymnos*, oznaczającego uroczystą pieśń pochwalną.

²³² Zob. *Ewaluacja zewnętrzna ...*, dz. cyt., s. 37-40.

Rozdział II – Baza materialna

1. Budynek szkoły

- a) historia budynku, zwłaszcza wtedy, gdy wcześniej pełnił inną funkcję np. dworek szlachecki przystosowany na potrzeby szkoły
- b) opis zewnętrzny budynku i jego najbliższe otoczenie
- c) opis obiektów szkolnych znajdujących się poza głównym budynkiem
- d) rozbudowa bazy szkolnej
- e) zrealizowane prace modernizacyjne

2. Baza lokalowa

- a) opis wewnętrzny budynku, wystrój wnętrza szkoły
- b) rozkład pomieszczeń w budynku (w tym liczba sal lekcyjnych)

Tabela 10. Pomieszczenia do nauki²³³

Rok szkolny	Liczba pomieszczeń w szkole	Liczba sal lekcyjnych	Liczba pracowni przedmiotowych	Sala gimnastyczna
2004/2005				
2005/2006				
2006/2007				
2007/2008				
2008/2009				
2009/2010				
2010/2011				
2011/2012				
2012/2013				
2013/2014				

- c) pracownie przedmiotowe
- d) biblioteka i czytelnia – zbiory biblioteczne

Tabela 11. Stan księgozbioru biblioteki szkolnej

Rok szkolny	Liczba woluminów
2004/2005	
2005/2006	
2006/2007	
2007/2008	
2008/2009	

²³³ Informacje dostępne są w Systemie Informacji Oświatowej. Zob. <http://www.cie.men.gov.pl/index.php/sio.html> („stare SIO” – dan do 31.03.2014 r.); <http://sio.men.gov.pl>.

2009/2010	
2010/2011	
2011/2012	
2012/2013	
2013/2014	

Tabela 12. Stan biblioteki szkolnej

Rok szkolny	Zbiory biblioteczne audiowizualne	Zbiory biblioteczne księgozbiór
2004/2005		
2005/2006		
2006/2007		
2007/2008		
2008/2009		
2009/2010		
2010/2011		
2011/2012		
2012/2013		
2013/2014		

Tabela 13. Stan księgozbioru biblioteki

Rok szkolny	Liczba woluminów		
	Liczba książek	Liczba płyt	Liczba kaset
2004/2005			
2005/2006			
2006/2007			
2007/2008			
2008/2009			
2009/2010			
2010/2011			
2011/2012			
2012/2013			
2013/2014			

- e) obiekty sportowe – boiska, sala gimnastyczna, basen itp.
- f) stołówka, sklepik szkolny, świetlica, internat itp.
- g) plac zabaw, ogródek szkolny, itp.

3. Baza dydaktyczna

a) pomoce dydaktyczne

- można zrobić jedno zestawienie dla całej placówki

Tabela 14. Wykaz wyposażenia szkoły

Nazwa sprzętu	Liczba sztuk
Wzmacniacz	
Radiowęzeł	
Głośniki	
Komputer	
Radiomagnetofon	
Telewizor	
Odtwarzacz DVD	
Projektor	
Kamera	

- w przypadku dużej liczby pomocy dydaktycznych warto podzielić na kilka tabel, stosując podział np. sprzęt sportowy, sprzęt muzyczny itp.

Tabela 15. Spis sprzętu sportowego

Lp.	Nazwa sprzętu	Liczba sztuk
1.	Zestaw gimnastyczny	
2.	Stół do tenisa	
3.	Bloki startowe	
4.	Drażek gimnastyczny	
5.	Piłki lekarskie	

- możemy również dokonać podziału np. sprzętu sportowego na mniejsze kategorie

Tabela 16. Wykaz wyposażenia sportowego

Nazwa sprzętu	Liczba sztuk
Sprzęt lekkoatletyczny	
Stojak do skoku wzwyż	
Kula	
Dysk	
Blok startowy	
Zespołowe gry sportowe	
Piłka ręczna	

Piłki do siatkówki	
Piłki nożne	
Piłki do koszykówki	
Gimnastyka, gimnastyka korekcyjna	
Laski gimnastyczne	
Obręcze gimnastyczne	
Skrzynia gimnastyczna	
Piłki lekarskie	
Siłownia	
Obciążnik do gryfa	
Ławeczka skośna	
Gryf olimpijski	
Obciążnik do gryfa	
Sprzęt rekreacyjno-sportowy	
Zestaw do siatkówki plażowej	
Zestaw do tenisa stołowego	
Rakietki do tenisa	
Kosz przenośny	
Sprzęt zimowy	
Sanki	
Narty	
Łyżwy	

b) unowocześnianie bazy dydaktycznej

W podsumowaniu rozdziału należy wskazać mocne i słabe strony placówki oraz wskazać w jakim stopniu baza materialna pozwala realizować cele i zadania szkoły?

Rozdział III – Organy szkoły

1. Rada Pedagogiczna

- a) kompetencje Rady Pedagogicznej

Dyrektor

- a) kim jest dyrektor szkoły – wyjaśnienie pojęcia w świetle literatury przedmiotu
 b) podstawa prawna
 c) zadania i obowiązki w świetle przepisów prawnych i literatury przedmiotu²³⁴
 d) wykaz dyrektorów i ich zastępców

Tabela 17. Spis dyrektorów szkoły

Lp.	Imię i nazwisko	Lata pracy	Funkcja
1.	Aleksandra Kowalska	od 2004	dyrektor
2.	Jan Nowak	2004-2008	zastępca dyrektora
3.	Magdalena Polak	od 2008	zastępca dyrektora

- e) sylwetki dyrektorów – imię i nazwisko, data i miejsce urodzenia (ewentualnie śmierci), wykształcenie, praca zawodowa (kolejne miejsca pracy i pełnione funkcje), działalność na rzecz placówki (jakie są ich konkretne zasługi dla szkoły)

Nauczyciele²³⁵

- a) kim jest nauczyciel – wyjaśnienie pojęcia w świetle literatury przedmiotu
 b) podstawa prawna
 c) prawa i obowiązki nauczycieli
 d) liczba nauczycieli

- przedstawiamy dane na przestrzeni omawianych lat

Tabela 18. Liczba nauczycieli w latach 2004-2014

Rok szkolny	Liczba nauczycieli
2004/2005	
2005/2006	
2006/2007	
2007/2008	

²³⁴ Zob. m.in. M. Łyszczarz, *Zadania dyrektora szkoły*, „Dyrektor Szkoły” 2013 nr 8, s. 40-50.

²³⁵ Do opracowania tego punktu można wykorzystać *Kartę Rozwoju Zawodowego Nauczyciela* (zob. aneks, s. 135).

2008/2009	
2009/2010	
2010/2011	
2011/2012	
2012/2013	
2013/2014	

- możemy również utworzyć tabelę z następującymi danymi: imię i nazwisko, czas zatrudnienia, nauczone przedmioty

Tabela 19. Nauczyciele zatrudnieni w latach 2004-2013

Lp.	Imię i nazwisko	Lata pracy	Nauczane przedmioty
1.	Jan Kowalski	2004-do chwili obecnej	język polski, historia

- e) wiek nauczycieli – te dane możemy zastosować tylko do charakterystyki aktualnej kadry pedagogicznej (może być w formie wykresu)

Tabela 20. Wiek nauczycieli

Rok szkolny	Nauczyciele w wieku											
	Do 25	26-30	31-35	36-40	41-45	46-50	51-55	56-60	61-65	66-70	<70	
2013/2014												

- f) wykształcenie i kwalifikacje zawodowe nauczycieli

Tabela 21. Struktura wykształcenia nauczycieli

Rok szkolny	Tytuł zawodowy licencjata	Wyższe wykształcenie magisterskie	Dodatkowe kwalifikacje*	Razem
2004/2005				
2005/2006				
2006/2007				
2007/2008				
2008/2009				
2009/2010				
2010/2011				
2011/2012				
2012/2013				
2013/2014				

* studia podyplomowe, studia doktoranckie, tytuł naukowy doktora

g) awans zawodowy

Tabela 22. Stopień awansu zawodowego nauczycieli

Rok szkolny	Liczba nauczycieli			
	stażystów	kontraktowych	mianowanych	dyplomowanych
2004/2005				
2005/2006				
2006/2007				
2007/2008				
2008/2009				
2009/2010				
2010/2011				
2011/2012				
2012/2013				
2013/2014				

h) staż pracy – proponuję przedstawić dane tylko do aktualnej kadry pedagogicznej (może być w formie wykresu)

Tabela 23. Staż nauczycieli

Rok szkolny	Lata pracy											
	1-3	4-7	8-11	12-15	16-19	20-23	24-27	28-31	32-35	36-39	40-43	
2013/2014												

i) struktura zatrudnienia

Tabela 24. Struktura zatrudnienia nauczycieli

Rok szkolny	Zatrudnieni w pełnym wymiarze	Zatrudnieni w niepełnym wymiarze	Nauczyciele etatowi	Nauczyciele na umowę o dzieło
2004/2005				
2005/2006				
2006/2007				
2007/2008				
2008/2009				
2009/2010				
2010/2011				
2011/2012				
2012/2013				
2013/2014				

j) doskonalenie zawodowe²³⁶

- szkolenia wewnętrzne np. na radach pedagogicznych

Tabela 25. Szkolenia wewnętrzne nauczycieli

Rok szkolny	Typ szkolenia
2004/2005	<i>Praca z uczniem zdolnym</i>
	<i>Komunikacja z uczniem</i>
	<i>Kreatywny nauczyciel</i>

- szkolenia zewnętrzne np. kursy, studia podyplomowe

Tabela 26. Doskonalenie zawodowe nauczycieli

Rok szkolny	Typ szkolenia	Liczba nauczycieli
2004/2005	<i>Efektywna komunikacja w szkole</i>	2
	<i>Edukacja medialna</i>	1
	<i>Emisja głosu dla nauczycieli</i>	3

k) ocenę pracy nauczycieli (analiza przeprowadzonych hospitaacji, ankieta wśród uczniów)

l) nagrody i odznaczenia

- system nagradzania nauczycieli w szkole (dodatek motywacyjny, Nagroda Dyrektora Szkoły)
- nagrody samorządu lokalnego (prezydenta, wójta)
- Nagrody Kuratora Oświaty
- Nagrody Ministra Edukacji Narodowej
- odznaczenia państwowe i resortowe

Tabela 27. Nagrody nauczycieli w latach 2004-2014

Rok szkolny	Rodzaje nagrody					Razem
	Dodatek motywacyjny	Nagroda Dyrektora	Nagroda Prezydenta	Nagroda Kuratora Oświaty	Nagroda Ministra Edukacji Narodowej	
2004/2005						
2005/2006						
2006/2007						
2007/2008						

²³⁶ Zob. *Ewaluacja zewnętrzna...*, dz. cyt., s. 34.

2008/2009						
2009/2010						
2010/2011						
2011/2012						
2012/2013						
2013/2014						

Tabela 28. Medale i odznaczenia nauczycieli w latach 2004-2014

Rok szkolny	Złoty Medal za Długoletnią Służbę	Srebrny Medal za Długoletnią Służbę	Brązowy Medal za Długoletnią Służbę	Medal Komisji Edukacji Narodowej
2004/2005				
2005/2006				
2006/2007				
2007/2008				
2008/2009				
2009/2010				
2010/2011				
2011/2012				
2012/2013				
2013/2014				

- m) wnioski - należy wskazać na ewentualne niedomagania kadrowe oraz zaproponować koncepcje rozwiązań, które poprawiłby realizację celów i zadań placówki

2. Rada Szkoły (Rada Rodziców)

- a) podstawa prawna
- b) skład rady

Tabela 29. Skład Rady Szkoły w latach 2004-2014

Rok szkolny	Skład Rady Szkoły
2004-2006	Przewodniczący: Zastępca przewodniczącego: Członkowie:
2006-2008	Przewodniczący: Zastępca przewodniczącego: Członkowie:
2009-2011	Przewodniczący: Zastępca przewodniczącego: Członkowie:

2011-2013	Przewodniczący: Zastępca przewodniczącego: Członkowie:
-----------	--

- c) komisje np. wychowawczo-naukowa, kulturalno-rozrywkowa itp.
d) najważniejsze zadania

Tabela 30. Plan pracy Rady Rodziców na rok szkolny 2013/2014

Zadania	Sposoby i środki realizacji
Organizacja pracy Rady Rodziców	<ul style="list-style-type: none"> • wybory do Rady Rodziców • przedstawienie i zatwierdzenie preliminarza finansowego • pozyskiwanie funduszy na realizację inicjatyw Rady Rodziców
Udział rodziców w pracy dydaktyczno-wychowawczej szkoły	<ul style="list-style-type: none"> • zgłaszanie oczekiwań i propozycji rodziców do planów pracy szkoły • opiniowanie dokumentów wewnętrznych szkoły • udział rodziców w rozwiązywaniu problemów wychowawczych
Udział Rady Rodziców w organizacji zaplecza edukacyjnego szkoły	<ul style="list-style-type: none"> • udział rodziców w pracach porządkowych i remontowych na rzecz szkoły
Udział Rady Rodziców w organizacji życia społeczności uczniowskiej	<ul style="list-style-type: none"> • dofinansowanie imprez szkolnych według potrzeb oraz współudział w ich organizacji • zakup nagród na koniec roku szkolnego dla uczniów wyróżniających się w nauce, zachowaniu, sporcie i pracy społecznej na rzecz szkoły

- e) budżet (wpływy i wydatki)
f) w tym punkcie warto byłoby również zwrócić uwagę na współpracę szkoły z rodzicami (zebrania, konferencje, szkolenia itp.)²³⁷

Tabela 31. Współpraca z rodzicami w latach 2004-2014

Rok szkolny	Formy współpracy
2004/2005	<ul style="list-style-type: none"> • cykl spotkań psychologa z rodzicami • zamieszczanie artykułów na szkolnej stronie internetowej • organizowanie warsztatów terapeutycznych wg metody Dennisona • systematyczne informowanie rodziców o postępach ich dzieci
2005/2006	
2006/2007	
2007/2008	
2008/2009	
2009/2010	

²³⁷ Dodatkowym punktem może być: opinie rodziców o szkole.

2010/2011	
2011/2012	
2012/2013	
2013/2014	

Tabela 32. Szkolenia i warsztaty dla rodziców w latach 2004-2014

Rok szkolny	Tematyka szkoleń
2004/2005	„Rodzice w szkole” „Kocham i wymagam”
2005/2006	„Bezpieczna szkoła” „Współpraca szkoły z rodzicami”
2006/2007	
2007/2008	
2008/2009	
2009/2010	
2010/2011	
2011/2012	
2012/2013	
2013/2014	

3. Samorząd Uczniowski

- a) rola samorządu uczniowskiego w życiu szkoły na podstawie literatury przedmiotu²³⁸
- b) podstawa prawna
- c) kompetencje samorządu uczniowskiego
- d) opiekun samorządu uczniowskiego

Tabela 33. Opiekun samorządu uczniowskiego w latach 2004-2014

Lp.	Imię i nazwisko	Lata pracy
1.	Jan Nowak	2004-2007
2.	Monika Popławska	2007-2011
3.	Jan Kowalski	od 2011

²³⁸ Wychowawcza idea samorządu sprawdza się w działaniach, np. wybory do samorządu, debaty, lekcje samorządności, aktywność uczniów w kontaktach z samorządem terytorialnym itp. Por. *Ewaluacja zewnętrzna...*, dz. cyt., s. 25.

e) skład zarządu samorządu uczniowskiego

Tabela 34. Skład samorządu uczniowskiego w latach 2004-2014

Rok szkolny	Skład samorządu
2004/2005	Przewodniczący: Zastępca przewodniczącego: Sekretarz: Skarbnik:
2005/2006	
2006/2007	
2007/2008	
2008/2009	
2009/2010	
2010/2011	
2011/2012	
2012/2013	
2013/2014	

f) liczba członków

g) sekcje i ich zadania np. kulturalno-oświatowa itp.

h) plan pracy samorządu – najlepiej jest przedstawić z ostatniego roku szkolnego

Tabela 35. Plan pracy Samorządu Uczniowskiego w roku szkolnym 2013/2014

Termin	Lp.	Zadania do realizacji
Wrzesień	1.	Wybór nowego samorządu uczniowskiego
	2.	Opracowanie i zatwierdzenie planu pracy Samorządu Uczniowskiego
	3.	Organizacja „Dnia Chłopaka” - dyskoteka
Październik	1.	Światowy Dzień Ochrony Zwierząt - zbiórka karmy dla zwierząt ze schroniska
	2.	Dzień Komisji Edukacji Narodowej - konkurs na najsympatyczniejszego nauczyciela
Listopad	1.	Dzień Wszystkich Świętych, Zaduszki - zapalenie zniczy na nieznanym i opuszczonych grobach
	2.	Andrzejki - wróżby i dyskoteka szkolna
	3.	Akcja „Góra Grosza”
Grudzień	1.	Mikołajki - zebranych maskotek do Domu Dziecka
	2.	Jasełka bożonarodzeniowe

Styczeń	1.	Kulig
	2.	Konkurs na najładniejszą klasę
Luty	1.	Poczta Walentynkowa
	2.	Dyskoteka karnawałowa
Marzec	1.	Konkurs na najpiękniejszą pisankę i palmę wielkanocną
	2.	Organizacja „Dnia Dziewczyny”
Kwiecień	1.	Prima Aprilis - przebieramy się za postacie z bajek
	2.	Święto Patrona
Maj	1.	Dzień Flagi
	2.	Święto Rodziny – piknik rodzinny
Czerwiec	1.	Dzień Sportu
	2.	Dzień turystyki – wycieczka szkolna
	3.	Uroczyste zakończenie roku szkolnego

- i) opis konkretnych działań samorządu uczniowskiego (aktywność uczniów w życiu szkoły)²³⁹
- j) wnioski – należy wskazać na ewentualne niedomagania aktywności uczniów w życiu szkoły oraz zaproponować koncepcje rozwiązań, które zaktywizowałyby uczniów do działalności na rzecz szkoły i wspólnoty uczniowskiej

4. Pracownicy administracji i obsługi

- a) zakres obowiązków służbowych
- b) wykaz zatrudnionych osób: sekretarka, księgową, intendentka, kucharka, woźna, sprzątaczką, konserwator itp.
- przedstawiamy dane na przestrzeni omawianych lat

Tabela 36. Liczba pracowników administracji i obsługi w latach 2004-2014

Rok szkolny	Liczba pracowników administracji i obsługi
2004/2005	
2005/2006	
2006/2007	
2007/2008	
2008/2009	
2009/2010	
2010/2011	
2011/2012	

²³⁹ Zob. *Ewaluacja zewnętrzna ...*, dz. cyt., s. 21-24.

2012/2013	
2013/2014	

- możemy również utworzyć tabelę z następującymi danymi: imię i nazwisko, czas zatrudnienia, zajmowane stanowisko

Tabela 37. Pracownicy administracji i obsługi w latach 2004-2013

Lp.	Imię i nazwisko	Stanowisko	Lata pracy

- c) wnioski – należy wskazać na ewentualne niedomagania kadrowe oraz zaproponować koncepcje rozwiązań, które poprawiłyby realizację celów i zadań placówki

W podsumowaniu rozdziału należy wskazać mocne i słabe strony placówki oraz wskazać w jakim stopniu współpraca organów szkoły pozwala realizować cele i zadania szkoły?

Rozdział IV – Działalność dydaktyczna

1. Program nauczania (Szkolny zestaw programów nauczania)

- a) podstawa programowa
- b) ramowy plan nauczania - interesują nas najważniejsze zmiany na przestrzeni omawianych lat²⁴⁰

Tabela 38. Szkolny plan nauczania w roku szkolnym 2013/2014 (I etap edukacyjny)

Obowiązkowe zajęcia edukacyjne	Tygodniowy wymiar godzin		
	Kl. I	Kl. II	Kl. III
Edukacja: polonistyczna, społeczna, przyrodnicza, matematyczna i techniczna	12	12	12+1d
Edukacja muzyczna	1	1	1
Edukacja plastyczna	1	1	1
Zajęcia komputerowe	1	1	1
Wychowanie fizyczne	3	3	3
Język angielski	2	2	2
Razem	20	20	20+1d
Pozostałe zajęcia edukacyjne			
Religia	2	2	2
Gimnastyka korekcyjna	1	1	1
Razem	3	3	3
Ogółem	23	23	23+1d

c) wykaz programów nauczania

Tabela 39. Szkolny zestaw programów nauczania w roku szkolnym 2013/2014

Lp.	Nazwa przedmiotu	Tytuł/nazwa programu	Autor/	
			Nr MEN (dopuszczenia)	Wydawnictwo
1.				
2.				

d) organizacja procesu dydaktycznego w szkole

2. Szkolny zestaw podręczników

²⁴⁰ Zob. B. Domerecka, I. Leśniewska, R. Sikora, P. Talan, *Poradnik dla dyrektora szkoły podstawowej. Ramowe plany nauczania*, http://www.bc.ore.edu.pl/Content/268/poradnik_dla_dyrektora_sp_ramowe_plany_nauczania.pdf

a) podstawa prawna

Tabela 40. Zestaw podręczników w roku szkolnym 2013/2014

Klasa I		
Nazwa przedmiotu	Tytuł podręcznika	Autor

3. Wewnętrzny system oceniania

a) podstawa prawna

4. Koła naukowe (przedmiotowe) – interesują nas te, które za główny cel stawiają poszerzanie wiedzy uczniów np. koło historyczne, matematyczne, polonistyczne itp. oraz koła zainteresowań np. fotograficzne, turystyczne, teatralne itp.

a) możemy przedstawić ogólne zestawienie

Tabela 41. Koła przedmiotowe i koła zainteresowań w latach 2004-2014

Rok szkolny	Koła przedmiotowe		Koła zainteresowań		Razem	
	Nazwa	Liczba uczestników	Nazwa	Liczba uczestników	Liczba kół	Liczba uczestników
2004/2005						
2005/2006						
2006/2007						
2007/2008						
2008/2009						
2009/2010						
2010/2011						
2011/2012						
2012/2013						
2013/2014						

b) możemy również zrobić dwa oddzielne zestawienia dla kół przedmiotowych i kół zainteresowań

Tabela 42. Koła naukowe w latach 2004-2014

Rok szkolny	Liczba uczestników	Rodzaj zajęć	Opiekun koła
2004/2005			
2005/2006			
2006/2007			
2007/2008			
2008/2009			

2009/2010			
2010/2011			
2011/2012			
2012/2013			
2013/2014			

c) przedstawiamy ogólne informacje o kole na przestrzeni lat

Tabela 43. Koło historyczne w latach 2004-2014

Rok szkolny	Liczba uczestników	Opiekun koła	Najważniejsze wydarzenia
2004/2005			
2005/2006			
2006/2007			
2007/2008			
2008/2009			
2009/2010			
2010/2011			
2011/2012			
2012/2013			
2013/2014			

d) możemy również rozbudować informacje o funkcjonujących kołach w szkole

- cele i zadania koła naukowego
- opiekun koła naukowego

Tabela 44. Opiekun koła historycznego w latach 2004-2014

Lp.	Imię i nazwisko	Lata pracy
1.	Jan Nowak	2004-2007
2.	Monika Popławska	2007-2011
3.	Jan Kowalski	od 2011

- liczba członków

Tabela 45. Liczba uczestników koła historycznego w latach 2004-2014

Rok szkolny	Liczba uczestników
2004/2005	
2005/2006	
2006/2007	
2007/2008	
2008/2009	

2009/2010	
2010/2011	
2011/2012	
2012/2013	
2013/2014	

- plan koła – najlepiej jest przedstawić z ostatniego roku szkolnego

5. Ocena wyników nauczania

a) wyniki klasyfikacji, na podstawie protokołów rady pedagogicznej

- podajemy ogólne zestawienie średnich ocen, z wyróżnieniem najlepszej klasy

Tabela 46. Średnia ocen w szkole w latach 2004-2014

Rok szkolny	Średnia ocen	Najlepsza klasa
2004/2005		
2005/2006		
2006/2007		
2007/2008		
2008/2009		
2009/2010		
2010/2011		
2011/2012		
2012/2013		
2013/2014		

- dane możemy rozbudować wprowadzając informacje o średniej ocen w poszczególnych klasach

Tabela 47. Średnia ocen poszczególnych klas w latach 2004-2014

Rok szkolny	Klasa			Średnia szkoły
	IV	V	VI	
2004/2005				
2005/2006				
2006/2007				
2007/2008				
2008/2009				
2009/2010				
2010/2011				
2011/2012				
2012/2013				
2013/2014				

b) wyniki sprawdzianu w klasie szóstej/egzaminu gimnazjalnego/egzaminu maturalnego – informacje dostępne są w Internecie²⁴¹

- możemy przedstawić tylko wyniki ogólne omawianej przez nas szkoły

Tabela 48. Średni wynik sprawdzianu w klasie VI w latach 2005-2014

Rok	Liczba uczniów	Procent uczniów z dysleksją	Średni wynik	Stanin szkoły
2005				
2006				
2007				
2008				
2009				
2010				
2011				
2012				
2013				
2014				

- następnie możemy przedstawić szczegółowe informacje o wynikach uzyskanych w szkole

Tabela 49. Wyniki procentowe badanych obszarów umiejętności w latach 2005-2014

Rok	Badane obszary umiejętności					
	Czytanie (%)	Pisanie (%)	Rozumowanie (%)	Korzystanie z informacji (%)	Wykorzystywanie wiedzy w praktyce (%)	Ogółem (%)
2005						
2006						
2007						
2008						
2009						
2010						
2011						
2012						
2013						
2014						

²⁴¹ <http://www.oke.krakow.pl/inf/>. Zob. J. Brzdąk, E. Modrzewska, *Poradnik wizytatora, z. 2, Analiza wyników egzaminów zewnętrznych*, Warszawa 2006.

- przedstawić procent uczniów w staninach z wynikiem

Tabela 50. Skala staninowa średnich wyników szkoły w latach 2005-2014

Rok	Procent uczniów w staninach z wynikiem:								
	niskim (%)			średnim (%)			wysokim (%)		
	1	2	3	4	5	6	7	8	9
2005									
2006									
2007									
2008									
2009									
2010									
2011									
2012									
2013									
2014									

- możemy również porównać wyniki szkoły z wynikami innych szkół w gminie, powiecie, województwie i kraju

Tabela 51. Wynik szkoły na tle innych szkół w latach 2005-2014

Rok	Szkoła	Gmina	Powiat	Województwo
2005				
2006				
2007				
2008				
2009				
2010				
2011				
2012				
2013				
2014				

- c) stypendia i nagrody dla najlepszych uczniów
- d) problemy dydaktyczne w szkole

6. Osiągnięcia uczniów – olimpiady, konkursy przedmiotowe i artystyczne, zawody sportowe

- możemy zrobić jedną tabelę, w której przedstawimy osiągnięcia uczniów ze wszystkich dziedzin według układu chronologicznego

Tabela 52. Osiągnięcia uczniów w latach 2004-2014

Rok szkolny	Nazwa konkursu/zawodów	Osiągnięcie	Uczestnik	Odpowiedzialny nauczyciel
2004/2005				
2005/2006				
2006/2007				
2007/2008				
2008/2009				
2009/2010				
2010/2011				
2011/2012				
2012/2013				
2013/2014				

- sukcesy uczniów możemy podzielić na kategorie – olimpiady i konkursy międzynarodowe, ogólnopolskie, wojewódzkie, lokalne

Tabela 53. Olimpiady i konkursy międzynarodowe w latach 2004-2014

Rok szkolny	Nazwa olimpiady/konkursu	Osiągnięcie	Imię i nazwisko ucznia	Imię i nazwisko nauczyciela
2004/2005				
2005/2006				
2006/2007				
2007/2008				
2008/2009				
2009/2010				
2010/2011				
2011/2012				
2012/2013				
2013/2014				

Tabela 54. Konkursy przedmiotowe organizowane przez Lubelskiego Kuratora Oświaty w latach 2004-2014

Rok szkolny	Rodzaj konkursu							
	polonistyczny		historyczny		przyrodniczy		matematyczny	
	laureaci	finałiści	laureaci	finałiści	laureaci	finałiści	laureaci	finałiści
2004/2005								
2005/2006								
2006/2007								
2007/2008								
2008/2009								
2009/2010								
2010/2011								
2011/2012								
2012/2013								
2013/2014								

- osiągnięcia uczniów możemy podzielić dziedzin: konkursy i olimpiady artystyczne, konkursy i olimpiady naukowe, zawody sportowe itp.; w takim przypadku proponuję zrobić wprowadzenie do danego zagadnienia (np. o roli sportu w życiu dziecka)

Tabela 55. Osiągnięcia sportowe w latach 2004-2014

Rok szkolny	Nazwa zawodów, konkursu	Uzyskane miejsce, wyróżnienie	Uczestnik	Opiekun
2004/2005				
2005/2006				
2006/2007				
2007/2008				
2008/2009				
2009/2010				
2010/2011				
2011/2012				
2012/2013				
2013/2014				

7. Dodatkowe informacje związane z dydaktyką
a) wycieczki edukacyjne

Tabela 56. Wycieczki edukacyjne w latach 2004-2014

Rok szkolny	Termin	Trasa	Cel	Liczba uczestników
2004/2005				
2005/2006				
2006/2007				
2007/2008				
2008/2009				
2009/2010				
2010/2011				
2011/2012				
2012/2013				
2013/2014				

b) biblioteka i czytelnia

- plan pracy, regulamin
- stan czytelnictwa

Tabela 57. Stan czytelnictwa w latach 2004-2014

Rok szkolny	Liczba czytelników	Liczba książek wypożyczonych	Średnia liczba książek na jednego czytelnika
2004/2005			
2005/2006			
2006/2007			
2007/2008			
2008/2009			
2009/2010			
2010/2011			
2011/2012			
2012/2013			
2013/2014			

- organizowane konkursy

Tabela 58. Konkursy organizowane przez bibliotekę w latach 2004-2014

Rok szkolny	Konkurs	Laureaci
2004/2005		
2005/2006		
2006/2007		
2007/2008		
2008/2009		
2009/2010		
2010/2011		
2011/2012		
2012/2013		
2013/2014		

W podsumowaniu rozdziału należy wskazać mocne i słabe strony placówki oraz wskazać w jakim stopniu szkoła realizuje funkcję dydaktyczną?

Rozdział V – Działalność wychowawcza

1. Szkolny program wychowawczy
 - a) należy przedstawić główne cele programu wychowawczego²⁴²
 - b) metody i formy realizacji celów wychowawczych
 - c) organizacja procesu wychowawczego
2. Uroczystości i imprezy szkolne
 - a) harmonogram cyklicznych uroczystości i imprez w szkole np. ślubowanie klas pierwszych, Dzień Nauczyciela itp.

Tabela 59. Harmonogram uroczystości i imprez szkolnych

Termin	Nazwa imprezy
Wrzesień	
Październik	
Listopad	
Grudzień	
Styczeń	
Luty	
Marzec	
Kwiecień	
Maj	
Czerwiec	

- b) ukazanie ich aspektu wychowawczego
3. Praca wychowawcza
 - a) praca wychowawcza – opis konkretnych działań szkoły w zakresie wychowania społecznego, patriotycznego, religijnego, estetycznego itp.
 - b) trudności wychowawcze w szkole
 - c) rezultaty pracy wychowawczej
4. Organizacje młodzieżowe
 - a) przedstawiamy organizacje młodzieżowe, które mają na celu działalność wychowawczą np. ZHP, PCK, Caritas itp.
 - b) możemy przedstawić krótką charakterystykę organizacji, jej historię i główne cele
 - c) podstawa prawna
 - d) kto był (jest) opiekunem na przestrzeni lat
 - e) liczba członków na przestrzeni lat
 - f) opis konkretnych działań

²⁴² Zob. *Program wychowawczy szkoły*, Warszawa 2001; M. Galczak i in., *Jak konstruować szkolny program wychowawczy*, Kraków 2001.

5. Ocena z zachowania

- a) ocena z zachowania – można je opracować na podstawie protokołów rady pedagogicznej²⁴³

Tabela 60. Oceny z zachowania uczniów w latach 2004-2014

Rok szkolny	Ocena z zachowania					
	wzorowa	bardzo dobra	dobra	poprawna	nieodpowiednia	naganna
2004/2005						
2005/2006						
2006/2007						
2007/2008						
2008/2009						
2009/2010						
2010/2011						
2011/2012						
2012/2013						
2013/2014						
RAZEM						

W podsumowaniu rozdziału należy wskazać mocne i słabe strony placówki oraz wskazać w jakim stopniu szkoła realizuje funkcję wychowawczą?

²⁴³ Należy zwrócić uwagę na zmianę nazw ocen na przestrzeni poszczególnych lat szkolnych.

Rozdział VI – Działalność opiekuńcza²⁴⁴1. Organizacja opieki i bezpieczeństwa²⁴⁵

- a) stołówka, internat, świetlica itp. – liczba uczniów korzystających np. ze świetlicy

Tabela 61. Liczba uczniów korzystających ze świetlicy w latach 2004-2014

Rok szkolny	Liczba uczniów
2004/2005	
2005/2006	
2006/2007	
2007/2008	
2008/2009	
2009/2010	
2010/2011	
2011/2012	
2012/2013	
2013/2014	

2. Szkolny program profilaktyczny – działania szkoły możemy przedstawić w formie tabeli

Tabela 62. Działania profilaktyczne szkoły

Zadania ogólne	Zadania szczegółowe	Cele	Efekt	Forma
Działania profilaktyczne obejmujące rodziców				
Praca z uczniami				
Zadania nauczycieli				

3. Pomoc psychologiczno-pedagogiczna

- a) podstawa prawna
-
- b) liczba uczniów korzystających z pomocy

Tabela 63. Liczba uczniów objętych pomocą psychologiczno-pedagogiczną w latach 2004-2014

Rok szkolny	Liczba uczniów
2004/2005	
2005/2006	
2006/2007	
2007/2008	
2008/2009	
2009/2010	

²⁴⁴ Zob. W. Walc, *Opiekuńcza funkcja szkoły – sfera zapomniana czy zaniedbana?*, [w:] *Nauczyciel między tradycją a współczesnością. Teoria i praktyka*, red. E. Laska, Rzeszów 2007, s. 272-283.

²⁴⁵ *Ewaluacja zewnętrzna...*, dz. cyt., s. 26-27. Zob. <http://www.bezpiecznaszkola.men.gov.pl/>

2010/2011	
2011/2012	
2012/2013	
2013/2014	

4. Formy pomocy materialnej uczniów – stypendia, zapomogi itp.

Tabela 64. Formy pomocy uczniom w latach 2004-2014

Rok szkolny	Formy pomocy				
	Bezpłatne dożywianie	Zakup odzieży	Dofinansowanie do podręczników szkolnych	Dofinansowanie wstępu na imprezy kulturalno-rozrywkowe	Pomoc zdrowotna
2004/2005					
2005/2006					
2006/2007					
2007/2008					
2008/2009					
2009/2010					
2010/2011					
2011/2012					
2012/2013					
2013/2014					

W podsumowaniu rozdziału należy wskazać mocne i słabe strony placówki oraz wskazać w jakim stopniu szkoła realizuje funkcję opiekuńczą?

ANEKS

W załączniku WYKAZ PRACOWNIKÓW

- możemy zamieścić alfabetyczny spis pracowników szkoły z podziałem na sprawowaną funkcję - dyrektorzy, nauczyciele, pracownicy administracyjni i obsługi

Dyrektorzy²⁴⁶

Mazurek Jan	2004-2008
Młoczek Rafał	2008-2012
Siekiera Zdzisław	2012-nadal

Wicedyrektorzy²⁴⁷

Młoczek Rafał	2004-2008
Siekiera Zdzisław	2008-2012
Maurycy Zaorski	2012-nadal

Nauczyciele²⁴⁸

Adamówna Janina	2004-nadal
Antoniuk Aleksander	1979-nadal
Balcerek Stanisław	1986-2005

Pracownicy administracyjni i obsługi²⁴⁹

Bednarz Albin	2004-2008
Kozak Justyna	2004-2012
Rogowska Malwina	2004-nadal

- spis możemy uzupełnić o dodatkowe informacje np. nauczany przedmiot

Adamówna Janina	2004-nadal	historia
Antoniuk Aleksander	1979-nadal	wychowanie fizyczne
Balcerek Stanisław	1986-2005	matematyka

- spis możemy uzupełnić o dodatkowe informacje np. o pełnionym stanowisku

Bednarz Albin	2004-2008	woźny
Kozak Justyna	2004-2012	sekretarka
Rogowska Malwina	2004-nadal	księgową

²⁴⁶ Proponuję układ chronologiczny.

²⁴⁷ Proponuję układ chronologiczny.

²⁴⁸ Proponuję układ alfabetyczny.

²⁴⁹ Proponuję układ alfabetyczny.

- spis możemy uszczegółowić m.in. podając dokładne daty rozpoczęcia pracy, objęcia stanowiska itp.

Mazurek Jan	1.09.2004 r.	31.08.2008 r.
Młócek Rafał	1.09.2008 r.	30.04.2012 r.
Siekiera Zdzisław	1.05.2012 r.	

W załączniku WYKAZ ABSOLWENTÓW

- możemy zamieścić alfabetyczny spis absolwentów szkoły w układzie chronologicznym

2005

1. Kielbasa Zygmunt
2. Małolepszy Jan
3. Niezaradna Elwira

- możemy rozbudować informację i dodatkowo uporządkować – zamieszczamy alfabetyczny spis absolwentów szkoły w układzie chronologicznym z podziałem na klasy:

Rok szkolny 2004/2005

Klasa I a – wychowawca Jan Nowak

1. Kielbasa Zygmunt
2. Małolepszy Jan
3. Niezaradna Elwira

Schematy monografii szkoły

Schemat I

Wstęp

Rozdział I – Geneza i rozwój placówki

1. Lokalizacja placówki
2. Powstanie placówki
3. Organizacyjno-prawne podstawy działalności szkoły
4. Cele i zadania placówki
5. Symbole i tradycje szkoły
6. Współpraca ze środowiskiem lokalnym

Rozdział II – Baza materialna

1. Budynek szkoły
2. Baza lokalowa
3. Baza dydaktyczna

Rozdział III – Organy szkoły

1. Rada Pedagogiczna
2. Rada Szkoły
3. Rada Rodziców
4. Samorząd Uczniowski
5. Personel administracyjny i obsługi

Rozdział IV – Działalność pedagogiczna placówki

1. Działalność dydaktyczna
2. Działalność wychowawcza
3. Działalność opiekuńcza

Zakończenie

Bibliografia

Schemat II

Wstęp

Rozdział I – Geneza i rozwój placówki

1. Lokalizacja placówki
2. Powstanie placówki
3. Organizacyjno-prawne podstawy działalności szkoły
4. Cele i zadania placówki
5. Symbole i tradycje szkoły
6. Współpraca ze środowiskiem lokalnym

Rozdział II – Baza materialna

1. Budynek szkoły
2. Baza lokalowa
3. Baza dydaktyczna

Rozdział III – Organy szkoły

1. Rada Pedagogiczna
2. Rada Szkoły
3. Rada Rodziców
4. Samorząd Uczniowski
5. Personel administracyjny i obsługi

Rozdział IV – Działalność dydaktyczna

1. Programy nauczania
2. Szkolny zestaw podręczników
3. Wewnętrzny system oceniania
4. Koła naukowe
5. Ocena wyników nauczania
6. Osiągnięcia uczniów

Rozdział V – Działalność wychowawcza

1. Szkolny program wychowawczy
2. Uroczystości i imprezy szkolne
3. Praca wychowawcza
4. Organizacje młodzieżowe
5. Ocena z zachowania

Rozdział VI – Działalność opiekuńcza

1. Organizacja opieki i bezpieczeństwa
2. Szkolny program profilaktyczny
3. Pomoc psychologiczno-pedagogiczna
4. Formy pomocy materialnej uczniów

Zakończenie

Bibliografia

BIBLIOGRAFIA

1. Angrosino M., *Badania etnograficzne i obserwacyjne*, Warszawa 2010.
2. *Archiwum Państwowe w Chełmie 1952-2002*, red. P. Dymmel, Lublin-Chełm 2002.
3. *Archiwum Państwowe w Lublinie i jego oddziały w Chełmie, Kraśniku i Radzyniu Podlaskim. Przewodnik po zasobach*, t. 1, red. F. Cieślak, M. Trojanowska, Lublin 1997.
4. Arystoteles, *Retoryka, poetyka*, Warszawa 1988.
5. Atkinson P., Hammersley M., *Metody badań terenowych*, Poznań 2000.
6. Banach C., *Reformy szkolne w Polsce (wiek XX)*, w: *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, t. 5, red. T. Pilch, Warszawa 2006, s. 91-104.
7. Bartnicka K., Szybik I., *Zarys historii wychowania*, Warszawa 2001.
8. Bednarz-Łuczewska P., Łuczewski M., *Podejście biograficzne*, [w:] *Badania jakościowe, Metody i narzędzia*, t. 2, red. D. Jemieliński, Warszawa 2012, s. 91-107.
9. Bloch M., *Pochwała historii czyli o zawodzie historyka*, Kęty 2009.
10. Brzdąk J., Modrzewska E., *Poradnik wizytatora, z. 2, Analiza wyników egzaminów zewnętrznych*, Warszawa 2006.
11. Buksiński T., *Interpretacja źródeł historycznych pisanych*, Warszawa-Poznań 1992.
12. Buksiński T., *Metodologiczne problemy uzasadniania wiedzy historycznej*, Warszawa-Poznań 1982.
13. Ciesielska M., Wolanik-Boström K., Öhlander M., *Obserwacja*, [w:] *Badania jakościowe, Metody i narzędzia*, t. 2, red. D. Jemieliński, Warszawa 2012, s. 41-65.
14. Czerniawska O., *Biografie edukacyjne i ich zastosowanie w kształceniu andragogicznym*, „Rocznik Andragogiki” 1997/1998, s. 119-123.
15. Dąbrowski T., *Metoda integralna a krytyka źródła statystycznego*, [w:] *Metodologia w badaniach naukowych historii wychowania*, red. T. Jałmużna, I. Michalska, G. Michalski, Łódź 1993, s. 304-310.
16. Domalewski J., *Poradnik wizytatora, z. 3, Uwarunkowania efektów pracy szkoły*, Warszawa 2009.
17. Dróżka W., *Młode pokolenie nauczycieli. Studium autobiografii młodych nauczycieli polskich lat dziewięćdziesiątych*, Kielce 1997.
18. Dróżka W., *Moja twarz jest niepowtarzalna. Pamiętniki młodych nauczycieli '93*, Kielce 1993.
19. Dróżka W., *Nauczyciel. Autobiografia*, Kielce 2002.
20. Dróżka W., *Nauczycielska dojrzałość. Pamiętniki średniego pokolenia nauczycieli 2004*, Kielce 2005.
21. Durda M., Maciejewska J., *Jak badać i podnosić jakość pracy szkoły*, Poznań 2005.
22. Dutkiewicz W., *Praca magisterska. Przewodnik metodyczny dla studentów pedagogiki*, Kielce 1996.

23. Elsner D., *Doskonalenie kierowania placówką oświatową. Wokół nowych pojęć i znaczeń*, Chorzów 1999.
24. Elsner D., *Założenia teoretyczne planowania rozwoju placówki oświatowej*, [w:] *Jak planować rozwój placówki oświatowej? Teoria i praktyka*, red. D. Elsner, Chorzów 2001, s. 11-79.
25. *Ewaluacja zewnętrzna. Poradnik wizytatora*, red. A. Gocłowska, Warszawa 2013.
26. Galczak M. i in., *Jak konstruować szkolny program wychowawczy*, Kraków 2001.
27. Gruszczyński L. A., *Elementy metod i technik badań socjologicznych*, Tychy 2002.
28. Gruszczyński L. A., *Kwestionariusze w socjologii. Budowa narzędzi do badań surveyowych*, Katowice 2003.
29. Grzywna J., Guldon Z., Możdżeń S. I., *Podstawy warsztatu historyka oświaty*, Kielce 1992.
30. Gudkova S., *Wywiad w badaniach jakościowych*, [w:] *Badania jakościowe, Metody i narzędzia*, t. 2, red. D. Jemielniak, Warszawa 2012, s. 111-129.
31. Hellwig J., *Dzieje historii wychowania i jej metodologii w Polsce*, [w:] *Konteksty i metody w badaniach historyczno-pedagogicznych*, red. T. Jałmużna, I. Michalska, G. Michalski, Kraków 2004, s. 69-86.
32. Hellwig J., *Historia wychowania jako dyscyplina naukowa, jej przedmiot i zadania*, [w:] *Historia wychowania*, red. J. Hellwig, Poznań 1994.
33. *Historia mówiona. Elementarz*, Warszawa 2008.
34. *Historia wychowania w kształceniu nauczycieli. Tradycja i współczesność. Teoria i praktyka*, red. T. Gumuła, S. Majewski, Kielce 2005.
35. *Historyk wobec źródeł. Historiografia klasyczna i nowe propozycje metodologiczne*, red. J. Kolbuszewska, R. Stobiecki, Łódź 2010.
36. Jałmużna T., *Twórczość literacka źródłem dla historii wychowania (na przykładzie literatury Jerzego Ostrowskiego)*, [w:] *Metodologia w badaniach naukowych historii wychowania*, red. T. Jałmużna, I. Michalska, G. Michalski, Łódź 1993, s. 264-268.
37. Jałmużna T., *Twórczość literacka źródłem dla historii wychowania*, [w:] *Konteksty i metody w badaniach historyczno-pedagogicznych*, red. T. Jałmużna, I. Michalska, G. Michalski, Kraków 2004, s. 223-229.
38. Jamrożek W., *Źródła w badaniach historyka wychowania dziejów najnowszych (wybrane problemy)*, [w:] *Źródła w badaniach naukowych historii edukacji*, red. W. Szulakiewicz, Toruń 2003, s. 163-170.
39. Kabziński K., *Organizacja warsztatu pisarstwa naukowego*, [w:] *Prace promocyjne z pedagogiki. Skrypt dla uczestników seminariów: licencjackiego, magisterskiego i doktoranckiego*, red. W. Ciczkowski, Olsztyn 2000, s. 103-121.
40. Kamiński A., *Metoda, technika, procedura badawcza w pedagogice empirycznej*, [w:] *Metodologia pedagogiki społecznej*, red. R. Wroczyński, T. Pilch, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1974.
41. Kamiński A., *Metoda, technika, procedura badawcza w pedagogice empirycznej*, [w:] *Metodologia środowiskowych badań pedagogicznych*, red. R. Wroczyński, T. Pilch, Wrocław-Warszawa-Kraków 1970, s. 25-48.

42. Kempa G., *Kroniki szkolne źródłem wiedzy historyka wychowania*, [w:] *Metodologia w badaniach naukowych historii wychowania*, red. T. Jałmużna, I. Michalska, G. Michalski, Łódź 1993, s. 227-282.
43. Kicowska A., *Prasa jako źródło w badaniach historii wychowania*, [w:] *Metodologia w badaniach naukowych historii wychowania*, red. T. Jałmużna, I. Michalska, G. Michalski, Łódź 1993, s. 235-240.
44. Kicowska A., *Prasa jako źródło w badaniach historyczno-edukacyjnych (wybrane problemy)*, [w:] *Konteksty i metody w badaniach historyczno-pedagogicznych*, red. T. Jałmużna, I. Michalska, G. Michalski, Kraków 2004, s. 193-199.
45. Konarzewski K., *Jak uprawiać badania oświatowe. Metodologia praktyczna*, Warszawa 2000.
46. Korczyński S., *Diagnozowanie funkcjonowania ucznia i nauczyciela w ramach przygotowania prac dyplomowych z pedagogiki*, Kluczbork 2012.
47. Korzeniowska W., *Myśl pedagogiczna na przestrzeni wieków*, Kraków 2010.
48. Koźmian D., *Przewodnik metodyczny dla seminarium dyplomowego i magisterskiego z zakresu historii wychowania*, Szczecin 2012.
49. Krukowska-Budzan M., *Historia zwykłych ludzi. Współczesna angielska historiografia dziejów społecznych*, Kraków 2003.
50. Kula M., *Najszersze ze szczyrzych? Refleksje o wartości źródłowej tekstów prywatnych (na przykładzie własnych listów o własnej szkole)*, [w:] *Historyk wobec źródeł. Historiografia klasyczna i nowe propozycje metodologiczne*, red. J. Kolbuszewska, R. Stobiecki, Łódź 2010, s. 185-206.
51. Kuźma J., *Nauka o szkole. Studium monograficzne. Zarys koncepcji*, Kraków 2008.
52. Kvale S., *Interviews. Wprowadzenie do jakościowego wywiadu badawczego*, Białystok 2004.
53. Lalak D., *Podjęcie biograficzne (biograficzność) w naukach o wychowaniu. Trzy perspektywy dyskursu*, [w:] *Podstawy metodologii badań w pedagogice*, red. S. Palka, Gdańsk 2010, s. 257-280.
54. Lepalczyk I., *Metoda monografii w badaniach pedagogicznych*, [w:] *Metodologia pedagogiki społecznej*, red. R. Wroczyński, T. Pilch, Warszawa 1974.
55. Ligus R., *Biograficzna tożsamość nauczycieli. Historie z pogranicza*, Wrocław 2009.
56. Łaniec J. D., *Monografia*, [w:] *Prace promocyjne z pedagogiki. Skrypt dla uczestników seminariów: licencjackiego, magisterskiego i doktoranckiego*, red. W. Ciczkowski, Olsztyn 2000, s. 129-132.
57. Łobocki M., *Metody i techniki badań pedagogicznych*, Kraków 2000.
58. Łobocki M., *Wprowadzenie do metodologii badań pedagogicznych*, Kraków 1999.
59. Łuczyńska B., *Badania historyczne w pedagogice*, [w:] *Orientacje w metodologii badań pedagogicznych*, red. S. Palka, Kraków 1998, s. 121-134.
60. Łyszczarz M., *Zadania dyrektora szkoły*, „Dyrektor szkoły” 2013, nr 8, s. 40-50.
61. Majchrzak M., *Dokumentacja szkolna*, „Dyrektor Szkoły” 2013 nr 6-7, s. 21-24.
62. Majewski S., *Historia wychowania*, [w:] *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, t. 2, red. T. Pilch, Warszawa 2003, s. 223-229.

63. Majewski S., *Znaczenie historii wychowania w pedagogicznym kształceniu nauczycieli*, [w:] *Nabywanie kompetencji nauczycielskich w toku studiów wyższych*, red. T. Gumuła, Kielce 2002, s. 45-51.
64. Meissner A., *Podręczniki do historii wychowania*, [w:] *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, t. 4, red. T. Pilch, Warszawa 2005, s. 477-480.
65. Meissner A., *Polskie podręczniki do historii wychowania po II wojnie światowej*, [w:] *Historia wychowania w kształceniu nauczycieli. Tradycja i współczesność. Teoria i praktyka*, red. T. Gumuła, S. Majewski, Kielce 2005, s. 47-54.
66. Meissner A., *Polskie podręczniki do historii wychowania*, „Rozprawy z Dziejów Oświaty” 1989, t. 32, s. 155-167.
67. *Metoda biograficzna w socjologii*, red. J. Włodarek, M. Ziółkowski, Warszawa 1990.
68. Michalski G., *Z zagadnień metodologicznych biografii – kilka uwag o źródłach*, [w:] *Metodologia w badaniach naukowych historii wychowania*, red. T. Jałmużna, I. Michalska, G. Michalski, Łódź 1993, s. 220-226.
69. Michalski G., *Zakresy poszukiwań źródłowych w historyczno-pedagogicznych stowarzyszeniach*, [w:] *Źródła w badaniach naukowych historii edukacji*, red. W. Szulakiewicz, Toruń 2003, s. 145-161.
70. Michalski G., *Źródła do badań biograficznych w historii wychowania*, [w:] *Konteksty i metody w badaniach historyczno-pedagogicznych*, red. T. Jałmużna, I. Michalska, G. Michalski, Kraków 2004, s. 171-181.
71. Miśkiewicz B., *Wstęp do badań historycznych*, Poznań 1963.
72. *Moja szkoła. Wspomnienia nauczycieli Chełmszczyzny*, red. P. Mazur, Chełm 2009.
73. Możdżeń S. I., *Praca naukowa historyka oświaty*, Sandomierz 1999.
74. Możdżeń S. I., *Warsztat bibliograficzny historyka oświaty*, [w:] *Metodologia w badaniach naukowych historii wychowania*, red. T. Jałmużna, I. Michalska, G. Michalski, Łódź 1993, s. 290-294.
75. Możdżeń S. I., *Zarys historii wychowania*, Kielce 1999.
76. Nęcki Z., *Komunikacja międzyludzka*, Kraków 2005.
77. Nowak A., *Metoda biograficzna w badaniach pedagogicznych*, [w:] *Orientacje w metodologii badań pedagogicznych*, red. S. Palka, Kraków 1998, s. 99-111.
78. *O biografii i metodzie biograficznej*, red. T. Rzepa, J. Leoński, Poznań 1993.
79. *Orientacje i kierunki w badaniach historyczno-pedagogicznych*, red. I. Michalska, G. Michalski, Łódź 2009.
80. Palka S., *Doświadczenia z pedagogicznych badań historycznych i porównawczych w kształceniu i doskonaleniu zawodowym nauczycieli*, [w:] *Nauczyciel między tradycją a współczesnością. Teoria i praktyka*, red. E. Laska, Rzeszów 2007, s. 22-28.
81. Palka S., *Pedagogika teoretycznie i praktycznie zorientowana a badania historii wychowania i myśli pedagogicznej*, [w:] *Konteksty i metody w badaniach historyczno-pedagogicznych*, red. T. Jałmużna, I. Michalska, G. Michalski, Kraków 2004, s. 13-20.
82. *Pamiętniki, dzienniki i relacje jako źródła do badań historycznych (XVIII-XX wiek)*, red. K. Karolczak, Kraków 2011.
83. Pawlak M., Serczyk J., *Podstawy badań historycznych*, Bydgoszcz 1992.

84. Pilch T., Bauman T., *Zasady badań pedagogicznych. Strategie ilościowe i jakościowe*, Warszawa 2001.
85. Pilich M., *Ustawa o systemie oświaty. Komentarz*, Warszawa 2013.
86. Pioterek P., Zieleniecka B., *Technika pisania prac dyplomowych*, Poznań 2004.
87. Podgórska E., *Autobiografia jako źródło do historii wychowania*, [w:] *Metodologia w badaniach naukowych historii wychowania*, red. T. Jałmużna, I. Michalska, G. Michalski, Łódź 1993, s. 227-234.
88. Podgórska E., *Autobiografia jako źródło do historii wychowania*, w: *Konteksty i metody w badaniach historyczno-pedagogicznych*, red. T. Jałmużna, I. Michalska, G. Michalski, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2004, s. 183-191.
89. Popławska A., *Jak napisać pracę dyplomową z pedagogiki?*, Białystok 2008.
90. Poznański K., *Przedmowa*, [w:] B. Szyszka, *Szkolnictwo Zamościa w dwudziestoleciu międzywojennym*, Warszawa 1987.
91. *Prasa regionalna jako źródło do badań historycznych okresu XIX i XX wieku*, red. J. Nowosielska-Sobel, G. Strauchold, T. Ślepowroński, Wrocław 2011.
92. *Program wychowawczy szkoły*, Warszawa 2001.
93. Pułło A., *Prace magisterskie i licencjackie. Wskazówki dla studentów*, Warszawa 2003.
94. *Rejestr dokumentów szkoły*, dodatek do czasopisma „Dyrektor Szkoły” 2005 nr 10.
95. Smolińska-Theiss B., Theiss W., *Badania jakościowe – przewodnik po labiryncie*, [w:] *Podstawy metodologii badań w pedagogice*, red. S. Palka, Gdańsk 2010, s. 79-102.
96. Sobczyk M., *Teoria i dzieje historii mówionej*, [w:] *Historia mówiona w świetle etnolingwistyki*, red. S. Niebrzegowska-Bartmińska, S. Wasiuta, Lublin 2008, s. 21-29.
97. Stróżyński K., *Jakość pracy szkoły praktycznie*, Warszawa-Łódź 2003.
98. Suchodolski B., *Polskie badania nad dziejami myśli pedagogicznej*, „Przegląd Historyczno-Oświatowy” 1962 nr 4.
99. Swieżawski A., *Warsztat naukowy historyka. Wstęp do badań historycznych*, Częstochowa 2001.
100. Szczepański J., *Metoda biograficzna*, [w:] *Odmiany czasu teraźniejszego*, red. J. Szczepański, Warszawa 1973, s. 615-649.
101. Sztobryn S., *Historia wychowania*, [w:] *Pedagogika*, t. 1, red. B. Śliwerski, Gdańsk 2006, s. 1-77.
102. Sztobryn S., *Historiografia edukacyjna i jej metodologia. Wybrane zagadnienia*, [w:] *Podstawy metodologii badań w pedagogice*, red. S. Palka, Gdańsk 2010, s. 295-307.
103. Szulakiewicz W., *„Rozprawy z Dziejów Oświaty” (1958-2003). Studium z historii czasopisma*, Toruń 2004.
104. Szulakiewicz W., *Podręczniki historii wychowania jako źródło historyczne „adresowane”*, [w:] *Źródła w badaniach naukowych historii edukacji*, red. W. Szulakiewicz, Toruń 2003, s. 109-126.

105. Topolski J., *Metodologia historii*, Warszawa 1973.
106. Topolski J., *Teoria wiedzy historycznej*, Poznań 1983.
107. Trutkowski C., Mandes S., *Poradnik wizytatora*, z. 4, *Wybrane metody badawcze w ocenie pracy szkół*, Warszawa 2009.
108. Turlejska B., *Monografia pedagogiczna i studium przypadku*, [w:] *Orientacje w metodologii badań pedagogicznych*, red. S. Palka, Kraków 1998, s. 75-87.
109. *Ustawa z dnia 14.07.1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach* (Dz. U. 2011 nr 123 poz. 698).
110. Walc W., *Opiekuńcza funkcja szkoły – sfera zapomniana czy zaniedbana?*, [w:] *Nauczyciel między tradycją a współczesnością. Teoria i praktyka*, red. E. Laska, Rzeszów 2007, s. 272-283.
111. Wałęga A., *Polskie podręczniki i wydawnictwa pomocnicze do historii wychowania okresu zaborów i II Rzeczypospolitej*, Toruń 2011.
112. Wołoszyn S., *Wstęp – pochwała historii i wykształcenia historycznego*, [w:] *Pedagogika. Podręcznik akademicki*, t. 1, red. Z. Kwieciński, B. Śliwerski, Warszawa 2003, s. 74-76.
113. Zaczyński W. P., *Poradnik autora prac seminaryjnych, dyplomowych i magisterskich*, Warszawa 1995.
114. Zaworska-Nikoniuk D., *Studium indywidualnego przypadku i metoda biograficzna*, [w:] *Prace promocyjne z pedagogiki. Skrypt dla uczestników seminariów: licencjackiego, magisterskiego i doktoranckiego*, red. W. Ciczkowski, Olsztyn 2000, s. 136-140.
115. Zenderowski R., *Praca magisterska. Jak pisać i obronić? Wskazówki metodologiczne*, Warszawa 2004.
116. Żegnałek K., *Metodologia badań dla autorów prac magisterskich i licencjackich z pedagogiki*, Warszawa 2010.

Strony internetowe

1. <http://historiawychowania.amu.edu.pl/biuletyn.html>
2. <http://lublin.ap.gov.pl>
3. <http://www.bn.org.pl>
4. <http://www.eduteka.pl/temat/Archiwum-do-Dziejow-Oswiaty>
5. <http://www.ihnpan.waw.pl/wydawnictwo/rozprawy-z-dziejow-oswiaty>
6. <http://www.ptpn.poznan.pl/Wydawnictwo/czasopisma/BHW/bhw.html>
7. <http://www.ptp-pl.org/index.php?strona=przeglad-historyczno-oswiatowy>
8. <http://www.stat.gov.pl/gus>
9. www.swiadkowiehistorii.pl

ANEKS

Załącznik 1. Analiza SWOT

Załącznik 2. Kwestionariusz ankiety „W mojej szkole”

Załącznik 3. Kwestionariusze ankiety „Sytuacja wychowawcza w szkole”

Załącznik 4. Karta Rozwoju Zawodowego Nauczyciela

Załącznik 5. Kwestionariusz ankiety „Nauczyciel w oczach ucznia”

ANALIZA SWOTPytania do analizy funkcjonowania szkoły²⁵⁰

MOCNE STRONY	SŁABE STRONY
Jakie są mocne strony pracowników szkoły?	Jakie są słabe strony pracowników szkoły?
W czym tkwi siła kadry kierowniczej?	Co jest słabością kadry kierowniczej?
Czym pozytywnym charakteryzują się dzieci i młodzież placówki?	Czym negatywnym charakteryzują się dzieci i młodzież placówki?
Czym dodatnim wyróżnia się oferta edukacyjna szkoły?	Jakie są słabe strony oferty edukacyjnej?
Jakie pozytywne przesłania kierujemy do dzieci i młodzieży w programie wychowawczym?	Jakie przejawy patologii utrudniają pracę wychowawczą?
Czym pozytywnym wyróżnia się baza placówki?	Czym negatywnym wyróżnia się baza placówki?
Jakie pozytywne przesłania wysyła szkoła do otoczenia?	Jakie negatywne przesłania wysyła szkoła do otoczenia?
Co pozytywnego wyróżnia szkołę w jej kontaktach z organem prowadzącym?	Co negatywnego tkwi w kontaktach szkoły z organem prowadzącym?
Czym pozytywnym wyróżnia się praca dydaktyczno-wychowawcza szkoły?	Jakie nieprawidłowości występują w pracy dydaktyczno-wychowawczej szkoły?
Czym pozytywnym wyróżnia się praca opiekuńczo-wychowawcza szkoły?	Jakie nieprawidłowości występują w pracy opiekuńczo-wychowawczej szkoły?
SZANSE	ZAGROŻENIA
Jakie zjawiska i procesy zachodzące w lokalnym środowisku mają korzystny wpływ na działalność placówki?	Jakie zjawiska i procesy zachodzące w lokalnym środowisku mają niekorzystny wpływ na działalność placówki?
Jakie zjawiska i procesy zachodzące w dalszym otoczeniu mają pozytywny wpływ na działalność placówki?	Jakie zjawiska i procesy zachodzące w dalszym otoczeniu mają negatywny wpływ na działalność placówki?
Co pozytywnego wnoszą do pracy szkoły sąsiadujące z nią placówki oświatowe?	Czego placówka może obawiać się ze strony innych placówek oświatowych?
W czym samorząd lokalny może wspomóc placówkę?	Czego placówka może lękać się ze strony samorządu lokalnego?

²⁵⁰ D. Elsner, *Założenia teoretyczne planowania rozwoju placówki oświatowej*, [w:] *Jak planować rozwój placówki oświatowej? Teoria i praktyka*, red. D. Elsner, Chorzów 2001, s. 47-48. Zob. też, *Doskonalenie kierowania placówką oświatową. Wokół nowych pojęć i znaczeń*, Chorzów 1999.

W czym instytucje społeczne działające w środowisku mogą wesprzeć szkołę?	Czego można obawiać się ze strony instytucji społecznych działających w lokalnym?
W czym instytucje gospodarcze działające w lokalnym środowisku mogą wspomóc placówkę?	Czego można się lękać się ze strony instytucji gospodarczych działających w lokalnym środowisku?
Co pozytywnego do działań placówki mogą wnieść absolwenci?	Jakich zagrożeń placówka może się obawiać ze strony absolwentów?
Co pozytywnego wnoszą do szkoły rodzice?	Czego szkoła obawia się ze strony rodziców?

W MOJEJ SZKOLE...²⁵¹

Chcemy, żeby w Twojej szkole działało się coraz lepiej i w tym celu zasięgamy Twojej rady. Określ, zgodnie z własnym zdaniem, stopień słuszności niżej podanych stwierdzeń, dotyczących Twojej szkoły, stawiając krzyżyk w górnym wierszu skali.

Trzy ostatnie punkty ankiety zawierają zdania, które należy dokończyć. Postaraj się zmieścić Twoją wypowiedź w pozostawionym miejscu.

*Ankieta jest, oczywiście, **anonimowa**.
Prosimy więc o szczerą odpowiedź.*

STWIERDZENIA:

1. Wiadomości, które wynoszę z lekcji, będą mi potrzebne i w życiu, i w dalszej nauce.

Zdecydowanie nie	Nie	Nie mam zdania	Tak	Zdecydowanie tak

2. Uczę się chętnie, chcę pogłębić swoją wiedzę.

Zdecydowanie nie	Nie	Nie mam zdania	Tak	Zdecydowanie tak

3. Nauczyciele powinni jednakowo wymagać od wszystkich uczniów.

Zdecydowanie nie	Nie	Nie mam zdania	Tak	Zdecydowanie tak

4. Lekcje są prowadzone ciekawie i interesują mnie.

Zdecydowanie nie	Nie	Nie mam zdania	Tak	Zdecydowanie tak

5. W naszej szkole wszyscy uczniowie są jednakowo traktowani przez nauczycieli.

Zdecydowanie nie	Nie	Nie mam zdania	Tak	Zdecydowanie tak

6. Dzięki pracom domowym mogę pokazać, co naprawdę umiem.

Zdecydowanie nie	Nie	Nie mam zdania	Tak	Zdecydowanie tak

²⁵¹ K. Stróżyński, *Jakość pracy szkoły praktycznie*, Warszawa-Łódź 2003, s. 75-78.

7. Prace domowe pomagają mi zdobyć dobre stopnie.

Zdecydowanie nie	Nie	Nie mam zdania	Tak	Zdecydowanie tak

8. Nauczycielom raczej zależy, żeby nie było konfliktów między uczniami.

Zdecydowanie nie	Nie	Nie mam zdania	Tak	Zdecydowanie tak

9. Mojemu wychowawcy i niektórym nauczycielom mogę powiedzieć wszystko, co myślę.

Zdecydowanie nie	Nie	Nie mam zdania	Tak	Zdecydowanie tak

10. Od każdego ucznia nauczyciel powinien wymagać zależnie od jego zdolności i możliwości.

Zdecydowanie nie	Nie	Nie mam zdania	Tak	Zdecydowanie tak

11. Uczę się pod przymusem, boję się złych stopni.

Zdecydowanie nie	Nie	Nie mam zdania	Tak	Zdecydowanie tak

12. Zadania domowe są dodatkowym obciążeniem, nie pomagają mi w utrwalaniu wiedzy.

Zdecydowanie nie	Nie	Nie mam zdania	Tak	Zdecydowanie tak

13. Wiedza przekazywana na lekcjach może się przydać w dalszej nauce, ale w życiu raczej nie.

Zdecydowanie nie	Nie	Nie mam zdania	Tak	Zdecydowanie tak

14. Brak zadań domowych to częsta przyczyna ocen niedostatecznych.

Zdecydowanie nie	Nie	Nie mam zdania	Tak	Zdecydowanie tak

15. Szczerość wobec nauczycieli jest ryzykowna.

Zdecydowanie nie	Nie	Nie mam zdania	Tak	Zdecydowanie tak

16. Konflikty wśród uczniów są na rękę wielu nauczycielom.

Zdecydowanie nie	Nie	Nie mam zdania	Tak	Zdecydowanie tak

17. Zajęcia w szkole są najczęściej nudne.

Zdecydowanie nie	Nie	Nie mam zdania	Tak	Zdecydowanie tak

18. Nauczyciele mają swoich ulubionych uczniów i lepiej ich traktują, niż pozostałych.

Zdecydowanie nie	Nie	Nie mam zdania	Tak	Zdecydowanie tak

Myślę, że przyjemniej i skuteczniej zdobywałbym (zdobywałabym) wiedzę, gdyby...

.....

Moje postępowanie względem kolegów, koleżanek i nauczycieli byłoby wyżej oceniane, gdyby...

.....

Ważnym aktualnym problemem do załatwienia w naszej szkole jest...

.....

SYTUACJA WYCHOWAWCZA W SZKOLE²⁵²

Drogi Uczniu!

Kieruję do Ciebie tę ankietę w celu zebrania danych o sytuacji wychowawczej szkoły, której jesteś uczniem. Ankieta jest anonimowa. Proszę o szczerą wypowiedź. Wybraną odpowiedź zaznacz znakiem „X” lub w wyznaczonym miejscu napisz swoją opinię. Dziękuję.

1. Czy, Twoim zdaniem, program wychowawczy jest realizowany?
 - tak
 - nie
 - częściowo
 - nie wiem

2. Czy lekcje wychowawcze są prowadzone ciekawie?
 - tak
 - niekiedy
 - nie
 - nie mam zdania

3. Czy problemy omawiane na zajęciach wychowawczych są dla Ciebie ważne?
 - tak
 - niekiedy
 - nie

4. Czy czujesz się bezpieczny w szkole?
 - tak
 - nie
 - czasami

5. Czy byłeś świadkiem jawnej agresji w szkole?
 - tak
 - nie
 - często
 - czasami

6. W jakich sytuacjach czułeś się zagrożony?
 -
 -
 -

²⁵² M. Durda, J. Maciejewska, *Jak badać i podnosić jakość pracy szkoły*, Poznań 2005, s. 25-27.

7. Które miejsca w szkole i jej otoczeniu są najbardziej niebezpieczne?

.....
.....
.....

8. Do kogo zwracałeś się ze swoimi problemami:

- wychowawcy
- nauczycieli
- rzecznika praw ucznia
- dyrektora szkoły
- rodziców
- innych osób

9. Czy sposób reagowania osób, do których się zwróciłeś, spełnił Twoje oczekiwania?

- tak
- niekiedy
- nie

10. Jakie zagadnienia, Twoim zdaniem, szkoła powinna wziąć pod uwagę, tworząc program wychowawczy w przyszłości?

.....
.....
.....

Jesteś: uczennicą uczniem

ANKIETA DLA RODZICÓW²⁵³

Celem ankiety jest zebranie opinii o sytuacji wychowawczej w szkole. Państwa odpowiedzi posłużą do oceny i poprawy jakości pracy wychowawczej placówki. Ankieta jest anonimowa. Proszę zaznaczyć „X” przy wybranej odpowiedzi lub ją wpisać.

1. Czy zdaniem Pani/Pana szkoła zapewnia dziecku odpowiednią opiekę?
 - tak
 - nie
 - nie mam zdania

2. Czy Pani/Pana dziecko może liczyć na pomoc nauczycieli w razie kłopotów?
 - tak
 - nie
 - nie wiem

3. Jak ocenia Pani/pan swoje kontakty z wychowawcą i innymi nauczycielami?
 - bardzo dobrze
 - dobrze
 - nie mam zdania
 - źle

4. Czy Pani/Pana dziecko czuje się w szkole bezpiecznie?
 - tak
 - nie
 - nie wiem

5. Czy uważa Pani/Pan, że dziecko może mieć w szkole kontakt z nikotyną, alkoholem i narkotykami?
 - tak
 - nie
 - nie wiem

6. Czy zdaniem Pani/Pana szkoła jest dobrze zorganizowana?
 - tak
 - nie
 - nie mam zdania

Jeśli nie, to dlaczego?

.....

.....

²⁵³ M. Durda, J. Maciejewska, *Jak badać i podnosić jakość pracy szkoły*, Poznań 2005, s. 27-28.

7. W jakim stopniu szkoła rozwija uzdolnienia i zainteresowania?

- bardzo dobrym
- dobrym
- niewystarczającym
- nie mam zdania

8. Jakie zagadnienia powinna szkoła wprowadzić do swojego programu wychowawczego na przyszłość?

.....

.....

Jest Pani/Pan matką/ojcem

- uczeń
- ucznia

KARTA ROZWOJU ZAWODOWEGO NAUCZYCIELA²⁵⁴

Formalne kwalifikacje
1985 – ukończenie studiów – magister filologii polskiej
1991 – kurs bibliotekarzy szkolnych
1999 – kurs pomiaru dydaktycznego
2001 – kurs egzaminatorów zewnętrznych OKE
Nowe umiejętności
1993 – redagowanie gazetek szkolnych
1996 – posługiwanie się urządzeniami małej poligrafii
1999 – prowadzę zajęcia dramatyczne
Rejestr sukcesów zawodowych
1996 – udzieliłem wywiadu „Głosowi Suwałk” nt. „Jak się dogadać z młodymi”
1997 – w WOM zaproponowano mi prowadzenie zajęć nt. metod aktywizujących
1998 – opublikowano mój tekst „Szkoła dla gminy” w „Nowej Szkole”
1999 – zostałem wybrany opiekunem samorządu szkolnego
Zewnętrzne nagrody i sukcesy
1989 – nagroda dyrektora szkoły
1992 – list pochwalny z Ośrodka Kultury
1996 – II nagroda w Wojewódzkim Konkursie Gazetek Szkolnych
1997 – podziękowanie z Urzędu Miasta za spektakl dla dzieci niepełnosprawnych
1999 – nagroda Burmistrza
2001 – wyróżniony przez Starostę Powiatowego za działalność turystyczną

²⁵⁴ K. Stróżyński, *Jakość pracy szkoły praktycznie*, Warszawa-Lódź 2003, s. 104.

NAUCZYCIEL W OCZACH UCZNIĄ²⁵⁵

Ankieta jest, oczywiście, anonimowa.

Ta ankieta służy wyłącznie celom badawczym i zawarte w niej informacje nie zostaną wykorzystane na czyjąś niekorzyść ani nie zostaną upublicznione. Wnioski mogą być przyczynić się do poprawy sytuacji w szkolnictwie. Proszę więc o szczerze odpowiedzi.

1. Wskaż spośród uczących Cię w tym roku jednego nauczyciela, którego postępowanie uważasz za najbardziej wartościowe, godne naśladowania przez innych nauczycieli. Użyj nazwy przedmiotu, którego Cię uczy.

1 a. Podaj przykład lub przykłady jego najbardziej cennych działań wobec Ciebie:

.....

1 b. Podaj przykład lub przykłady jego najbardziej cennych działań wobec innych uczniów:

.....

2. Wskaż spośród uczących Cię w tym roku jednego nauczyciela, którego postępowanie uważasz za najmniej właściwe, wymagające pilnej zmiany. Użyj nazwy przedmiotu, którego Cię uczy.

2 a. Podaj przykład lub przykłady jego najbardziej nagannych działań wobec Ciebie:

.....

2 b. Podaj przykład lub przykłady jego najbardziej nagannych działań wobec innych uczniów:

.....

Dziękuję.

²⁵⁵ K. Stróżyński, *Jakość pracy szkoły praktycznie*, Warszawa-Łódź 2003, s. 114.

PRZYKŁADY

Przykład 1. Wykaz skrótów

Przykład 2. Spis treści

Przykład 3. Fotografie

Przykład 4. Tabele

Przykład 5. Wykresy

Przykład 6. Bibliografia

Przykład 7. Spis fotografii

Przykład 8. Spis tabel

Przykład 9. Spis wykresów

Przykład 10. Aneks

Przykład 11. Wykaz pracowników

Przykład 12. Wykaz absolwentów

WYKAZ SKRÓTÓW

APL – Archiwum Państwowe w Lublinie

APCH – Archiwum Państwowe w Chełmie

APZ – Archiwum Państwowe w Zamościu

ASP – Archiwum Szkoły Podstawowej w Zamościu

SPIS TREŚCI

Wykaz skrótów	3
Wstęp	5
Rozdział I – Geneza i rozwój placówki	7
1. Lokalizacja placówki	7
2. Powstanie placówki	9
3. Organizacyjno-prawne podstawy działalności szkoły	11
4. Cele i zadania placówki	13
5. Symbole i tradycje szkoły	15
6. Współpraca ze środowiskiem lokalnym	17
Rozdział II – Baza materialna	19
1. Budynek szkoły	19
2. Baza lokalowa	21
3. Baza dydaktyczna	23
Rozdział III – Organy szkoły	25
1. Rada Pedagogiczna	25
2. Rada Szkoły	27
3. Rada Rodziców	29
4. Samorząd Uczniowski	31
5. Personel administracyjny i obsługi	33
Rozdział IV – Działalność pedagogiczna placówki	35
1. Działalność dydaktyczna	35
2. Działalność wychowawcza	39
3. Działalność opiekuńcza	43
Zakończenie	44
Bibliografia	45
Spis tabel	47
Spis wykresów	48
Spis fotografii	49
Aneks	50

FOTOGRAFIE

Fotografia 1. Budynek szkoły

Źródło: <http://www.zs6.zam.pl> (dostęp: 13.08.2014).

Fotografia 2. Klasa VIII b z wychowawczynią Alicją Pańczyk (1984)

Źródło: zbiory własne autora.

TABELE

Tabela 1. Periodyzacja rozwoju szkolnictwa w Polsce w XX wieku

Lata	Treść i zakres działań reformatorskich
1918-1939	czas realizacji reformy szkolnej w latach 20., a następną rozpoczęto wydaniem ustawy w 1932 r. <i>O ustroju szkolnictwa</i> , tzw. reformy jędrzejewiczowskiej
1939-1945	czas oświaty okupacyjnej i podziemnej
1945-1960	realizacja pierwszej reformy w latach 1949-1956 i jej modyfikacja do 1960 r.
1961-1972	uchwalenie ustawy <i>O rozwoju oświaty i wychowania</i> w 1961 r. i przeprowadzenie reformy programowej i strukturalnej szkolnictwa
1973-1989	rozpoczęcie realizacji w 1978 r. nowej reformy strukturalnej i programowej (na podstawie Raportu Komitetu Ekspertów – 1973); przerwanie realizacji w 1980 r. (ze względów społecznych i ekonomicznych) i powrót do poprzedniego ustroju szkolnego
od 1991	uchwalenie przez Sejm ustawy <i>O systemie oświaty</i> , przedkładanie opracowanych koncepcji i projektów reformy edukacji władzom państwowym, nauczycielom i społeczeństwu, przyjęcie w 1998 r. projektu <i>Reforma systemu edukacji</i> ; rozpoczęcie realizacji jej w 1999 r.

Źródło: C. Banach, *Reformy szkolne w Polsce (wiek XX)*, w: *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, t. 5, red. T. Pilch, Warszawa 2006, s. 93.

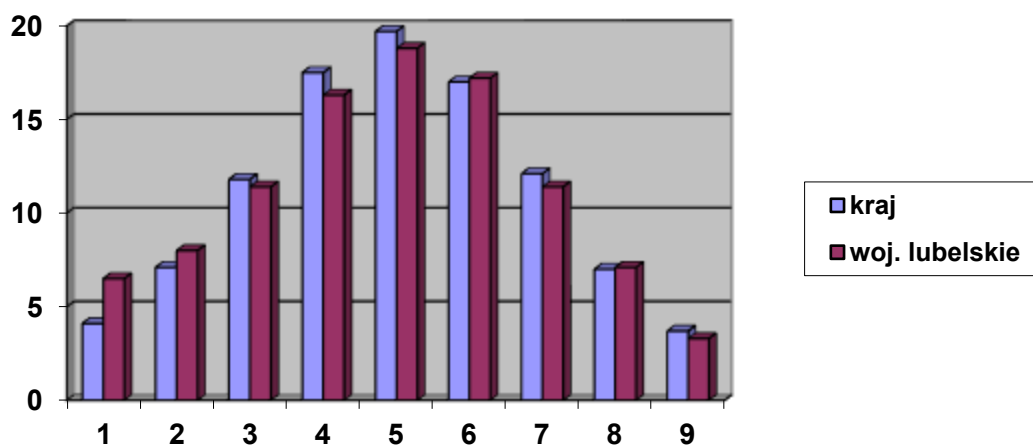
Tabela 2. Liczba nauczycieli w latach 2004-2014

Rok szkolny	Liczba nauczycieli
2004/2005	16
2005/2006	15
2006/2007	13
2007/2008	12
2008/2009	11
2009/2010	10
2010/2011	9
2011/2012	9
2012/2013	8
2013/2014	8

Źródło: opracowanie własne na podstawie dokumentacji szkoły.

WYKRESY

Wykres 1. Porównanie wyników sprawdzianu w klasie VI uczniów woj. lubelskiego z wynikiem krajowym (2014)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych udostępnionych przez OKE Kraków.

BIBLIOGRAFIA

1. Materiały źródłowe

a) Materiały archiwalne

Archiwum Państwowe w Lublinie (APL)

- 1) *Kronika Szkoły.*
- 2) *Książka inwentarza szkoły.*
- 3) *Protokoły wizytacji szkoły.*
- 4) *Zarządzenia Kierownika Szkoły.*

Archiwum Szkoły Podstawowej nr 9 w Zamościu (ASP)

- 1) *Kronika Szkoły Podstawowej nr 9 w Zamościu 1989-2013.*
- 2) *Księga protokołów Rady Pedagogicznej (1961-1970).*
- 3) *Sprawozdanie z działalności dydaktyczno-wychowawczej za rok szkolny 1989/1990.*

b) Źródła drukowane

- 1) *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.*
- 2) *Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (Dz. U. nr 95 poz. 425).*
- 3) *Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 7 lipca 2014 r. w sprawie udzielenia dotacji celowej na wyposażenie szkół w podręczniki, materiały edukacyjne i materiały ćwiczeniowe (Dz. U. 2014 poz. 902).*
- 4) *Zarządzenie nr 1/2013 w sprawie organizacji wywiadówek.*
- 5) *Regulamin świetlicy szkolnej.*

c) Materiały wywołane

- 1) *Kandora J., Moje wspomnienia ze szkoły pruskiej, Katowice 1935.*
- 2) *Kobylińska E., Pamiętniki nauczycielki, Wilno 1936.*
- 3) *Polska szkoła AD 2014, Komunikat z badań CBOS, Warszawa 2014.*
- 4) *Relacje ustne: J. Kowalski, J. Nowak.*

2. Literatura

- 1) Araszkievicz F. W., *Geneza ideałów wychowania Drugiej Rzeczypospolitej*, „Rozprawy z Dziejów Oświaty” 1976, t. 19, s. 143-172.
- 2) Banach C., *Reformy szkolne w Polsce (wiek XX)*, w: *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, t. 5, red. T. Pilch, Warszawa 2006, s. 91-103.
- 3) Bartnicka K., *Wychowanie państwowe – kwestia ocen*, [w:] *Oświata, szkolnictwo i wychowanie w latach II Rzeczypospolitej*, red. K. Poznański, Lublin 1991, s. 431-436.
- 4) Barzycki A., *Szkolnictwo katolickie w diecezji sandomierskiej w latach 1918-1965. Studium historyczno-prawne*, Lublin 2007, [BKUL, praca doktorska – mps].
- 5) Błaszczuk I., Ossowska A., Rączewska V., *Historia wychowania rodzinnego i kształcenia w starożytności. Przewodnik bibliograficzny*, Bydgoszcz 1997.
- 6) Hellwig J., *Dzieje historii wychowania w Polsce i jej twórcy. Próba zarysu historycznego*, Poznań 2001.
- 7) *Historia – społeczeństwo – wychowanie. Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Józefowi Miąso*, red. K. Bartnicka, Pułtusk-Warszawa 2004.
- 8) Kahl E., *Polityka oświatowa władz w procesie instalowania nowego ładu społecznego (1944-1948)*, „Biuletyn Historii Wychowania” 2011 nr 27, s. 33-50.
- 9) Majewski S., *Szkolnictwo prywatne w systemie edukacyjnym II Rzeczypospolitej*, [w:] *Katolicka a liberalna myśl wychowawcza w Polsce w latach 1918-1939*, red. E. Walewander, Lublin 2000, s. 309-334.
- 10) Marczuk J., *Lubelskie szkoły zawodowe 1918-1939*, „Kultura i Życie” 1971 nr 41, s. 2-4.
- 11) Mikulska Z., *Między wojnami*, „Kurier Lubelski” z 26-27.06.1976, s. 4-5.
- 12) Pšenák J., *Dejiny školstva a pedagogiky*, Žilina 2012.

3. Zasoby internetowe

- 1) Falkiewicz K., *Wychowanie w szkole*, <http://www.wychowawca.pl>.
- 2) <http://www.men.gov.pl>.
- 3) <http://www.zs6.zam.pl>.

SPIS FOTOGRAFII

Fotografia 1. Budynek szkoły (1963)	8
Fotografia 2. Budynek szkoły (2014)	8
Fotografia 3. Świetlica szkolna	12
Fotografia 4. Sala gimnastyczna	13
Fotografia 5. Boiska szkolne	14
Fotografia 6. Dyrektor szkoły – Jan Kowalski	22
Fotografia 7. Kadra pedagogiczna w roku szkolnym 2013/2014	24
Fotografia 8. Samorząd uczniowski	32
Fotografia 9. Chór szkolny	34
Fotografia 10. Zespół taneczny „Biedronki”	35

SPIS TABEL

Tabela 1. Rozwój szkoły w liczbach (1963-2004)	8
Tabela 2. Nauczyciele zatrudnieni w latach 2004-2013	10
Tabela 3. Skład Rady Szkoły w latach 2004-2014	21
Tabela 4. Zestaw podręczników w roku szkolnym 2013/2014	24
Tabela 5. Koła przedmiotowe i koła zainteresowań w latach 2004-2014	32
Tabela 6. Średnia ocen w szkole w latach 2004-2014	33
Tabela 7. Średni wynik sprawdzianu w klasie VI w latach 2005-2014	35
Tabela 8. Osiągnięcia uczniów w latach 2004-2014	46
Tabela 9. Oceny z zachowania uczniów w latach 2004-2014	48
Tabela 10. Formy pomocy uczniom w latach 2004-2014	53

SPIS WYKRESÓW

Wykres 1. Rozwój szkoły w liczbach (1963-2004)	8
Wykres 2. Liczba nauczycieli w latach 2004-2013	10
Wykres 3. Średnia ocen w szkole w latach 2004-2014	33
Wykres 4. Wynik sprawdzianu w klasie VI w latach 2005-2014	35
Wykres 5. Oceny z zachowania uczniów w latach 2004-2014	48

ANEKS

Załącznik 1. Mapa miejscowości

Załącznik 2. Plan szkoły

Załącznik 3. Statut szkoły

Załącznik 4. Wykaz pracowników

Załącznik 5. Wykaz absolwentów

Załącznik 6. Wspomnienia nauczycieli

Załącznik 7. Wspomnienia absolwentów

Załącznik 8. Patron szkoły w twórczości uczniów

Załącznik 4

WYKAZ PRACOWNIKÓW²⁵⁶**Dyrektorzy**

Mazurek Jan	2004-2008
Młócek Rafał	2008-2012
Siekiera Zdzisław	2012-nadal

Wicedyrektorzy

Młócek Rafał	2004-2008
Siekiera Zdzisław	2008-2012
Maurycy Zaorski	2012-nadal

Nauczyciele

Adamówna Janina	2004-nadal
Antoniuk Aleksander	1979-nadal
Balcerek Stanisław	1986-2005

Pracownicy administracyjni i obsługi

Bednarz Albin	2004-2008
Kozak Justyna	2004-2012
Rogowska Malwina	2004-nadal

²⁵⁶ Wykaz sporządzony na podstawie dokumentacji szkolnej.

Załącznik 5

WYKAZ ABSOLWENTÓW²⁵⁷

Rok szkolny 2004/2005

Klasa VI – wychowawca Jan Nowak

1. Kiełbasa Zygmunt
2. Małolepszy Jan
3. Niezaradna Elwira

Rok szkolny 2005/2006

Klasa VI – wychowawca Janina Wójcik

1. Ambroziak Antonina
2. Bartoszevska Barbara
3. Czerniewska Celina

²⁵⁷ Wykaz sporządzony na podstawie dokumentacji szkolnej.

